

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Diplomová práce

Bc. Ondřej Crhák

**Postoj Československa k vývoji čínsko-sovětských vztahů v
50. a 60. letech 20. století**

Czechoslovakia and the Development of Sino-Soviet Relations in the
1950s and 1960s

Praha 2017

Vedoucí práce: PhDr. Jan Koura, Ph.D.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 9. srpna 2017

.....

Bc. Ondřej Crhák

Chtěl bych na tomto místě poděkovat svému vedoucímu PhDr. Janu Kourovi, Ph.D. za odborné a inspirativní vedení, čas a trpělivost, kterou mi věnoval. Dále bych chtěl poděkovat všem, kteří mě při psaní inspirovali a podporovali, zejména svým rodičům a přítelkyni Báře.

Abstrakt

Předkládaná diplomová práce se zabývá rolí Československa v rámci čínsko-sovětské roztržky. Práce zkoumá na základě analýzy archivních pramenů československý postup v této problematice na diplomatické a stranické úrovni. Jejím cílem je potvrdit nebo vyvrátit tezi, že Československo figurovalo v tomto sporu jako tzv. malý hráč a počínalo si více nezávisle na politice SSSR. Zaměřuje se na vzájemné československo-čínské vztahy a jejich vývoj v daném období, tj. 1950-1969. Z hlediska Komunistické strany Československa analyzuje její postup na mezinárodních komunistických a dělnických konferencích, ale také na stranických sjezdech. Práce se rovněž zabývá čínsko-sovětskou roztržkou ve Třetím světě a jejím vlivem na československou politiku v této oblasti. V neposlední řadě se práce zaměřuje na faktory, které ovlivňovaly formování československého postoje v této problematice. Práce tento okruh problémů zkoumá za pomoci archivních pramenů české provenience a zahraničních materiálů dostupných v elektronické podobě.

Klíčová slova

Československo, Čína, čínsko-sovětská roztržka, čínsko-sovětské vztahy, komunismus, maoismus, mezinárodní vztahy, pericentrismus, Sovětský svaz, studená válka, východní blok

Abstract

This thesis discusses the role of Czechoslovakia within the framework of the Chinese-Soviet split. Based on the analysis of archival sources, it explores Czechoslovak proceedings within the given issue at the diplomatic level as well as the Communist Party level. Its aim is to confirm or disprove the statement that Czechoslovakia was a so-called small player in this dispute and acted more independently on the USSR policy. It focuses on mutual Czechoslovak-Chinese relations and their development in the given period, i.e. 1950-1969. It analyzes the progress of the Communist Party of Czechoslovakia from its viewpoint at international conferences of Communist and workers' organizations, but also at Party sessions. The thesis also describes the Chinese-Soviet split in the Third World and its influence on Czechoslovak policy. Last but not least, the thesis focuses on the factors that influenced the formation of the Czechoslovak attitude on this issue. The thesis studies given range of issues with the help of archival sources of Czech provenance and foreign materials available in electronic form.

Key word

China, Cold War, Communism, Czechoslovakia, Eastern Block, International Relations, maoism, Pericentrism; sino-soviet relations, sino-soviet split, Soviet Union

Seznam použitých zkratek

ABS – Archiv bezpečnostních složek

AMZV – Archiv ministerstva zahraničních věcí

ČLR – Čínská lidová republika

FNLA – Frente Nacional de Libertação de Angola (Národní fronta pro osvobození Angoly)

IS – Informační služba

KS – komunistická strana

KSČ – Komunistická strana Československa

MNO – Ministerstvo národní obrany

MPLA – Movimento Popular de Libertação de Angola (Angolské Lidové hnutí za osvobození Angoly)

NA ČR – Národní Archiv ČR

NDR – Německá demokratická republika

ÚV – ústřední výbor

SNB – Sbor národní bezpečnosti

SSSR – Svaz sovětských socialistických republik

UNITA – União Nacional para la Independência Total de Angola (Národní svaz za úplnou nezávislost Angoly)

VHA – Vojenský historický archiv

VS – Varšavská smlouva

VÚA – Vojenský ústřední archiv

Obsah

1. Úvod.....	8
2. Čínsko-sovětská roztržka.....	14
2. 1. Nultá fáze	14
2. 2. První fáze	20
2. 3. Druhá fáze	29
3. Československo-čínské vztahy 1949–1969	34
3.1. Vzájemné vztahy v letech 1949–59	34
3.2. Vzájemné vztahy v letech 1960–1969	39
4. Internacionalizace rozkolu a Československo	47
4. 1. Linie Komunistické strany Československa	48
4. 2. Faktor Antonín Novotný	52
4. 3. Československo, Čína a Třetí svět	56
5. Závěr	68
Seznam pramenů a literatury	74

1. Úvod

Čínsko-sovětská roztržka patří mezi jednu z nejzásadnějších událostí studené války. Roztržku lze chápat jako dlouhodobý proces, který postupně ovlivnil globální dění a do bipolárně rozděleného světa přivedl eventualitu třetího silného hráče. Proces zhoršování vzájemných vztahů mezi Sovětským svazem a Čínskou lidovou republiku vedl mimo jiné k tomu, že se obě strany pokoušely nalézt výhodnější pozici i za cenu spolupráce se Západem. Čínsko-americké sblížení můžeme považovat za přímý důsledek tohoto procesu. Díky tomu se čínsko-sovětská roztržka těší poměrně velkému zájmu ze strany historiků.

Dosavadní vnímání studené války se pohybovalo na bipolárním principu, pojímalo tedy především činnost dvou hlavních velmocí a případně i Číny, pokud tedy můžeme mluvit o postupném vzniku tripolarity. Avšak s novými studiemi se ukazuje, že i menší státy, ba dokonce sovětské satelity, dokázaly v různé míře ovlivňovat globální politiku. Místy dokonce můžeme mluvit o určité míře nezávislosti zahraniční politiky.

Čínsko-sovětská roztržka vytvořila ve své podstatě unikátní prostředí v rámci komunistických stran. Čína šla cestou rozluky se Sovětským svazem stejně jako Jugoslávie, Albánie a určité míře i Kuba. Na rozdíl od nich ale přicházela s mnohem ideologicky výstřednější cestou a rozlišnými ambicemi. Mao Ce-tung si totiž nárokoval vedoucí úlohu ve světovém komunistickém hnutí a snažil se z Pekingů udělat primární centrum světové revoluce. Pro ostatní strany to v podstatě byla nabídka nové cesty, nicméně vyjma některých asijských stran, ji málo kdo využil. V Evropě můžeme mluvit pouze o omezeném úspěchu nové čínské cesty. Pokud si vezmeme za příklad Albánii a Rumunsko, šlo spíše o rozhodnutí v rámci reálné politiky. Albánie potřebovala nového spojence po tom, co se rozešla se Sověty a Rumunsko pouze využilo roztržky k prosazování své vlastní zahraniční politiky. Z těchto skutečností vyplývá otázka, jak k tomuto problému přistoupily další státy východního bloku.

Cílem této práce je zaměřit se na vztah Československa a čínsko-sovětské roztržky. Vzhledem k tomu, že Československo místy vyvíjelo nezávislou zahraniční politiku, zejména ve Třetím světě, můžeme uvažovat o jeho aktivním přístupu v této problematice. Práce se nejprve pokusí odpovědět na otázku, zdali Československo bylo v rámci čínské problematiky činným aktérem. Táto otázka bude zodpovězena ve dvou rovinách – státní a stranické. Na státní úrovni bude sledovat postupný vývoj československo-čínských

vztahů a jejich ovlivnění problémy mezi Čínou a Sovětským svazem. Na stranické úrovni se text pokusí zachytit, jak se vedení KSČ profilovalo na mezistranických jednáních. Záměrem práce je tedy analyzovat československý přístup k čínsko-sovětskému rozkolu a do jaké míry se tento přístup vytvářel samostatně.

Chronologicky je práce vymezena roky 1949–69. Počátek je kladen do vzniku Čínské lidové republiky. Vzhledem k tomu, že v Československu byl komunistický režim již etablován, lze od počátku sledovat vývoj styků obou socialistických států. Rok 1969 je zvolen z několika důvodů. Jedním z nich je přerod čínsko-sovětské roztržky do násilného konfliktu na hranicích a následné čínsko-americké sblížení. Druhým důvodem jsou události v Československu, kde byl ukončen reformní proces a započalo období normalizace.

Diplomová práce pracuje s novými metodologickými východisky studené války. Klíčovým přístupem je koncept tzv. menších hráčů, který doposud upozaděným státům přiznává větší vliv na globální situaci. Tento přístup boří výše zmíněné bipolární vnímání problematiky a podporuje autorovu tezi o tom, že sovětské satelity zřejmě měly nezávislejší přístup ke své zahraniční politice, než se obecně předpokládá. Tuto tezi lze podpořit i dalšími zahraničními studiemi, jako je například práce Hope Harrison *Driving the Soviets up the Wall: Soviet-East German Relations*, která na pracuje s politikou NDR v rámci stavby berlínské zdi.¹ Konceptně s touto tezí pracuje Tony Smith, který obecně druhořadné aktéry studené války chápe jako ony menší hráče. Smith pro tento koncept vytváří nový termín „pericentrismus“, který zatím není hojně v historiografii užíván.² Díky využití archivních materiálů různého původu operuje práce s metodami tzv. international history. Týká se to především studia samotné čínsko-sovětské roztržky, kdy byla využita řada digitalizovaných archiválií.

Většina archivních zdrojů uvedených na konci této kapitoly v podstatě nikdy nebyla využita ke studiu této problematiky. Mnohé z archivních fondů prošly odtajněním teprve v nedávné době, čímž se otevírá prostor pro reinterpetaci dosavadního historiografického výzkumu. V tomto ohledu zapadá tato práce do přístupu tzv. New Cold War History.

---

¹ HARRISON, Hope, *Driving the Soviets up the Wall: Soviet-East German Relations, 1953–1961*, Princeton: Princeton University Press, 2003.

² SMITH, Tony, *New Bottles for New Wine: A Pericentric Framework for the Study of the Cold War*, in: *Diplomatic History* Vol. 24, No. 4, Fall 2000, s. 568.

Na základě výše položených otázek je práce rozdělena do tří hlavních kapitol. V pořadí druhá kapitola se věnuje popisu vývoje čínsko-sovětské roztržky. Jedná se o z velké části narativní text, jehož cílem je vytvoření kontextu pro výše kladené otázky. Ve třetí kapitole se práce zabývá československo-čínskými styky na mezistátní úrovni. Zde je především zkoumáno, jak si československé vedení počínalo a zda se v této rovině nepokoušelo o samostatnou politiku. Ve čtvrté kapitole je kladen důraz na fenomén internacionalizace konfliktu. Práce sleduje, jak Komunistická strana Československa postupovala během mezinárodních porad. V této kapitole je brán zřetel i na faktor, který měl na linii KSČ největší vliv. Tímto klíčovým faktorem je Antonín Novotný, který politiku ovlivňoval nejen na základě svého politického přesvědčení, ale i osobních vztahů s Nikitou Sergejevičem Chruščovem. Dále je zde sledován Třetí svět jako další prostor internacionalizace čínsko-sovětských problémů. Tato část je zaměřena na čínskou aktivitu v této oblasti a její možné kolize s Československem. Vzhledem k náročnosti problematiky obsahuje tento oddíl i přehled rozvoje čínsko-sovětské roztržky ve Třetím světě.

Pro první část práce, tj. popisu čínsko-sovětské roztržky, byly využity publikace, které z lze hlediska výzkumu této problematiky označit za zásadní. Jednou z nich je práce Lorenze M. Lüthiho *The Sino-Soviet Split: Cold War in the Communist World*.³ Lüthi ve své práci klade důraz na ideologické příčiny roztržky, respektive vidí hlavní původ rozporů v rozdílném chápání ideologie marxismu-leninismu. Proto jeho práce sahá hlouběji do minulosti čínsko-sovětských vztahů a soustředí se zejména na Chruščovovo období vlády. Další důležitou prací je kniha od Sergeje Radčenka. *Two suns in the heavens: the Sino-Soviet struggle for supremacy, 1962-1967*.⁴ Oproti Lüthimu klade Radčenko důraz na politickou rovinu neshod, díky čemuž se detailně věnuje i druhé polovině 60. let. Příslušná kapitola této diplomové práce tak využitím těchto dvou přístupů pracuje s jejich syntézou. Pro studium raného čínsko-sovětského spojení a počátku samotné roztržky je důležitá monografie Austina Jersilda *The Sino-Soviet alliance: an international history*.⁵ Díky tomu, že Jersild využívá metod tzv. international history a kompletuje obraz spojení na základě archivních materiálů z různých zemí,

---

³ LUTHI, Lorenz M. *The Sino-Soviet split: Cold War in the communist world*. Princeton: Princeton University Press, 2008. ISBN 978-0-691-12934-1.

⁴ RADCHENKO, Sergey. *Two suns in the heavens: the Sino-Soviet struggle for supremacy, 1962-1967*. Washington, D.C.: Woodrow Wilson Center, c2009. ISBN 9780804758796.

⁵ JERSILD, Austin. *The Sino-Soviet alliance: an international history*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 2014. ISBN 978-1-4696-1159-4.

poskytuje kniha velice dobrý obraz dané problematiky. Krom čínských zdrojů využívá i československé dokumenty a částečně se zabývá otázkou spolupráce i ostatních zemí východního bloku s Čínou.

Soudobé literatury zabývající se československo-čínskými vztahy je velice málo. Dobrý obraz o hospodářské spolupráci poskytuje Aleš Skřivan ml. ve své knize *Československý vývoz do Číny 1918–1992*, ale zároveň nepřináší detailní informace o jejím politickém zákulisí.⁶ Další prací z oblasti vzájemné spolupráce je monografie od Lenky Krátké *Domovský přístav Praha: československá námořní plavba v letech 1948 až 1989*. Krátká se ve své práci zabývá průběhem partnerství ve společném podniku a z hlediska této diplomové práce se jedná o spíše doplňkový zdroj.⁷ Posledním soudobým pramenem je pojednání Daniely Kolenovské *Mezi dvěma slunci: Československo ve střetu Moskvy a Pekingu o mezinárodní komunistické hnutí (1953–1962)*. Článek se v podstatě týká přímo tématu této práce, ale v zásadě nepřináší detailní rozbor československé role v čínsko-sovětské roztržce. Bohužel Kolenovská nevyvozuje žádné závěry a nebere v potaz poslední trendy ve výzkumu studené války. Tento text tedy článek využívá jen čistě informativně.⁸

Ze starších publikací je nutno uvést třídílnou studii o československo-čínských vztazích od Zdeňka Trhlíka. Vzhledem k tomu, že se jedná o práci z poloviny 80. let minulého století, je v ní patrný značný ideologický zásah. Avšak díky tomu, že se jednalo o studii určenou pro interní potřebu, obsahuje i mnoho důležitých informací. Zvláště co se týče vývoje československo-čínských vztahů v 50. letech, je první díl studie cenným zdrojem.⁹ Druhá část studie je v této práci méně využita vzhledem k jejímu chronologickému vymezení.¹⁰ Poslední část Trhlíkovy práce jsou přílohy dokumentů. I když se nejedná o velmi důležitý materiál, lze jej považovat spíše za vhodný doplněk.¹¹

---

⁶ SKŘIVAN, Aleš. *Československý vývoz do Číny 1918–1992*. Praha: Scriptorium, 2009. ISBN 978-80-87271-12-4

⁷ KRÁTKÁ, Lenka. *Domovský přístav Praha: československá námořní plavba v letech 1948 až 1989*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. Orální historie a soudobé dějiny. ISBN 978-80-246-3464-7.

⁸ KOLENOVSKÁ, Daniela. *Mezi dvěma slunci: Československo ve střetu Moskvy a Pekingu o mezinárodní komunistické hnutí (1953–1962)*. In: *Soudobé dějiny*, roč. XXI, č. 4, s. 530–558.

⁹ TRHLÍK, Zdeněk. *Československo-čínské vztahy*. [1. část, období let 1949–1965]. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1985.

¹⁰ TRHLÍK, Zdeněk. *Československo-čínské vztahy*. [2. část, období let 1966–1984]. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1985.

¹¹ TRHLÍK, Zdeněk. *Československo-čínské vztahy*. [3. část, přílohy]. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1985.

Pro lepší kritiku a využití Trhlíkovy práce je k ní přistupováno více jako k prameni než odborné literatuře.

Poslední prací, kterou je nutno zmínit, je *Shadow Cold War: the Sino-Soviet competition for the Third World* od Jememyho Scotta Friedmana. Tato monografie je hojně využita ve čtvrté kapitole při řešení otázky střetu zájmů Československa a Číny ve Třetím světě. Friedmanova monografie je pro tuto problematiku jedinečným textem díky svým zdrojům.¹²

Existuje i řada historiografických prací, které jsou vhodné k tématu čínsko-sovětské roztržky. Obecně lze o ruské historiografii soudit, že dosud nedokázala překročit sovětský stín a vytvořit si v této problematice vlastní narativ. Z obsahového hlediska je nutné zmínit práci Jurije Michaila Galenoviče *Piaťdesiat let s Kitajem*. Kniha je dobrým zdrojem vzhledem k využití ruských archivních materiálů.¹³

Tato diplomová práce využívá i vydané prameny. Z hlediska pamětí se jedná o vzpomínky Nikity Sergejeviče Chruščova, které lze považovat za dosti útržkovité.¹⁴ Podobným problémem trpí i paměti Antonína Novotného sestavované Rudolfem Černým. Novotného vzpomínky jsou bohužel neúplné a jejich druhá půlka má formu rozhovorů s Černým.¹⁵ V kombinaci s knihou Karla Kaplana se však daří vytvořit obraz Novotného jako hlavního strůjce zahraniční politiky.¹⁶

Z vydaných archivních edic je nutné zmínit soubor dokumentů k dějinám Varšavské smlouvy *A cardboard castle?: an inside history of the Warsaw Pact, 1955-1991*. Tato edice výrazně pomohla zasadit československý postup do kontextu chování dalších členských států.¹⁷ V této diplomové práci je také využito pramenů v bulletinech vydaných Cold War International History Project z amerického Wilson Center. Dále je

---

¹² FRIEDMAN, Jeremy Scott. *Shadow Cold War: the Sino-Soviet competition for the Third World*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2015. ISBN 978-1-469-62376-4.

¹³ GALENOVIČ, Jurij Michajlovič. *Piaťdesiat let s Kitajem*. Moskva: Vagrius, 2011. ISBN 978-5-9697-0787-0.

¹⁴ CHRUŠČOV, Nikita Sergejevič. *Vzpomínky Nikity Sergejeviče Chruščova: magnetofonové nahrávky z období glasnosti*. Vyd. 1. Přeložil Luděk MATYSKA. Brno: Jota, 2000, 225 s. ISBN 80-7217-103-8.

¹⁵ ČERNÝ, Rudolf. *Antonín Novotný: vzpomínky prezidenta*. Česká Kamenice: PolArt, 2008. ISBN 978-80-87286-00-5.

¹⁶ KAPLAN, Karel. *Antonín Novotný: vzestup a pád "lidového" aparátčíka*. Brno: Barrister & Principal, 2011. *Kronika komunistického Československa*. ISBN 978-80-87474-08-2.

¹⁷ BYRNE, Malcolm a Vojtech MASTNY. *A cardboard castle?: an inside history of the Warsaw Pact, 1955-1991*. New York: Central European University Press, 2005. *National Security Archive Cold War readers*. ISBN 963-7326-08-1.

užito i materiálů dostupných online, a to z Wilson Center Digital Archive a National Security Archive.

Práce je postavena zejména na základě archivních materiálů z českých archivů. Nejdůležitějším zdroje se staly fondy Národního archivu ČR. Jedná se především o fond *Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného II. část*, kde se nalézají převážně dokumenty zabývající se zahraniční politikou státu i KSČ. Dalším fondem je *Předsednictvo ÚV KSČ 1962-1966*. Zápisy ze schůzí a porad uložené v těchto fondem postrádají jakékoli zmínky o diskuzi. Místy je možné nalézt Novotného ručně psané poznámky, ale ty jsou spíše jakousi přípravou pro budoucí oficiální zprávu. Podobným způsobem byly využity i fondy z Archivu ministerstva zahraničních věcí ČR. Zde se jedná o archiválie z fondů teritoriálních odborů a porad kolegia ministra. Fondy teritoriálních odbor nejsou příliš dobře seřazeny a inventarizovány, navíc jejich materiál má vzhledem k původci pouze informační charakter.

Československo-čínské vztahy nebyly z vojenského hlediska tak důležité, proto materiály z Vojenského ústředního archivu hrají v této práci pouze doplňující roli. Zde se jedná o fond *Ministerstva národní obrany 1945–1971*. Spisy z tohoto fondu navíc prošly skartacemi, tudíž neobsahují žádné důležité diskuze. Dalším zdrojem byl Archiv bezpečnostních složek. Dokumentace týkající se I. správy SNB, tj. civilní rozvědky, mají omezenou hodnotu díky pozdnímu vzniku rezidentury v Pekingu, jejíž činnost lze vysledovat až od poloviny 70. let. Stejně je tomu tak i se Zpravodajskou službou generálního štábu. Pro potřeby této práce byly využity zejména spisy bezpečnostních orgánů, které se týkaly čínské činnosti na území Československa. Hlavním problémem bádání v Archivu bezpečnostních složek je ten, že dosud nebyla provedena inventarizace a vyhledávání je možno pouze podle jmen. Vzhledem k problematice přepisu čínštiny tak činí některé svazky prakticky nedohledatelnými.

V celém textu se práce snaží využívat výhradně český transkripční systém čínského jazyka a v maximální míře využívat exonyma, tedy počeštěné názvy.

2. Čínsko-sovětská roztržka

Příčiny čínsko-sovětské roztržky můžeme hledat v různých faktorech, které můžeme rozčlenit do čtyř hlavních uskupení. Je přitom nutné konstatovat, že se navzájem prolínají. Základním kamenem a jednou z hlavních příčin byla ideologie, respektive různé výklady marxismu-leninismu. Ideologická část pak vstupovala do politiky sovětsko-čínských vztahů a také do sovětské zahraniční politiky ve všech ohledech. Důležitou příčinou byla také vnitřní politika obou států, zejména vnitropolitická situace v Čínské lidové republice.

Pro vyostření vztahů s Moskvou využíval Mao Ce-tung ideologii dvojitým způsobem. Za prvé čistě instrumentálně a za druhé kritizoval samotnou ideologickou linii Moskvy.¹⁸ Oba tyto způsoby kritiky byly užity ve všech zmíněných příčinách. Z čínské strany svojí roli také sehrál i nacionalismus, kterému se v Číně ve 20. století dostalo velkého rozmachu. Nacionalistické tendence byly čínskou odpovědí na politiku velmocí v 19. století.¹⁹ Na druhé straně i sovětský vůdce Nikita Sergejevič Chruščov měl sklony k předsudkům a nacionalistickému cítění.²⁰ Je jasné, že osobnosti obou vůdců hrály klíčovou roli v eskalaci problémů. Hlavním důvodem, proč se kritické otázky nepodařilo urovnat klidnou cestou, byl prostý fakt, že si oba vůdci po osobní stránce moc nerozuměli, ba dokonce se nesnášeli. Mao realitu svého vztahu s Chruščovem zřejmě snášel po jistou dobu jako politickou nutnost, než se mu přátelství se Sovětským svazem přestalo jevit výhodné.²¹

Tato kapitola si klade za cíl popsat postupný vývoj čínsko-sovětské roztržky a v zásadě potvrdit výše zmíněné teze. Pro tyto účely zde bude čistě synteticky a chronologicky rozdělen vývoj událostí do tří hlavních fází. Záměrem tohoto postupu je snazší orientace v celé problematice a zdůraznění některých faktorů.

2. 1. Nultá fáze

Díky čínské propagandě a veřejnému vystupování představitelů Komunistické strany Číny v době rozkolu se může zdát, že původ čínsko-sovětského neporozumění sahá až do 20. a 30. let. Události z tohoto období byly spíše instrumentálně využity jako náplň kritiky mířené na Sovětský svaz. Samotný počátek problému lze spíše hledat ve finálním období

---

¹⁸ LUTHI, Lorenz M. *The Sino-Soviet split: Cold War in the communist world*. Princeton: Princeton University Press, 2008, s. 79.

¹⁹ ZAGORIA, Donald. *Mao's Role in the Sino-Soviet Conflict*. *Pacific Affairs*, 1974, roč. 47, č. 2, s. 139.

²⁰ GADDIS, John Lewis. *The Cold War: a new history*. New York: Penguin Press, 2005, s. 141.

²¹ WHITING, Allen S. *Soviet Policies in China, 1917-1924*. Stanford: Stanford University Press, 1968, s. 479

Stalinovy vlády, tj. v letech 1945–53. Pro pochopení této krátké etapy se tento oddíl nejprve přehledově zaměří na sovětskou politiku vůči Číně před rokem 1945.

Charakter prvních kontaktů mezi bolševickým Ruskem a Čínskou republikou byl determinován vnitropolitickou situací obou zemí. Zatímco v Rusku probíhala občanská válka, byla Čína i přes existenci centrální vlády rozdrobena mezi vojenské frakce a jednotlivé generály, kteří místy ovládali celé provincie. Prvním a neúspěšným pokusem o navázání styků byl tzv. Karakchanův manifest z roku 1919. Bolševická vláda v něm jednoduše pokračovala ve své linii mezinárodní politiky. Manifest sliboval vrácení Východočínské železnice, odřeknutí Boxerských reparací a zrušení exteritoriality. Je nutné dodat, že zrušení exteritoriality bylo v tuto chvíli v podstatě prázdňým slibem. Bolševická vláda neměla tak silné mezinárodní postavení v oblasti Asie a také neměla vůbec kontrolu nad ruskou komunitou žijící v severní Číně.²²

Když se situace v ruské občanské válce začala obracet a bolševické síly začínaly mít navrch v dálněvýchodních regionech Ruska, bylo jasné, že se situace bude muset změnit i ve vztazích s Čínou. V roce 1921 vstoupila Rudá armáda do Vnějšího Mongolska, které za ruské podpory v roce 1911 vyhlásilo nezávislost, a vytlačila místní bělogvardějské jednotky.²³ Vzhledem k tomu, že si Čínská republika toto území nárokovala, musela začít jednat. Situace však skončila tak, že se z Mongolska v roce 1924 stala lidová republika a tím i první sovětský satelit. V rámci těchto jednání došlo i k navázání diplomatických styků. Čína za uznání své suverenity nechala Sovětům v Mongolsku volnou ruku.²⁴

Sovětský svaz tou dobou již vyjednával s centrální vládou v Peking, ale i se Sunjatsenovou revoluční vládou na jihu. Díky tomu, že byl Sunjatsen²⁵ velice neúspěšný při hledání spojenců mezi západními státy, přišla mu sovětská aktivita vhod. Nicméně i sovětská strana musela sáhnout k ústupkům v podobě příslibu, že se nebude snažit do Číny exportovat komunismus.²⁶ Pod sovětským vlivem došlo k vytvoření první jednotné

---

²² SOW-THENG LEONG. *Sino-Soviet Diplomatic Realitons 1917–1926*. Canberra: Australian National University Press, 1976, s. 131.

²³ Tamtéž 162.

²⁴ LITERA, Bohuslav. *Cesta na výsluní: zahraniční politika Sovětského svazu 1917–1945*. Praha: Dokořán, 2015, s. 58.

²⁵ Sunjatsen (původním jménem Sun-Wen, 1912–1925) První prezident Čínské republiky a strůjce revoluce v roce 1911. V roce 1919 založil Národní stranu též známou jako Kuomintang. Z jeho politické filozofie jsou známy tzv. tři lidové principy (nacionalismus, demokracie a blahu lidu), které se staly základem ideologie Národní strany.

²⁶ LITERA, s. 57.

fronty mezi Kuomintangem a komunistickou stranou Číny (dále jen KS Číny). Čínští komunisté měli v rámci této aliance podle direktiv Kominterny zachovat stranickou disciplínu a nekritizovat své partnery.²⁷ Spojenectví krvavě skončilo v roce 1927 Čankajškovým převratem. S čínskými komunisty opustili tento svazek i poradci z Kominterny. Během rozkolu byla tato událost jedním z předmětů čínské kritiky.²⁸ Po Čankajškově nástupu se vztahy s nacionalistickou vládou vyostřily až do konfliktu na Východočínské železnici v roce 1929, kdy byly přetrhány i diplomatické styky.²⁹

Stalinovu čínskou politiku ve 30. letech lze chápat jako její kontinuum z předešlé dekády. Jejím základním motivem bylo hledání účinné bariéry proti vzrůstající japonské moci. Tento motiv samozřejmě převládal i ve 20. letech, ale díky vzrůstající japonské rozpínavosti se pro Sovětský svaz stával mnohem aktuálnějším. Vzhledem k tomu, že se Kuomintangu podařilo sjednotit Čínu až v roce 1928, snažili se Sověti dosahovat svých cílů i pomocí podpory lokálních militaristů v severní Číně.³⁰ Když se situace změnila, byl z pohledu sovětské reálné politiky Kuomintang jediným možným partnerem, který by byl schopen čelit japonskému tlaku. Partnera díky stejným problému hledali i Číňané, a tak došlo k obnovení diplomatických styků.³¹ Navzdory tomu Sovětský svaz dokázal stav Čankajškovy vlády využít i ve svůj prospěch. Sověti například podporovali Šeng Š'-cchaje³² v Sin-ťiang, díky čemuž se z této oblasti stal v letech 1934–41 sovětský satelit.³³

V roce 1937 se plně rozhořela čínsko-japonská válka a díky kritické situaci vstoupil Kuomintang a KS Číny do druhé jednotné fronty. V tomto kroku lze sovětské postavení interpretovat jako snahu zachránit čínské komunisty před Čankajškovými útoky. Na druhou stranu tato nová aliance zaměřila všechny čínské síly přímo proti Japonsku, což bylo pro Sověty to hlavní.³⁴ Nová situace se odrazila i na bilaterálních stycích. V témže roce byla podepsána dohoda o neutocení mezi Čínou a Sovětským svazem, který zároveň přislíbil poskytnutí rozsáhlé materiální a finanční podpory.³⁵

---

²⁷ SOW-THENG LEONG, s. 236.

²⁸ LUTHI, *The Sino-Soviet split*, s. 24.

²⁹ LITERA, s. 78.

³⁰ RADCHENKO, Sergey. *Two suns in the heavens: the Sino-Soviet struggle for supremacy, 1962-1967*. Washington, D. C.: Woodrow Wilson Center, 2009, s. 4.

³¹ LITERA, s. 78.

³² Šeng Š'-cchaj (1897-1970). Čínský militarista ovládající v letech 1937-1944 oblast Sin-ťiang.

³³ MILLWARD, James A. a Nabijan TURSUN. *Political History and Strategies of Control, 1884 - 1978* In: STARR, Frederick. *Xinjiang: China's Muslim borderland*. New York: M. E. Sharpe Inc., 2004, s. 79.

³⁴ HU SHIH, *China in Stalin's Grand Strategy*. In: *Foreign Affairs*, Vol. 29, No. 1. s. 26.

³⁵ LITERA, s. 106.

Spolupráce mezi Moskvou s čínskými komunisty v Jen-anu, kde si zbudovali základnu na konci tzv. dlouhého pochodu, nadále pokračovala. Mao Ce-tung se od Moskvy neoddělil ani díky její dosavadní politice, ani díky své postupné ideologické emancipaci.³⁶ Nestalo se tak ani během války, kdy sovětské materiální dodávky směřovaly zejména centrální vládě a komunisté mezitím nedostávali buď žádnou, nebo jen minimální podporu.³⁷ Otázkou je, proč i přes tak nevstřícné chování Moskvy zůstávala KS Číny stále věrnou stranou. Odpověď leží v personální rovině. Stalin byl pro Mao Ce-tunga až do války v Koreji neotřesitelnou autoritou komunistického hnutí.³⁸

Prakticky hned po skončení druhé světové války se zhroutilo spojení mezi Kuomintangem a nacionalisty. Situaci pro Sověty také komplikovala přítomnost Sovětské armády v Mandžusku. Velmocí sice deklarovaly neutralitu, Američané však pomáhali s transportem Čankajškových vojáků na sever.³⁹ Sověti na druhou stranu předali nově vzniklé Čínské osvobozené armádě veškerou japonskou výzbroj, jež zde ukořistili. Nicméně otevření kořistních skladů nebylo následkem Stalinových rozkazů, ale zřejmě iniciativy generálů, kteří nebyli informováni o záměrech vyššího vedení.⁴⁰ V průběhu roztržky pak Číňané kritizovali Sověty za to, že během občanské války neposkytovali podporu Čínské lidové osvobozené armádě. Archivní materiály však ukazují, že krom předání japonských zbraní poskytovali Sověti čínským komunistům alespoň minimální materiální podporu.⁴¹

V druhé polovině roku 1948 se situace na bojišti nevyvíjela pro Čankajška zrovna nejlépe. Přesto Sovětský svaz jeho vládu stále uznával jako legitimní.⁴² Povzbuzený svým vítězstvím začal Mao Ce-tung stále více naléhat, aby mu Stalin dovolil přijet do Moskvy. Stalin se však bál, aby podobná návštěva nebyla na západě přijata jako porušení sovětské

---

³⁶ LUTHI, The Sino-Soviet split, s. 28.

³⁷ HU SHIH, s. 26.

³⁸ SHORT, Philip. Mao. Praha: BB art, 2001, s. 322.

³⁹ DURMAN, Karel. Popely ještě žhavé: velká politika 1938-1991. Díl 1, [Světová válka a nukleární mír 1938-1964]. Praha: Karolinum, 2004, s. 299.

⁴⁰ DURMAN, s. 300. Zajímavostí je, že tato událost pronikla do sovětské kinematografie a objevuje se ve filmu Čerez Gobi i Chingan. Scéna je zde vyličeána jako spontánní akce. Čerez Gobi i Chingan. Díl 2 [film], Režie Vasilij ORDYNSKIJ a Badrahin SUMHU. Sovětský svaz: Mosfilm, 1981, 1:12:25.

⁴¹ Soviet Military Order from Operations Chief, Section Chief Lieutenant General Filyashev/Filyashkii to Commander of East-Asian Operational Section General Lieutenant Managarov, July 6, 1948. [online] Wilson Center Digital Archive [cit. 2017-08-08] Dostupné z <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117867>.

⁴² MASTNÝ, Vojtěch. Studená válka a sovětský pocit nejistoty: 1947-53 Stalinova léta. Praha: Aurora, 2001, s. 100.

neutrality. Také by to mohlo vypadat tak, že si Mao Ce-tung přijel pro instrukce.⁴³ Stalin se mimo jiné pokoušel dostat čínské komunisty k jednacímu stolu a následně k míru s Čankajškem.⁴⁴ Anastáz Mikojan se snažil přesvědčit Mao Ce-tunga, aby zastavil své jednotky na řece Jang-C'. Pokud by souhlasil, došlo by k rozdělení země na komunistický sever a nacionalistický jih.⁴⁵

Na to, proč Stalin volil takovýto postup, můžeme odpovědět různými způsoby. Jedním z nich je Stalinova nedůvěra ve vítězství čínské revoluce, která přetrvávala i po založení Čínské lidové republiky.⁴⁶ Další možností je smlouva, kterou Sovětský svaz uzavřel s Čínskou republikou v roce 1945 a přinášela Sovětům řadu výhod, jako například vlastnictví Východočínské železnice.⁴⁷ Situace, kdy by Čína byla rozdělená podél řeky Jang-C', by spíše usnadnila zachování této pozice. Rozdělená Čína mohla být také snadněji ovladatelná, čehož se Stalin obával.⁴⁸ Avšak jako nejpravděpodobnější příčina se jeví Stalinova opatrnost a již zmíněné zachování výhodného postavení.

Občanská válka v Číně skončila v roce 1949 vítězstvím komunistů a Čankajškovým útekem na Tchaj-wan. Následně Mao Ce-tung mohl odjet do Moskvy s vidinou nového spojení. Čínské vedení v té době doufalo, že nové spojení vyváží přítomnost Spojených států a stane se tak základem čínské bezpečnosti a rekonstrukce státu.⁴⁹ Bezpečnostní hrozbou nebyly jen Spojené státy a Tchaj-wan. Problém představovalo i dění v Indočíně a rozdělená Korea.⁵⁰ Jak bylo zmíněno výše, smlouva mezi Sovětským svazem a nacionalistickou vládou představovala pro Sověty výhodu. Krom vlastnictví Východočínské železnice získal Sovětský svaz vojenské základny v Port Arturu a Ta-lienu (Dalnij). Čankajškova vláda se mimo jiné zřekla svého nároku na Vnější Mongolsko a uznala jeho nezávislost.⁵¹ Stalin nejprve podepsání nové dohody odmítal. Odvolával se na Jaltskou dohodu, jejíž výsledkem byla smlouva z roku 1945. Argumentoval tím, že pokud by došlo k jejímu porušení, mohly by západní mocnosti požadovat revizi jejich výsledů a tím by Sovětský svaz přišel o své územní zisky

---

⁴³ CHLEVNJUK, Oleg Vital'jevič. Stalin: nový životopis. V Praze: Paseka, 2016, s. 320

⁴⁴ MASTNÝ, s. 100.

⁴⁵ DURMAN, s. 304

⁴⁶ Tamtéž.

⁴⁷ MASTNÝ, s. 100.

⁴⁸ TAUBMAN, William. Chruščov: člověk a jeho doba. Praha: BB art, 2005, s. 337.

⁴⁹ BARNOUIN, Barbara. Zhou Enlai: a political life. Hong Kong: The Chinese University Press, 2006, s. 136.

⁵⁰ LUTHI, The Sino-Soviet split, s. 33.

⁵¹ CHLEVNJUK, s. 321.

na Japonsku.⁵² I Mao Ce-tung byl zpočátku neústupný. Otevřeně dával najevo své přání o znovupřipojení Vnějšího Mongolska k Číně. Oproti tomu Stalin věřil v zachování mongolské nezávislosti.⁵³ Stalin během jednání Maovi Ce-tungovi dokazoval, že on je ten, kdo je tu pánem. Ten se v reakci na Stalinovu neústupnost stáhl do ústraní.⁵⁴ Není jasné proč nakonec Stalin změnil ve věci smlouvy postoj. Když pak ze strany čínské delegace přišla otázka, co tedy bude s výsledkem jednání z Jalty, Stalin odpověděl: „*K čertu sní!*“.⁵⁵

Nová smlouva o přátelství a vzájemné pomoci mezi SSSR a ČLR byla podepsána 14. 2. 1950. Sovětský svaz se zřekl Východočínské železnice a svých základů v Port Arthuru a Ta-lianu. Základny měly být předány hned po uzavření mírové smlouvy s Japonskem, a to nejpozději do roku 1952.⁵⁶ Součástí dohody byl také protokol, který se týkal Mandžuska a Sin-t'iangy. V obou těchto oblastech byly zřízeny společné sovětsko-čínské těžební podniky a obě strany se zde dohodly na zákazu podnikání občanů třetích stran.⁵⁷ Přesto, že se Číňanům podařilo uzavřít novou smlouvu, nelze jí díky tajnému protokolu upřít nevýhodný charakter. Stalin viděl v Sin-t'iangy strategickou oblast plnou nerostného bohatství a společné podniky byly cestou, jak ji využívat.⁵⁸ Chruščov tento fakt ve svých pamětech jednoduše vystihl: „*Vtrhli jsme do Číny jako kolonizátoři. Právě Stalin dal podnět ke zhoršení čínského postoje k SSSR.*“⁵⁹ Podle Chruščova byly Stalinovy požadavky na koncese v Číně neúnosné.⁶⁰ Je nutné podtrhnout, že z hlediska podoby nové smlouvy byl Stalinův názor opravdu klíčový.⁶¹

Mao Ce-tung nikdy neodpustil Stalinovi jeho chování a hořkost, kterou jeho návštěva Moskvy přinesla.⁶² Ve Stalinově chování se totiž na plno promítla jeho nedůvěra, kterou vůči Číňanům choval.⁶³ Stalin také obecně pohrdal asijskými

---

⁵² MASTNÝ, s. 103.

⁵³ YANG KUISONG. The Sino-Soviet Alliance and Nationalism: A Contradiction. In: The Cold War History of Sino-Soviet Relations. Curich: Parallel History project on Cooperativ Security, 2005, s. 2. [online] Parallel History project on Cooperativ Security [cit. 2017-08-08] Dostupné z <http://php.isn.ethz.ch/loryl.ethz.ch/publications/areastudies/documents/sinosov/Kuisong.pdf>.

⁵⁴ CHLEVNJUK, s. 323.

⁵⁵ BARNOUIN, s. 137.

⁵⁶ MASTNÝ, s. 108.

⁵⁷ CHLEVNJUK, s. 324.

⁵⁸ BARNOUIN s. 139

⁵⁹ CHRUŠČOV, Nikita Sergejevič. Vzpomínky Nikity Sergejeviče Chruščova: magnetofonové nahrávky z období glasnosti. Vyd. 1. Přeložil Luděk MATYSKA. Brno: Jota, 2000, s. 156.

⁶⁰ Tamtéž s. 157.

⁶¹ YANG KUISONG, s. 4.

⁶² Tamtéž, s. 9.

⁶³ CHRUŠČOV, s. 156.

revolucionáři. Viděl problém v tom, že svou sílu nestavěli na proletariátu, ale na rolnictvu.⁶⁴ O Mao Ce-tungovi se v této souvislosti dokonce vyjadřoval jako o „jeskynním marxistovi“ a při osobním setkání neprojevil žádné osobní sympatie.⁶⁵

Klíčovým bodem byla z hlediska Mao Ce-tungova postoje Korejská válka. Když bylo zcela evidentní, že severokorejský režim konflikt prohraje, začal Stalin tlačit na čínský vstup do války. V souvislosti s tím slíbil Číňanům vojenské dodávky a leteckou podporu. Právě v důležité otázce letectva byly Stalinovy sliby dost neurčité. Nakonec Sověti poskytli leteckou podporu pouze v omezené míře.⁶⁶ I přes svou nespokojenost byl Mao Ce-tung nadále věrný Moskvě a až do konce konfliktu s ní konzultoval důležité otázky, jako byly mírové rozhovory o míru v Koreji.⁶⁷

2. 2. První fáze

Chronologické vymezení první fáze čínsko-sovětské roztržky je ohraničeno lety 1953–64. Její počátek je určen Stalinovou smrtí a konec Chruščovovým odchodem. Toto rozdělení bylo zvoleno vzhledem k vývoji čínsko-sovětské roztržky během Chruščovovy vlády. Jak bude níže ukázáno, Chruščov sám byl jedním z elementů, které vedly k vyostření čínsko-sovětských vztahů.

Stalinova vláda zanechala v rámci čínsko-sovětských vztahů velice problematické dědictví. Nové sovětské vedení se s ním již od počátku snažilo vypořádat. Hned v roce 1954 Chruščov navštívil Peking a jako gesto symbolizující ukončení tajné politiky v Číně předal seznamy zde pracujících agentů KGB.⁶⁸ Během své návštěvy nabídl také navrácení základny v Port Arthuru. Sověti zde doposud přetrvávali na čínskou žádost, aby vyvážili americkou přítomnost v Koreji během války. Mao Ce-tung měl proti tomu námitky, ale nakonec souhlasil za podmínky, že by zde Sovětská armáda zanechala těžké dělostřelectvo. Na Mao Cen-tungovy požadavky Chruščov později reagoval tak, že by mu nevadilo Číně tyto zbraně předat, jen kdyby za ně byla ochotná zaplatit.⁶⁹ Mao Ce-tung se také pokusil otevřít otázku Vnějšího Mongolska, sice pouze tím, že přišel

---

⁶⁴ MASTNÝ, s. 21.

⁶⁵ TAUBMAN, s. 337.

⁶⁶ LUTHI, *The Sino-Soviet split*, s. 34.

⁶⁷ MASTNÝ s. 164.

⁶⁸ LUTHI, *The Sino-Soviet split*, s. 39.

⁶⁹ TAUBMAN, s. 339.

s problematikou vymezení hranic. I to se však ze strany Sovětů mohlo jevit jako přehnané.⁷⁰

Krom snahy zbavit se Stalinova odkazu mohlo Chruščovovo vstřícné chování být důsledkem hledání podpory vůči domácím oponentům.⁷¹ Chruščovova první návštěva Pekingů ukázala i osobnostní nesourodost obou vůdců. Chruščov špatně snášel kulturní rozdíly, které komentoval jako typicky orientální.⁷² Na druhou stranu se ukázalo, že Mao Ce-tungovi Chruščov moc nepadl do oka, ba jej dokonce iritoval. Mao Ce-tung se zřejmě cítil jako nová autorita komunistického hnutí, oproti mladšímu Chruščovovi.⁷³ Schůzka se sice může jevit jako velice problémová, ale zejména díky Chruščovově vstřícnosti odstartovala zlatý věk čínsko-sovětského spojení.

Roky 1955–59 lze pokládat za vrchol čínsko-sovětské spolupráce. Krom výrazné materiální pomoci se v Číně nacházelo více jak tři tisíce poradců ze Sovětského svazu a dalších zemí východního bloku, kteří pomáhali s rozvojem několika stovek společných projektů.⁷⁴ Navzdory tomu, že sovětská pomoc pomohla obnově hospodářství Čínské lidové republiky, mohla působit i negativním dojmem. Například sovětské učitelé na Pekingské lidové univerzitě měli diametrálně vyšší platy než jejich čínští kolegové a bydleli v těch nejlepších pekingských hotelích. Sociální rozdíly následně vzbuzovaly dojem, že společné vztahy vstupují do nové koloniální epochy.⁷⁵

Dalším faktorem, který z hlediska vzájemných vztahů působil problémy, byla „finanční stránka proletářského internacionalismu“, jak jej později nazvali sami Číňané. Sověti v hojné míře poskytovali Číňanům plány, dokumentaci a různé vybavení, avšak často bylo finanční ohodnocení těchto služeb nastaveno výhodně pro sovětskou stranu. Z hospodářského hlediska bylo také pro čínskou stranu frustrující nastavení poměru měn obou států. V roce 1957 byl kurz sovětské rublu k čínskému jüanu stanoven na 2:1.⁷⁶ Hospodářskou spolupráci pak následně ovlivnily čínské experimenty jako Velký skok vpřed, ale ty se spíše staly předmětem ideologických sporů.

---

⁷⁰ ROBINSON, Thomas. The Sino-Soviet border dispute: background, development and the March 1969 clashes. The American Political Science Review, Prosinec 1972, roč. 66, č. 4, s. 1177.

⁷¹ TAUBMAN, s. 342.

⁷² Tamtéž s. 339.

⁷³ LUTHI, The Sino-Soviet split, s. 39.

⁷⁴ Tamtéž s. 38–39.

⁷⁵ JERSILD, Austin. The Sino-Soviet alliance: an international history. Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 2014, s. 37.

⁷⁶ Tamtéž s. 46–47.

Rozhodující událostí, která přinesla hlavní důvody rozporů, byl XX. sjezd Komunistické strany Sovětského svazu (dále jen KSSS) v roce 1956. Chruščov zde ve své kritice Stalinova kultu osobnosti započal proces destalinizace, ale také definoval novou podobu sovětské zahraniční politiky. Namísto konfrontace nyní zahraniční politika spočívala na principu tzv. mírové koexistence. Mao Ce-tung zpočátku k destalinizaci přistupoval kladně, ale kritizoval Chruščovovu metodu kritiky Stalina.⁷⁷ Mao Ce-tung již v roce 1956 označil Stalina jako jeden z mečů marxismu-leninismu. A v následujícím roce už otevřeně mluvil o tom, že Sověti zabili Stalina jedním tahem.⁷⁸ Destalinizace mohla přímo ohrozit Mao Ce-tungovu domácí pozici, jednak z pozice jeho vlastního kultu osobnosti a také z hlediska jeho domácí hospodářské politiky, která se podobala Stalinově ve 30. letech.⁷⁹ Velký vliv na Mao Ce-tungův pohled měly také krizové situace v Polsku a Maďarsku.⁸⁰

Během polských událostí v říjnu 1956 se Sověti pokoušeli najít podporu pro vojenské řešení celé situace. Číňané byli proti tomuto řešení a vyslali do Moskvy svou delegaci v čele s Teng Siao-pchingem a Liou Šao-čchi. Čínská delegace pokládala navrhované sovětské řešení za velmocenský šovinismus a navrhovala mírnější řešení, které Sověti nakonec aplikovali. Ve věci intervence v Maďarsku bylo sovětské vedení rozděleno. Nejprve bylo rozhodnuto řešit vše mírovou cestou. Oproti tomu Číňané vnímali tuto situaci mnohem kritičtěji než tu v Polsku a doporučovali vojenský zásah. Později bude sovětské váhání označováno jako kapitulantství.⁸¹ Čínské chování bylo samozřejmě pro Chruščova z hlediska jeho vlastní ješitnosti nepřijatelné. Pro Mao Ce-tunga to bylo potvrzení jeho názoru o omezených Chruščovových schopnostech.⁸² Jaký měl čínský názor vliv na sovětské rozhodování, nelze prokázat. Podle Lorenze M. Lüthiho to neumožňují ani již odtajněné ruské zdroje.⁸³

Na počátku roku 1957 podnikl Čou En-laj cestu do Evropy, při které navštívil Polsko a Maďarsko. Při těchto návštěvách se setkal s prvním tajemníkem Polské sjednocené dělnické strany Władysławem Gomułkou. V jejich rozhovor se týkal

---

⁷⁷ LIN YUNHUI. The 20th Party Congress of the Soviet Union and Mao Zedong's Toruous Path. In: The Cold War History of Sino-Soviet Relations. Curich: Parallel History project on Cooperativ Security, 2005, s. 3. [online] Parallel History project on Cooperativ Security [cit. 2017-08-08] Dostupné z <http://www.php.isn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/publications/areastudies/documents/sinosov/Yunhui.pdf>.

⁷⁸ Tamtéž s. 6–7.

⁷⁹ LUTHI, The Sino-Soviet split, s. 46.

⁸⁰ Tamtéž s. 48.

⁸¹ BARNOUIN, s. 201–202.

⁸² TAUBMAN s. 340.

⁸³ LUTHI, The Sino-Soviet split, s. 61.

problémů socialistického tábora a sovětské arogance.⁸⁴ Díky čínské angažovanosti a následné Čou En-lajově cestě mohl v Evropě vzniknout dojem, že role ČLR v rámci socialistického tábora bude stále více narůstat, a to i ve výhradně evropských záležitostech.⁸⁵ Čínsko-polské rozhovory pak měly krátkou dohru v podobě nedůvěry ze strany Sovětského svazu, ale i dalších satelitů. Během roku 1957 velvyslanectví Německé demokratické republiky v Pekingu doslova monitorovalo každý krok svých polských kolegů, zvláště pokud šlo o schůzky s Čou En-lajem.⁸⁶ Tato realita mohla i v Číně samotné vyvolat dojem vzrůstání jejího vlivu a stejně i tak mohla působit na Mao Ce-tungův postoj ve věci vedení komunistického hnutí a vedoucí úloze KSSS.

V témže roce i politika mírové koexistence dostala v Číně přehodnocení. Nejdříve ji Mao Ce-tung podporoval, protože doufal v její vliv na Spojené státy v otázce Tchaj-wanu. Mao Ce-tungova smířlivost však padla ve chvíli, kdy Spojené státy uvažovaly o rozmístění jaderných zbraní na tomto ostrově.⁸⁷ Na Mezinárodním setkání komunistických a dělnických stran v Moskvě se opět projevila antipatie mezi Mao Ce-tungem a Chruščovem. Na venek vše vypadalo, že je v pořádku, ale v pozadí se oba vůdci hašteřili kvůli jugoslávskému odmítnutí společné deklarace. Mao Ce-tung totiž delegaci Svazu komunistů Jugoslávie řekl, že pokud nechtějí, nemusí nic podepisovat.⁸⁸ Podle vzpomínek Mao Ce-tungova osobního lékaře Li Čchi-suje dával čínský vůdce svou nelibost okamžitě po příjezdu Moskvy: „*Hned cestou z letiště si totiž Mao všiml, že lidé vůbec nejsou nadšení, a to byl proti neustále jásající Číně velký kontrast. Chruščov ztratil podporu lidu, když začal kampaň proti Stalinovi. Není divu, že se lidé neradují. Vysvětloval Mao.*“⁸⁹

Toto setkání se stalo i místem, kde se projevíly rozchody v otázce vedení války. Mao Ce-tung tehdy radil Sovětskému svazu, aby se v případě války bez odporu stáhnul za Ural, kde mu může pomoci Čína. Což z hlediska sovětského vnímání problematiky bylo nepřipustné.⁹⁰ Čínská delegace i přes tyto rozdíly podpořila vedoucí úlohu KSSS a znění závěrečné deklarace. Setkání bylo zásadní i z toho úhlu pohledu, že Chruščov zde

---

⁸⁴ LUTHI, The Sino-Soviet split, s. 66.

⁸⁵ NAKAJIMA, Mineo. Foreign relations: from the Korean war to Bandung Line. In: FAIRBANK, John a Roderick MACFARQUHAR. *The Cambridge History of China: The People's Republic*, Part 1, Volume 14. New York: Cambridge University Press, 1991, s. 286.

⁸⁶ JERSILD, s. 123.

⁸⁷ LUTHI, The Sino-Soviet split, s. 54.

⁸⁸ Tamtéž s. 76.

⁸⁹ LI ČHI-SUJ. Soukromý život předsedy Maa. Praha: ETC, 1996, s. 154.

⁹⁰ TAUBMAN s. 342.

Mao Ce-tungovi slíbil dodání vzorku atomové bomby a pomoc při výrobě balistických raket.⁹¹

Otázka jaderných zbraní se samozřejmě ve vzájemných jednáních otevřela již dříve. V letech 1955–58 bylo podepsáno šest dohod, které se týkaly vývoje v atomové oblasti. Avšak jednalo se zejména o projekty civilního rázu.⁹² Ještě před Moskevskou konferencí přijel do Číny Anastáz Ivanovič Mikojan a tajně se setkal s Mao Ce-tungem. Mikojan zastával myšlenku, aby ČLR nebudovala svůj jaderný arzenál s tím, že jaderné zbraně jsou nebezpečné. Mao na to označil atomovou bobu „*papírovým tygrem*“ s tím, že ani jaderná válka by Číně neublížila. Podle Li Čchi-suje byl Mao Ce-tungův názor prostý a známý: „*Pokud si Sověti nepřejí, abychom měli vlastní atomovou bombu, a argumentují tím, že mají jaderných zbraní dost pro obě země, znamená to, že chtějí Čínu prakticky ovládnout a kontrolovat. Kdyby měla Čína svoji vlastní bombu, nemůže ji nikdo poroučet.*“⁹³ Vzhledem ke kontextu lze Mikojanův postup chápat jako zjišťování čínského postoje, tedy jako pomoc Chruščovovi v rozhodování. Na druhou stranu, pozdější Chruščovův příslib mohl být snahou naklonit si Mao Ce-tunga a získat jeho větší loajalitu.

V roce 1958 Sověti přišli s nabídkou stavby radiové stanice na čínském pobřeží a společné čínsko-sovětské ponorkové flotily. Sovětský návrh vyvolal ostrou reakci Mao Ce-tunga před sovětským velvyslancem.⁹⁴ V reakci na to se Chruščov rozhodl odcestovat do Pekingu a probrat celou záležitost osobně. Mao jeho návštěvu využil k osobní odplatě za jeho arogantní chování v Moskvě. Využil toho, že Chruščov neuměl plavat, a připravil jejich schůzi v bazénu.⁹⁵ Během jednání se Chruščov snažil celou situaci urovnat tím, že obvinil sovětského velvyslance v Pekingu Pavla Fjodoroviče Judina z dezinterpretace jeho direktiv. Mao Ce-tung oproti tomu zdůrazňoval důležitost čínského vlastnictví, jak stanice, tak i flotily.⁹⁶

Krátce po Chruščovově odjezdu začala Čínská lidově osvobozené armáda s ostřelováním ostrovů Ma-cu a Ťin-men (Quemoy) patřících stále pod Čankajškovu

---

⁹¹ TAUBMAN, s. 389.

⁹² JERSILD, s. 146.

⁹³ LI ČHI-SUJ s. 154.

⁹⁴ GADDIS, s. 141.

⁹⁵ LI ČHI-SUJ, s. 179.

⁹⁶ First Conversation between N. S. Khrushchev and Mao Zedong, Hall Huaizhentan (Beijing), July 31, 1958. [online] Wilson Center Digital Archive [cit. 2017-08-08] Dostupné z <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112080>.

vládu. Mao své záměry se Sověty předtím nekonzultoval, což v době, kdy se Chruščov chystal na cestu do Spojených států, bylo přinejmenším nepříjemné.⁹⁷ Sovětský svaz k této krizi zaujal zdrženlivější stanovisko. Sověti sice vydali varování určené Spojeným státům, ale sami deklarovali, že do konfliktu vstoupí pouze v případě, zaútočí-li Spojené státy pomocí jaderných zbraní.⁹⁸

Následujícího roku přijel Chruščov do Pekingu u příležitosti oslav 10. výročí založení ČLR. Během slavnostní přehlídky Chruščov Mao Ce-tungovi oznámil, že mu nedodá slíbenou atomovou bombu a odvolá všechny sovětské specialisty z této oblasti.⁹⁹ Důvodů Chruščovova rozhodnutí mohlo být několik. Jedním z nich mohlo představovat sbližování se Spojenými státy a snahy o odzbrojení.¹⁰⁰ Mohla panovat i obava, že pokud by Sovětský svaz takto vyzbrojil ČLR, mohly Spojené státy zareagovat podobným krokem vůči Západnímu Německu.¹⁰¹ Krize v Tchaj-wanské úžině posloužila Chruščovovi spíše jako bezprostřední důvod, a navíc poukázala na nespolehlivost čínského partnera.¹⁰² Chruščov během svého dalšího setkání s Maem kritizoval nejen čínský postup v případě Tchaj-wanu, ale i čínský postup v Tibetu a politiku Velkého skoku. Ovšem pro Mao Ce-tunga byly všechny tyto problémy interní čínskou záležitostí. Problém pro vzájemné vztahy představovaly i čínské pohraniční problémy s Indií. Sovětský svaz v tomto konfliktu zastával neutrální stanovisko a ČLR nepodpořil. Mao Ce-tung sám v rozhovoru s Chruščovem označil tuto problematiku za marginální záležitost.¹⁰³ Přesto Číňané vůči sovětské neutralitě protestovali a považovali ji za zradu.¹⁰⁴

Rok 1960 byl z hlediska čínsko-sovětské roztržky přelomovým, neboť došlo k první eskalaci neshod v mezinárodním měřítku. Až doposud byla celá záležitost věcí pouze Sovětského svazu a Číny. Začátkem června 1960 na kongresu Světové odborové

---

⁹⁷ JERSILD, s. 134.

⁹⁸ Letter, Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union to the Chinese Communist Party, on the Soviet Union's Readiness to Provide Assistance to China in the Event of an Attack, September 27, 1958. [online] Wilson Center Digital Archive [cit. 2017-08-08] Dostupné z <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117028>.

⁹⁹ LUTHI, The Sino-Soviet split, s. 147.

¹⁰⁰ Tamtéž s. 113.

¹⁰¹ Tamtéž s. 138.

¹⁰² WHITING, Allen S. The Sino-Soviet split. In: FAIRBANK, John a Roderick MACFARQUHAR. *The Cambridge History of China: The People's Republic, Part 1, Volume 14*. New York: Cambridge University Press, 1991, s. 485.

¹⁰³ Discussion between N.S. Khrushchev and Mao Zedong, October 02, 1959. [online] Wilson Center Digital Archive [cit. 2017-08-08] Dostupné z <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112088>

¹⁰⁴ WHITING, s. 513; RADCHENKO s. 27.

federace ale začala čínská delegace rozšiřovat své propagační materiály plně radikálních názorů. Tato událost vedla Chruščova k tomu, že na III. sjezdu komunistické strany Rumunska přešel do protiútoků.¹⁰⁵ Sovětský vůdce zde nejprve obhajoval svou dosavadní politiku a otevřeně zde kritizoval politiku KS Číny.¹⁰⁶ V prosinci téhož roku se v Moskvě uskutečnilo další mezinárodní setkání komunistických a dělnických stran. Během jednání Sověti tvrdě kritizovali Albánii, kterou podporovala Čína.¹⁰⁷ Sověti se tak často dostávali do střetu s Teng Siao-pchingem¹⁰⁸. Je nutné podotknout, že většina přítomných delegací se postavila za Sověty. Čína měla samozřejmě podporu Albánie, Indonésie, Vietnamské demokratické republiky, KLTR a delegace komunistické strany Austrálie.¹⁰⁹ Navzdory těmto srážkám přijala konference kompromisní deklaraci, což lze označit za dočasné příměří.¹¹⁰

Nicméně v červenci se Chruščov rozhodl bez varování odvolat z Čínské lidové republiky všechny sovětské poradce.¹¹¹ Tento krok odůvodňoval tím, že se Číňané pokusili sovětské odborníky ideologicky ovlivňovat a distribuovat mezi ně propagandistické materiály.¹¹² Zajisté toto rozhodnutí bylo i výsledkem čínské politiky Velkého skoku. Číňané totiž během svých experimentů ignorovali hlasy sovětských poradců, kteří byli k těmto pokusům velice skeptičtí.¹¹³ Sověti také zároveň s tímto krokem vypověděli smlouvy, jež se týkaly spolupráce na vývoji čínské atomové bomby.¹¹⁴ Mao Ce-tung na stažení poradců zareagoval rozhodnutím splatit Sovětům a dalším zemím východního bloku v co nejkratší době všechny finanční dluhy.¹¹⁵

V následujících dvou letech se obě strany pokoušely o zlepšení vzájemných vztahů. Moskva nabízela obnovení vojenské a potravinové pomoci.¹¹⁶ Oproti tomu Čína zastavila veřejnou polemiku. Změna postoje byla nejspíše dána Mao Ce-tungovým

---

¹⁰⁵ LUTHI, The Sino-Soviet split, s. 169.

¹⁰⁶ TAUBMAN, s. 467.

¹⁰⁷ EDMONDS, Robin. Soviet Foreign Policy: The Brezhnev Years, Oxford: Oxford University Press, 1983, s. 21

¹⁰⁸ Teng Siao-pching (1904–1997). Od roku 1956 člen stálého výboru politického byra ÚV KS Číny. Po skončení Kulturní revoluce se stal předsedou KS Číny a byl strůjcem ekonomických reforem.

¹⁰⁹ WHITING, s. 518.

¹¹⁰ TAUBMAN, s. 535.

¹¹¹ LUTHI, The Sino-Soviet split, s. 174.

¹¹² Letter, Khrushchev to the Central Committee of The Socialist Unity Party of Germany, regarding Soviet Specialists in China, July 18, 1960. [online] Wilson Center Digital Archive [cit. 2017-08-08] Dostupné z <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116831>.

¹¹³ WHITING, s. 484s

¹¹⁴ ROBINSON, Sino-soviet border dispute, s. 1176.

¹¹⁵ JERSILD, s. 48.

¹¹⁶ LUTHI, The Sino-Soviet split, s. 217.

ústupem do ústraní po nevydařeném Velkém skoku. Cestu nového sblížení přerušilo několik událostí. Jednou z nich byl XXII. sjezd KSSS v říjnu 1961. Sověti se opět střetli s Čínou v otázce destalinizace a Albánie, která na sjezdu nebyla přítomná. Chruščov zde využíval albánského problému jako skrytou kritiku Číny.¹¹⁷ Čínská delegace vedená Čou En-lajem přednesla svůj projev, ve kterém se v podstatě vymezila proti politice stanovené XX. sjezdem KSSS a okamžitě odjela.¹¹⁸ Sovětsko-čínská polemika pak pokračovala také prostřednictvím sjezdů dalších komunistických stran v letech 1962–63. V zásadě jde říci, že princip byl všude stejný, prostřednictvím kritiky Albánie byla buď přímo či skrytě kritizována i Čína.¹¹⁹

Dalším problémem byly sovětské vztahy s Indií. V roce 1962 se situace na čínsko-indické hranici citelně zhoršila. Sovětský svaz tou dobou dodal Indii zásilku několika letadel a vrtulníků a vzápětí měl předat i moderní stíhací letadla MIG-21. Tento fakt s sebou nesl i čínskou nelibost a otevřené nařčení, že Sovětský svaz podporuje čínské nepřátele. Chruščov tedy odložil dodávku stíhacích letadel a nabídl ji Číně, která jí odmítla.¹²⁰ Když na čínsko-indických hranicích propukly boje, postavila se Moskva na stranu Číny a vyzvala k mírovému řešení. Zároveň Sověti obhajovali své dodávky Indii s tím, že transportní letadla a helikoptéry nemají takový vojenský potenciál, aby změnily rozložení sil.¹²¹ Podzim roku 1962 přinesl další mezinárodní problém, jenž se do čínské kritiky promítl. Peking nejprve vyjadřoval této věci podporu, ale po konfliktu s Indií došlo ke změně názoru a Chruščov byl kritizován za svoji kapitulantskou politiku.¹²²

Na počátku 60. let se do čínsko-sovětských sporů začala promítat otázka společných hranic. Během let 1960–63 se Číně podařilo vyřešit hraniční otázky skoro se všemi svými sousedy.¹²³ Čínské snahy vyřešit problémové záležitosti týkajících se hranic se Sovětským svazem můžeme brát jako pokračování v dosavadní politice, ale také jako snahu vyřešit tím problémy svých příhraničních oblastí. Během roku 1962 docházelo k masovým útekům obyvatelstva z autonomní oblasti Sin-ťiang do Sovětského svazu. Na

---

¹¹⁷ MINGJIANG LI, Ideological dilemma: Mao's China and the Sino-Soviet split 1962–63. *Cold War History*, 2011, roč. 11, č. 3, s. 390–391.

¹¹⁸ TAUBMAN, s. 535; EDMONS, s. 21.

¹¹⁹ MINGJIANG LI, s. 403.

¹²⁰ RADCHENKO, s. 29.

¹²¹ Soviet Memorandum on the Sino-Indian Border Issue, October 23, 1962. [online] Wilson Center Digital Archive [cit. 2017-08-08] Dostupné z <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/121895>

¹²² WHITING, s. 521.

¹²³ DITTMER, Lowell. Sino-Soviet normalization nad its international implications, 1945-1990. Seattle: University of Washington Press, 1982, s. 189.

přelomu dubna a května tyto hranice překročilo okolo šedesát tisíc místních Ujgurů a Kazachů.¹²⁴ Lidé odcházeli díky špatné ekonomické situaci a místy dokonce vypukaly nepokoje. Vzhledem k tomu, že v hlavním městě oblasti se nacházel Sovětský konzulát, obviňovala Čínská vláda ze všech těchto problémů Sovětský svaz. Nicméně podobné problémy existovaly i v oblastech, příležitostech k britskému Hong Kongu.¹²⁵ Číňané se pak rozhodli uzavřít všechny sovětské konzuláty v zemi a Moskvě už pak zůstala pouze ambasáda v Pekingu, která byla pod dohledem čínských bezpečnostních složek.¹²⁶

Během roku 1963 se obě strany domluvily na uspořádání rozhovorů v Moskvě, které se měly uskutečnit na počátku srpna. Mao však o usmíření nikterak nestál, a tak se rozhovory dostaly do slepé uličky. Teng Siao-pching jako vedoucí delegace využil setkání jako možnost kritiky destalinizace, krizi roku 1956, společné ponorkové flotily a Chruščovova sbližování se Západem.¹²⁷ Rozhovory se dokonce dostaly do velice bizarní situace, kdy obě delegace četly jen dlouhá polemická prohlášení. Čínská delegace často spojovala Chruščovovy chyby se sovětskou národní arogancí a mocenskou samolibostí. V podstatě se zde stanovily rysy pozdější čínské rétoriky, kde nebylo napadáno sovětské vedení, ale celý Sovětský svaz.¹²⁸ Chruščov v předpokladu takového vývoje rozhovorů a také jako odpověď čínské kritice nechal na počátku července vypracovat otevřený dopis dalším komunistickým stranám. Dokument v podstatě obhajoval všechny principy dosavadní Chruščovovy politiky, a když Teng Siao-pching hned na začátku rozhovorů začal Sověty kritizovat, byl dopis zveřejněn.¹²⁹ Krom toho se Chruščovův předpoklad odrazil i do jeho mezinárodní politiky. Během července začal totiž vyjednávat se Spojenými státy a Velkou Británií ve věci dohody o zákazu testů jaderných zbraní v zemské atmosféře. Dohoda byla nakonec podepsána 25. 6. Její načasování mohlo působit při nejmenším provokativně, ale také to mohla být demonstrace Chruščovovy síly.¹³⁰

V roce 1964 se sovětský vůdce pokusil s Čínou domluvit ještě jednou. Sám inicioval rozhovory s tím, že roli prostředníka sehraje Rumunsko. Pozice Rumunska byla totiž v čínsko-sovětském konfliktu poněkud specifická. Jejich vedení si svou neutralitou

---

¹²⁴ RADCHENKO, s. 110.

¹²⁵ WHITING, s. 520–521.

¹²⁶ LUTHI, *The Sino-Soviet split*, s. 217.

¹²⁷ TAUBMAN, s. 597.

¹²⁸ RADCHENKO, s. 61.

¹²⁹ Tamtéž s. 62.

¹³⁰ WHITING, s. 527.

v tomto sporu a styky s Číňany chtělo v zahraniční politice zajistit nezávislost.¹³¹ Chruščov tedy mohl očekávat, že Číňané budou rumunskému hlasu více nakloněni. Rumunská delegace v čele s Gheorghe Gheorghiu-Dejem a Nicolaem Ceaușescu dorazila do Pekingu 2. 3. 1964. Rumuni Číňanům přiznali, že sami mají s Chruščovem problém. Na druhou stranu rozhovory také hodnotili jako ukázkou čínské tvrdohlavosti. Vyjednávání nic zásadního nepřineslo, kromě dosti kyselé nóty.¹³²

2. 3. Druhá fáze

Toto období čínsko-sovětské roztržky je vymezeno roky 1964–69. Rok 1964 je zvolen jako mezník v sovětské politice, kdy je Chruščov ve vedení nahrazen Leonidem Iljičem Brežněvem. Tento rok je také důležitý z hlediska Číny samotné. Zároveň s kremelskou výměnou stráží ČLR provedla výbuch své první jaderné bomby. Konec této fáze je situován v roce 1969. Díky vývoji, který byl v Číně určován Velkou proletářskou kulturní revolucí, se dostává Čína do mezinárodní izolace. Vzájemné vztahy se Sovětským svazem lze charakterizovat jako širokou ideologickou polemiku, propagandu a nutnost spolupráce ve věci války ve Vietnamu. Podél těchto hlavních linií se táhne problém společných hranic, který právě v roce 1969 vyvrcholí ozbrojeným konfliktem. Srážky na čínsko-sovětských hranicích v roce 1969 posunují roztržku do nové sféry vedoucí k čínsko-americkému sblížení.

Potom, co byl Chruščov odejit ze své funkce, stanovilo si nové Brežněvovo vedení jako hlavní úkol zahraniční politiky urovnání vztahů s Čínou. U Sovětů obecně panovalo přesvědčení, že po odchodu Chruščova by nové sblížení nemělo být problém. V duchu výměny kádrů byl odvolán i sovětský velvyslanec v Pekingu Stěpan Vasiljevič Červoněnko. Sovětská strana přišla také s nabídkou nových dodávek průmyslové techniky a zvýšení spolupráce.¹³³ V říjnu 1964 dal Mao Ce-tung svůj souhlas k novým jednáním, ale zároveň byl velice skeptický k novému sovětskému vedení a nepředpokládal jeho odklon od revizionistického kurzu.¹³⁴ Jako bezprostřední příčina kolapsu jednání se uvádí chování sovětského ministra obrany Rodina Jakovleviče Malinovského na večerním banketu. Malinovský jednomu z členů čínské delegace v opilosti přímo řekl, že by s Mao Ce-tungem měli naložit stejně jako oni s Chruščovem. Na tento malý incident se následující den snesla vlna kritiky. Číňanům se také nelíbilo,

---

¹³¹ RETEGAN, Mihai. 1968: Ve stínu Pražského jara. Praha: Argo, 2002, s. 33.

¹³² RADCHENKO, s. 98–101.

¹³³ Tamtéž s. 121–123.

¹³⁴ Tamtéž s. 130.

že se sovětský předseda rady ministrů Alexej Nikolajevič Kosygin až příliš přátelí s americkými diplomaty. Brežněv pak Čou En-lajovi oznámil, že Sovětský svaz svou dosavadní politiku nezmění.¹³⁵

Nové sovětské vedení se v rámci zahraniční politiky muselo vypořádat s eskalací konfliktu ve Vietnamu. Vzhledem ke geografickému umístění Vietnamu bylo jasné, že bude nutné dosáhnout alespoň minimální dohody s Čínou, která by usnadnila sovětskou pomoc. Moskva se aktuální situaci pokusila využít k nátlaku na Peking, aby svolil ke společné akci. Číňané sovětské výzvy pokládali za falešné s ohledem na sovětsko-americké vztahy.¹³⁶ Mao Ce-tung se bránil tomu, že by jeho země měla být transitním prostorem pro sovětské zbraně a další dodávky. Pro Vietnamce, kteří byli po dlouhou dobu roztržky spíše na čínské straně, neexistovalo jiné řešení. Mao nakonec svolil pouze s železniční přepravou, která měla být výhradně pod čínskou kontrolou.¹³⁷

Sovětskou snahu domluvit se alespoň na omezené spolupráci také komplikovala hraniční otázka. Od roku 1964 začínalo stále častěji docházet k narušování hranice. I když se zatím jednalo o nenásilné akce, stále narůstaly.¹³⁸ Obě strany neúspěšně vedly jednání v únoru roku 1964. Incidenty byly příležitostí, proč je znovu otevřít.¹³⁹ Hlavním problémem představovaly staré smlouvy uzavřené ještě carským Ruskem v 19. století, které vymezovaly hranici. Tyto smlouvy Čína považovala za nerovnoprávné. Sověti sice vyjádřili ochotu podepsat nové dohody, ale nemohli souhlasit s čínským tvrzením, že všechny smlouvy uzavřené před rokem 1917 mají omezenou opodstatněnost. Pokud by toto sovětská strana uznala, mohlo by to ohrozit sovětské postavení na celé Sibiři.¹⁴⁰ Ovšem pro Sověty představovala problém i část společné hranice s čínskou autonomní oblastí Sin-ťiang, jež nebyla vymezena žádnou předchozí smlouvou a stála spíše na statu quo.¹⁴¹

Všeobecným problémem se stávala také postupná čínská radikalizace, kterou měla na svědomí antisovětská propaganda vedená od počátků 60. let. Tento trend

---

¹³⁵ BARBOUIN s. 207; RADCHENKO s. 133.

¹³⁶ EDMONS, s. 46.

¹³⁷ RADCHENKO, s. 153.

¹³⁸ BUBENIN, Vitalij Dmitrievič. *Krovavij sneg damanskogo: Sobytiya 1966 – 1969*. Moskva: Žukovskij, Granica, Kulčkov pole, 2004. s. 21.

¹³⁹ ROBINSON, Thomas. China confronts the Soviet Union: warfare and diplomacy on China's Inner Asian frontiers. In: FAIRBANK, John a Roderick MACFARQUHAR. *The Cambridge History of China: The People's Republic, Part 2, Volume 15*. New York: Cambridge University Press, 1991, s. 266.

¹⁴⁰ ROBINSON, Sino-soviet Border dispute, s. 1179.

¹⁴¹ SHICHOR, Yitzhak. The Great Wall of Steel: Military and Strategy in Xinjiang. In: STARR, Frederick. *Xinjiang: China's Muslim borderland*. New York: M. E. Sharpe Inc., 2004, s. 138.

vyvrcholil po rozpoutání Kulturní revoluce. Tato politická kampaň sloužila Mao Ce-tungovi jako prostředek, jak se zbavit svých politických konkurentů.¹⁴² Po začátku Kulturní revoluce se z Číny stalo nebezpečné území. Sovětské velvyslanectví bylo několikrát obleženo. Při první takové akci zablokovalo ulici před ním několik set tisíc lidí. Sověští diplomaté tou dobou nemohli vyjít na ulici, aniž by jim nehrozilo fyzické napadení.¹⁴³

Sovětské vedení i přes značné riziko pozvalo Čínské zástupce k účasti na XXIII. sjezdu KSSS v dubnu 1966. Mohlo se stát, že by Číňané využili události k šíření antisovětské propagandy. Sověti však sami doufali, že Číňané odmítnou. V konečném důsledku se tento sjezd zabýval spíše domácí politikou.¹⁴⁴ Na počátku roku 1967 došlo i provokacím přímo v Moskvě. Čínští studenti obsadili Leninovo mauzoleum na Rudém náměstí a při skandování hesel odmítali dovnitř kohokoli vpustit. Následovalo odvolání všech čínských studentů ze Sovětského svazu. Svou roli v rozšiřování propagandy sehrála i čínská ambasáda v Moskvě.¹⁴⁵ V lednu došlo k dalšímu obležení sovětského velvyslanectví, které trvalo tři týdny a vedlo k rozhodnutí o evakuaci rodin diplomatů.¹⁴⁶

Radikalizace se promítla i do pohraničního konfliktu. Od konce roku 1966 začaly hromadné útoky ze Sin-ťiangy v důsledku náboženských persekucí v první fázi Kulturní revoluce. Moskva se zde také pomocí vlastní propagandy pokoušela vyvolat separatistické tendence. Čínská vláda na to reagovala vytvořením bezpečnostního pásma podél hranice v šířce 200 kilometrů.¹⁴⁷ Peking také značně znepokojovala zvyšující se přítomnost Sovětské armády při společných hranicích. Krom vlastního sovětského území byla sovětská armáda rozmístěna i v rámci Mongolské lidové republiky. Mongolské vedení ze strachu z čínských revizionistických snah samo iniciovalo rozmístění Sovětských jednotek již v roce 1965.¹⁴⁸ Mongolové tlumočili své obavy ze vzrůstající čínské vojenské aktivity přímo Brežněvovi během jeho návštěvy v roce 1967. První sovětské jednotky dorazily na počátku roku 1968.¹⁴⁹

---

¹⁴² GADDIS, s. 147.

¹⁴³ GALENOVIČ, Jurij Michajlovič. Piat'desiat let s Kitajem. Moskva: Vagrius, 2011, s. 167–168.

¹⁴⁴ RADCHENKO, s. 167.

¹⁴⁵ Tamtéž s. 169 a. 188.

¹⁴⁶ ROBINSON, China confronts the Soviet Union, s. 237.

¹⁴⁷ SHICHOR, s. 138.

¹⁴⁸ RADCHENKO, Sergej. New Documents on Mongolia and the Cold War. In: *Cold War History Project Bulletin*, zima 2008, č. 16, s. 364–365

¹⁴⁹ RADCHENKO, New Documents on Mongolia, s. 346.

Během roku 1968 se Čína ocitla v naprosté mezinárodní izolaci. Čínské ministerstvo zahraničních věcí bylo obsazeno Rudými gardami a chod instituce byl v podstatě znemožněn. Všeobecné násilí se dotýkalo cizích diplomatů, a to nejenom Sovětských, ale i například zástupců Velké Británie.¹⁵⁰ Mezi tím se země dostala pod faktickou kontrolu armády, která jako jediná dokázala mírnit situaci. Vojáci se dostali i do čela revolučních výborů a místy se zapojovali do boje mezi znesvářenými skupinami Rudých gard.¹⁵¹

Peking se omezeně na mezinárodní scénu vrátil díky invazi vojsk Varšavské smlouvy do Československa. Čínské vedení kritizovalo Sovětský svaz za jeho kroky a vyjadřovalo podporu československému lidu. Nejednalo se však o přímou podporu Československé vládě, protože Peking nesouhlasil s její předchozí reformní politikou.¹⁵² Uplatnění Brežněvovy doktríny spolu s posilováním vojsk na společných hranicích mělo vliv na další směřování čínské zahraniční politiky.¹⁵³ Mao pak jako odpověď na sovětskou hrozbu zvolil cestu vojenské konfrontace na společných hranicích. Nejvýznamnější incidenty se pak odehrály 2. a 15. března na ostrově Damanskij ležícím na řece Ussuri. Existuje i možnost, že k těmto krokům Mao Ce-tunga přivedla vnitropolitická situace. Mohl potřebovat novou mobilizaci mas a také vylepšení svého postavení na blížícím se IX. Sjezdu KS Číny.¹⁵⁴

Pro Moskvu byl ozbrojený konflikt podél hranice překvapením.¹⁵⁵ Sověti se snažili Číňany izolovat v mezinárodní sféře a dotlačit je ke smíru pomocí vojenského nátlaku. Moskva se následně dotazovala přímo i pročínských komunistických stran, jak by reagovaly na případnou otevřenou válku mezi Čínou a Sovětským svazem.¹⁵⁶ O tom, zda Sověti své plány mysleli vážně, lze jen spekulovat. V sovětském vedení sice existovali i zastánci využití nukleárních zbraní proti cílům na čínském území, ale nejspíše

---

¹⁵⁰ ROBINSON, China confronts the Soviet Union, s. 232.

¹⁵¹ VUA-VHA, fond MNO 1968, sign. 31 16/18, karton č. 82.

¹⁵² Note Number 291 from the Department of Asia-Oceania, 'China and the Events in Czechoslovakia', September 03, 1968. [online] Wilson Center Digital Archive [cit. 2017-08-08] Dostupné z <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116446>

¹⁵³ ROBINSON, China confronts the Soviet Union, s. 263

¹⁵⁴ RYABUSHKIN, Dimitrij. Origins and Consequences of the Soviet-Chinese Border Conflict of 1969. SRC Slavic Eurasian Studies, červen 2007, roč. 2, č. 16, s. 77–79.

¹⁵⁵ LUTHI, The Sino-Soviet split, s. 341.

¹⁵⁶ U.S. State Department, Bureau of Intelligence and Research: Intelligence Note, "War Between Russia and China: A Communist Nightmare," 23 September 1969, Secret, No Foreign Dissem [online] The National Security Archive [cit. 2017-08-08] Dostupné z <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB49/>

to byly ojedinělé hlasy.¹⁵⁷ V Číně mezi tím vypukla válečná hysterie, dokonce došlo na evakuaci všech důležitých institucí z hlavního města.¹⁵⁸ Srážky podél celých hranic pokračovaly i během léta. Vše nakonec vyřešila schůzka mezi Čou En-jem a Kosyginem na Pekingském letišti v září 1969. Obě strany se zde dohodly na zachování statuto quo, předcházení ozbrojených střetů a také na nových rozhovorech.¹⁵⁹

---

¹⁵⁷ OSTERMANN, Christian. East German documents on the border conflict, 1969. In: *Cold War History Project Bulletin*, zima 1995/1996, č. 6 – 7, s. 188.

¹⁵⁸ LI ČHI-SUJ, s. 319.

¹⁵⁹ GALENOVIČ, s. 128.

3. Československo-čínské vztahy 1949–1969

Vzájemné vztahy mezi Československem a Dálným východem byly vždy limitovány geografickou vzdáleností. Zlatá éra v československo-čínských vztazích se plně kryje s rozvojem sovětsko-čínské spolupráce.

Čínský přístup ke státům východního bloku byl v první řadě vždy ovlivňován stavem vztahů se Sovětským svazem. Záleželo už jen na samotných sovětských satelitech, jak se v této realitě zachovaly. V předešlé kapitole bylo zmíněno postavení Rumunska a jeho pokusy o využití čínsko-sovětských sporů k emancipaci vlastní zahraniční politiky. Roztržka s Čínou a Albánií v podstatě vytvořila unikátní situaci uvnitř bloku. Satelity si v podstatě mohly vybrat, zda půjdou cestou soudržnosti se Sověty, nebo zvolí variantu rozkolu. I když je jasné, že díky geografickým podmínkám a hospodářskému navázání na Sovětský svaz by cesta rozkolu byla pro některé státy velice problematická. Příležitostí, kdy se mohly státy východního bloku rozhodovat, jakou cestu zvolí, bylo nespočet. Většinou vycházely přímo z událostí odehrávajících se mezi Sovětským svazem a Čínou. Ovšem místy se i objevily možnosti, jež vytvářela čínská strana přímo tímto směrem.

Tato kapitola se pokusí zmapovat československo-čínské vztahy s důrazem na to, do jaké míry je ovlivnila čínsko-sovětská roztržka. Kapitola se především zaměřuje na vzájemné styky mezi oběma státy. Chování Komunistické strany Československa a její reakci na rozkol je vyčleněna zvláštní kapitola. Vzhledem k tomu, že rozvoj vzájemných vztahů přesně neodpovídal vývoji čínsko-sovětské roztržky, je zvoleno rozdělení do dvou oddílů. Jako mezník je zde vybrán rok 1960, tedy doba, kdy čínsko-sovětské neshody vycházejí na veřejnost a Sovětský svaz podniká ráznější kroky vůči Číně.

3.1. Vzájemné vztahy v letech 1949–59

Československo-čínské vztahy v 50. letech lze obecně charakterizovat jako velmi dobré s tím, že žádným způsobem nevyčnívaly ve srovnání se zbytkem bloku. Klíčovým faktorem spolupráce byla v této dekádě oblast hospodářských styků. Československo se v roce 1949 po Sovětském svazu stalo jednou z prvních zemí, které uznaly nově vzniklou Čínskou lidovou republiku. Krátce na to byla v červnu 1950 podepsána první obchodní dohoda s roční platností.¹⁶⁰

---

¹⁶⁰ TRHLÍK, Zdeněk. Československo-čínské vztahy. [1. část, období let 1949-1965]. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1985, s. 56. (Dále jako TRHLÍK, 1. část)

Pro Čínu byly středoevropské země, respektive Československo a NDR, důležitými partnery v záležitosti rozvoje a obnovy ekonomiky. Obě tyto země byly zvýhodněny vysokou mírou industrializace a mechanizace výroby. Mohly tedy prakticky nabízet postupy a výrobky srovnatelné kvality se Západem.¹⁶¹ Československo mělo výhodu i z hlediska kontinuity a mohlo tak navázat na své exportní úspěchy z předválečného období.¹⁶² Čína na oplátku mohla nabídnout potraviny, suroviny a polotovary výrobků. Nicméně většina komodit byla pro Československo málo atraktivní. Aleš Skřivan ml. poznamenává, že některé potravinové dodávky byly spíše vynucené. Československo je buď nepotřebovalo, nebo je mohlo pořídit výhodněji jinde.¹⁶³ V průběhu 50. let bylo hlavním cílem Československa uzavřít dlouhodobou dohodu, která by zajistila obchodní stabilitu. Čínská strana s odvoláním na stabilizaci domácí ekonomiky odmítala přijmout nějaké větší závazky.¹⁶⁴

Tento přístup pak po celou dobu přinášel velké problémy. Již v roce 1954 začali Číňané s praxí pozměňování předešlých dohod. Tyto změny se týkaly i provádění jednotlivých dohod dodávek investičních celků, jako dodávka generátorů v roce 1955. Na podobné problémy ve vzájemném obchodu narážela i NDR. V dubnu si východoněmecký velvyslanec v SSSR stěžoval Sovětům, že čínské změny v plánování přináší hospodářství NDR potíže.¹⁶⁵ Čínská strana opakovaně měnila své objednávky i v dalších letech. V roce 1957 tato praxe zapříčinila vážné problémy v československých podnicích a zapříčinila chaotickou situaci. Podniky pak nemohly odhadnout, co a v jakém množství Čína odebere.¹⁶⁶

Negativní trend nezměnilo ani podepsání smlouvy o přátelství a spolupráci v roce 1957. V témže roce došlo i k uzavření dohody o výměně ekonomických podkladů, ale tuto dohodu plnila spíše československá strana.¹⁶⁷ Důvodem úpadku zájmu o československé dodávky mohlo být, že je nahrazovala čínská domácí produkce. V roce 1958 začala hospodářská spolupráce stagnovat, zejména kvůli začátku Velkého skoku.¹⁶⁸

---

¹⁶¹ JERSILD, s. 59.

¹⁶² SKŘIVAN, Aleš ml. Československý vývoz do Číny 1918 - 1992. Praha: Scriptorium, 2009, s. 39–57.

¹⁶³ Tamtéž s. 244.

¹⁶⁴ TRHLÍK, 1. část, s. 55; SKŘIVAN, s. 237.

¹⁶⁵ JERSILD, s. 73.

¹⁶⁶ SKŘIVAN, s. 238.

¹⁶⁷ TRHLÍK, 1. část, s. 123.

¹⁶⁸ KOLENOVSKÁ, Daniela. Mezi dvěma slunci: Československo ve střetu Moskvy a Pekingu o mezinárodní komunistické hnutí (1953–1962). In: Soudobé dějiny, roč. XXI, č. 4, s. 550.

Významnou událostí z pohledu hospodářských aktivit bylo uzavření tajné dohody o spolupráci v oblasti námořní dopravy. Čína se tímto postupem snažila obejít mezinárodní embargo na nákup námořních lodí, které na ní bylo uvaleno jako reakce západu na vystupňování studené války. V tomto případě na nastolení komunistické vlády v Číně v roce 1949. Pomocí zakládání společných podniků pak Čína mohla provozovat námořní lodě pod cizí vlajkou. Krom Československa Čína podobně podnikala i s Polskem.¹⁶⁹ I přes absenci přístupu k moři bylo Československo poměrně lukrativním partnerem. Mělo stálé obchodní styky, kvalitní domácí průmyslovou základnu a vůči Číně by v takovémto podniku de facto vystupovalo jako slabší partner.¹⁷⁰ Lenka Krátká ve své práci o Československé námořní plavbě dále uvádí, že příslušná ministerstva nepovažovala již v počátku tento podnik za rentabilní. Krátká tím potrhuje tvrzení o Československu jako slabším partnerovi v podnikání.¹⁷¹ Na druhou stranu to může být důkaz toho, že československá strana svojí vstřícností chtěla více proniknout na čínský trh. V neposlední řadě se také mohlo jednat o pomoc poskytnutou na základě internacionalismu, tedy s ideologickým podtextem.

O něco lépe se vyvíjela vědecko-technická spolupráce, kterou vymezovala dohoda z roku 1952. Obecně vzato se tato spolupráce podobala té čínsko-sovětské. Československo mělo v Číně v desítky projektů, což si samozřejmě vyžádalo i přítomnost československých odborníků.¹⁷² Spolupráci lze charakterizovat spíše jako československou pomoc a trvala až do 60. let.¹⁷³ Vědecká spolupráce trpěla podobným neduhem jako ta čínsko-sovětská, a tím byl její sociální rozměr. Českoslovenští pracovníci placení Akademii věd měli o mnohem větší platy než jejich čínští kolegové, kteří byli v Praze. Tuto nerovnoměrnost Číňané pocíťovali a od roku 1958 ji dávali najevo.¹⁷⁴ Podobně byly vnímané i výlety manželek československých diplomatů do britského Hong Kongu, které sem jezdily na nákupy západního spotřebního zboží.¹⁷⁵

Spolupráce probíhala od roku 1952 i v kulturní oblasti. Jednou z nejvíce úspěšných akcí byl zájezd Armádního uměleckého souboru Víta Nejedlého do ČLR.

---

¹⁶⁹ KRÁTKÁ, Lenka. Domovský přístav Praha: československá námořní plavba v letech 1948 až 1989. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016, s. 42.

¹⁷⁰ Tamtéž s. 58.

¹⁷¹ Tamtéž s. 44.

¹⁷² TRHLÍK, 1. část, s. 80.

¹⁷³ SKŘIVAN, s. 235.

¹⁷⁴ JERSILD, s. 37.

¹⁷⁵ Tamtéž s. 123.

Podle zprávy ministerstva národní obrany se soubor těšil velkému zájmu Číňanů.¹⁷⁶ Podobný úspěch měl i zájezd souboru písní a tanců ČLOA v Československu v roce 1954. Číňané zde dokonce během pobytu natáčeli dokumentární film.¹⁷⁷ Nejdůležitější roli hrály v mezikulturním styku výstavy, které měly propagovat Československo. Vzhledem k tomu, že čínská populace stále trpěla nízkou gramotností, byl ten tento formát nejefektivnější.¹⁷⁸ Díky této snaze se v Číně změnilo povědomí o Československu, které zde samo sebe prezentovalo jako hospodářsky vyspělou zemi, od níž se Čína může učit.¹⁷⁹

Vztahy v politické rovině se navzdory problémům v jiných oblastech vyvíjely dobře. Československá diplomacie jako prostředník pomáhala mladé ČLR navazovat diplomatické styky s těmi státy, které doposud uznávaly Čankajškovu vládu jako legitimní.¹⁸⁰ Nicméně i přes dobré vyhlídky se v druhé polovině 50. let začala ve vzájemných vztazích projevovat postupná změna čínského kurzu. Jak bylo ukázáno v předešlé kapitole, Čína se aktivně zapojila do událostí roku 1956. V této souvislosti je nutné podotknout, že stabilita Československa v této krizi byla čínskou stranou vysoce oceňována.¹⁸¹ Možná právě proto Mao při setkání s Československou vojenskou delegací v prosinci 1957 hodnotil destalinizaci velice smířlivě oproti svým názorům, které již tou dobou dával najevo. Přiznával Stalinovy chyby v otázce Číny, ale na druhou stranu vyzdvihl Stalinovu pomoc během čínské revoluce a války na Korejském poloostrově. Dále také uvedl, že nechce Stalina veřejně kritizovat, protože by z toho Američané měli radost. Ve stejném rozhovoru pak hodnotil polské postavení v krizi: „*Poláci nemají žádnou odpovědnost za své chyby? Sovětský systém je správný, chyby ale byly. My vydáváme heslo učit se od Sovětského svazu. To Poláci nechtějí.*“ V rámci dokumentu je k tomuto bodu připsána poznámka, že poslední době Polsko a Čína spolu spolupracují.¹⁸² V předešlé kapitole bylo poukázáno na čínsko-polské styky v souvislosti s krizí 1956 a vztahu k Sovětskému svazu. Bylo zmíněno, že díky těmto aktivitám si polské diplomatické zastoupení v Číně vysloužilo sledování ze strany NDR. V případě Československa tomu nebylo jinak. Českoslovenští diplomaté svým polským kolegům

---

¹⁷⁶ VUA-VHA, fond MNO 1952, sign 18/4, katr. č. 444.

¹⁷⁷ VUA-VHA, fond MNO 1954, sign 18 4/9, katr. č. 33.

¹⁷⁸ TRHLÍK, 1. část, s. 123

¹⁷⁹ SKŘIVAN, s. 233.

¹⁸⁰ TRHLÍK, 1. část, s. 104; KOLENOVSKÁ, s. 547.

¹⁸¹ JERSILD, s. 84.

¹⁸² VUA-VHA, fond MNO 1958, sign. 50/4, karton č. 25.

nedůvěřovali a sledovali jejich činnost.¹⁸³ Je pravděpodobné, že Mao Ce-tung o nedůvěře, která vůči Poslu panovala, věděl a chtěl předejít zbytečnému střetu.

Náznaky první fáze čínsko-sovětské roztržky se více projevíly v roce 1959. Po pohraničním konfliktu s Indií čínský velvyslanec v Praze vydal prohlášení určené československému ministerstvu zahraničních věcí o tom, že ČLR má stále nevyřešené pohraniční otázky s okolními státy včetně Sovětského svazu.¹⁸⁴ Toto prohlášení fakticky znamená, že Čína začala mluvit o čínsko-sovětské hranici mnohem dříve, než si začala otevřeně deklarovat nároky na změnu pohraniční situace. V témže roce oznámil Chruščov během oslav 10. založení ČLR, že Sovětský svaz ruší svůj závazek dodávky atomové bomby. Na stejné události byla také přítomná československá delegace v čele s prezidentem Antonínem Novotným. Krom toho, že se jednalo o nejvýznamnější státní návštěvu, nepřinesla československá přítomnost zde do vzájemných vztahů nic nového.¹⁸⁵

Co se týče dalších událostí v tomto období, nepřesáhlo Československo rámec politiky Sovětského svazu. Například v době krize v Tchaj-wanské úžině vydala československá vláda prohlášení, které uznávalo nároky ČLR na svrchovanost nad územím pod kontrolou Čankajška a odsoudila vměšování Spojených států.¹⁸⁶ Největší vliv na vzájemné vztahy měl v této dekádě Velký skok vpřed, a to prostřednictvím toho, jak se odrazil ve vzájemné hospodářské spolupráci. Českoslovenští experti i diplomaté v Číně hodnotili tento experiment skoro identicky jako jejich sovětské kolegové. Československý velvyslanec v Pekingu Josef Šedivý zpočátku Velkého skoku doporučoval mírnější postoj a zakládání lidových komun vnímat jako „přestavbu vesnice“.¹⁸⁷ Avšak následně byl československý přístup kritický i navzdory tomu, že českoslovenští diplomaté po dobu celého experimentu měli špatný přístup k informacím.¹⁸⁸

---

¹⁸³ NA ČR, fond ÚV KSČ – AN II.-Z, č. 84, Přehled protestů, incidentů a nepřátelských aktů ČLR vůči ČSSR, 1962, karton č. 83.

¹⁸⁴ TRHLÍK, 1. část, s. 167.

¹⁸⁵ NA ČR, fond ÚV KSČ – AN II.-Z, č. 122, Návštěva státní a stranické delegace ČSR v čele s prezidentem ČSR a I. tajemníkem ÚV KSČ A. Novotným v ČLR ve dnech 27.9.-7.10.1959, karton č. 82.

¹⁸⁶ TRHLÍK, Zdeněk. Československo-čínské vztahy. [3. část, přílohy]. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1985, s. 87.

¹⁸⁷ NA ČR, fond ÚV KSČ – AN II.-Z, č. 05, Dosavadní vývoj lidových komun, karton č. 80.

¹⁸⁸ KOLENOVSKÁ, s. 550.

3.2. Vzájemné vztahy v letech 1960–1969

V 60. letech se československo-čínské vztahy v podstatě řídily vývojem poměry mezi Čínou a Sovětským svazem. Z počátku docházelo k mírnému časovému rozdílu mezi událostmi roztržky a dopadem na československou politiku. Nicméně s postupnou radikalizací čínských názorů a zejména po začátku Kulturní revoluce se rozkol stával spíše každodenní realitou.

Chronologické vymezení tohoto oddílu se překrývá s druhou fází rozkolu. Rok 1969 je zde vybrán z důvodu této fáze a také, jak již bylo zmíněno v úvodu, Československo procházelo počátečním obdobím normalizace.

Na počátku 60. let proběhlo několik událostí, které měly dopad na československo-čínské styky. V první řadě se jedná o důsledky Velkého skoku vpřed. Tento ekonomický experiment na jistou dobu doslova vyřadil čínskou ekonomiku, což se projevilo nejdříve negativním vlivem na obchodní záležitosti. Mírné zlepšení přinesla čínská snaha o nápravu škod, ale v zásadě se pokračovalo v trendu z minulé dekády. Odvolání sovětských expertů z Číny postavilo sovětské satelity před otázku, jak postupovat. Československé vedení tou dobou čínskou otázku probíralo s ostatními komunistickými stranami. S výjimkou Albánské strany práce zastávaly všechny státy východního bloku prosovětský postoj.¹⁸⁹

Československé postavení se z počátku jevilo poněkud nejednoznačně. Například v roce 1960 se československá strana rozhodla předat Číně materiál obsahující parametry letounu L-29.¹⁹⁰ V tomto případě se jednalo o pouhé dovršení předchozích obchodních záležitostí. Čínská strana totiž dříve projevovala zájem o další typy letadel z československé produkce a o předání výše zmíněných dokumentací se uvažovalo již v roce 1958 s cílem vyvolat zájem o tento letoun.¹⁹¹ Dalším podobným příkladem je i Československá činnost v diplomatické oblasti. V době po III. sjezdu KS Rumunska a Mezinárodním setkání komunistických a dělnických stran Československé ministerstvo iniciativně pokračovalo ve zprostředkování styků mezi ČLR a státy Latinské Ameriky a Afriky. Mnohokrát se jednalo spíše jen sdílení informací, o které si čínská strana požádala. Mezinárodní oddělení ÚV KSČ vedené Vladimírem Kouckým o této činnosti

---

¹⁸⁹ NA ČR, fond ÚV KSČ – AN II.-Z, č. 176, Korespondence mezi bratskými stranami, karton č. 89.

¹⁹⁰ VUA-VHA, fond MNO 1958, sign. 30 2/2 50, karton č. 366.

¹⁹¹ VUA-VHA, fond MNO 1960, sign. 30 2/2 7, karton č. 460.

nebylo informováno a zpětně ji hodnotilo jako neuváženou iniciativu.¹⁹² Tato situace ukazuje na absenci jakýchkoli direktiv ve směru styku s ČLR, což podtrhává tvrzení, že roztržka pronikala do československé politiky velmi pomalu, a přitom narážela na nerozhodnost úředníků a stranických funkcionářů.

Kromě politické linie vymezené Sovětským postojem hrála pravděpodobně největší roli otázka hospodářských styků. Spolupráce v rámci Československé námořní plavby postrádala propracovanější záměr, což spolu s upadajícím zájmem čínského partnera vedlo ke stagnaci celého podniku.¹⁹³ V obchodních stycích pokračoval trend z minulé dekády. Čínská strana nechtěla uzavřít dlouhodobou dohodu a neustále měnila své objednávky. Již počátkem roku 1961 se tento stav projevil v rozhodnutí československého vedení držet se v obchodních záležitostech přísné reciprocity a nevyvíjet žádnou iniciativu.¹⁹⁴ Čínská strana s odvoláním na hospodářské potíže odmítla převzít svou objednávku investičních celků, v hodnotě 545 miliónů Kč.¹⁹⁵ To, že Čína odmítala převzít své objednávky, způsobilo vážné problémy československých podniků. Chruščov později vzpomínal, že čínské postupy přivedly Československo na pokraj zhroutení, v čemž nepochybně přeháněl. Také vzpomínal, že Sovětský svaz musel všechna tato zařízení zakoupit, aby československé ekonomice pomohl.¹⁹⁶ Z archivních zdrojů je známé, že Československo vyvinulo nemalé úsilí, aby Sověty k odkoupení čínských objednávek přimělo.¹⁹⁷

Československé vedení z počátku v březnu roku 1961 dospělo k potřebě definovat své postupy vůči Čínské lidové republice. V návaznosti na politickou situaci a problémy v komunikaci s Číňany schválilo politické byro ÚV KSČ směrnici, podle které se měly odvíjet další styky s ČLR. V otázce diplomatické pomoci, tj. zprostředkování vzájemných jednání, se československé ministerstvo zahraničních věcí mělo angažovat pouze ve chvíli, kdy o to bude čínskou stranou přímo požádáno. Veškeré akce a postupy měly být nejprve konzultovány s mezinárodním oddělením ÚV KSČ. Československo dále mělo zastávat politiku jedné Číny a podporovat nároky ČLR ve věci zastoupení

---

¹⁹² NA ČR, fond ÚV KSČ – AN II.-Z, č. 78 Zastupování ČLR prostřednictvím ČSSR v letech 1959–1961, karton č. 83.

¹⁹³ KRÁTKÁ, s. 81.

¹⁹⁴ NA ČR, fond ÚV KSČ – AN II.-Z, č. 79, Vzájemné vztahy v roce 1961, karton č. 83.

¹⁹⁵ NA ČR, fond ÚV KSČ – AN II.-Z, č. 79, Uplatňování zásad unesení politického byra ÚV KSČ z 21. 3. 1961 v čs.-čínských vztazích a o dalším vývoji v Čínské lidové republice, karton č. 83.

¹⁹⁶ CHRUŠČOV, s. 167.

¹⁹⁷ NA ČR, fond ÚV KSČ – AN II.-Z, č. 342, Investiční zařízení odmítnuté ČLR, určené k prodeji SSSR, karton č. 204.

v Organizaci spojených národů. V hospodářských vazbách neměla být s ohledem na situaci vyvíjena vlastní iniciativa a zároveň již nemělo být usilováno o uzavření dlouhodobé dohody. Obecně pak Československo mělo zdůrazňovat hluboké přátelství ve spojitosti se SSSR a věnovat pozornost pozitivním zahraničněpolitickým krokům ČLR. Každé případné akce měly být předem hluboce zváženy. Na domácí scéně mělo docházet jen k letmému připomínání výročí podepsání vzájemných dohod.¹⁹⁸

V případě dříve naplánovaných akcí, jako měla být návštěva předsedy ČLR Liu Šao-čchi a premiéra Čou En-laje, se neměla vyvíjet žádná iniciativa k jejich uskutečnění.¹⁹⁹ Stejně tak v dalších oblastech mělo dojít ke snížení intenzity vzájemné výměny.²⁰⁰ Vědecko-technická, potažmo školní spolupráce nadále pokračovala, ale i zde docházelo k jejímu postupnému umenšení. Krom politického faktoru za tím byly i čistě praktické záležitosti. Odchod sovětských expertů místy vedl ke komplikacím a stagnaci dosavadních prací a projektů. Nehledě na to, že ve školské sféře byla situace komplikovaná tím, že čínští studenti byli zapojeni do masových kampaní a příliš se nevěnovali svému studiu, na což si českoslovenští učitelé stěžovali.²⁰¹ Směrnice počítala i nadále s přítomností československých expertů v Číně. V tomto směru byl ošetřen výběr samotných odborníků tak, aby na každém pracovišti byl minimálně jeden člen KSČ. Další kroky hodnotilo stranické vedení jako nepotřebné, protože v tomto období zatím nedocházelo k pokusům ideologicky ovlivňovat československé občany a čínské strana se jim nadále snažila zajistit co největší materiální komfort. Na druhou stranu se Číňané snažili zahraniční experty izolovat od veškerého dění v zemi.²⁰²

Přelomovou událostí se stal XII. sjezd KSČ, konaný počátkem prosince 1962. Antonín Novotný ve svém projevu odsoudil kurz KS Číny a postavil se proti němu. Novotný se také zaměřil na problémy s Albánií, skrze které oslovoval i čínskou delegaci. Číňané pak obvinili KSČ, že dovoluje svůj sjezd zneužívat jako bojiště mezi dalšími stranami. Projevy hlavního zástupce čínské delegace Wu Siou-čchüana odpovídaly tehdejší čínské rétorice a byly plně protisovětských útoku.²⁰³ Čínské výpady samozřejmě

---

¹⁹⁸ NA ČR, fond ÚV KSČ – AN II.-Z, č. 79, Uplatňování zásad unesení politického byra ÚV KSČ z 21. 3. 1961 v čs.-čínských vztazích a o dalším vývoji v Čínské lidové republice, karton č. 83.

¹⁹⁹ NA ČR, fond ÚV KSČ – AN II.-Z, č. 86, Plány významných státních a vládních návštěv, karton č. 8.

²⁰⁰ NA ČR, fond ÚV KSČ – AN II.-Z, č. 79, Vzájemné vztahy v roce 1961, karton č. 83.

²⁰¹ NA ČR, fond ÚV KSČ – AN II.-Z, č. 77 Zpráva lektora českého jazyka a literatury na vysoké škole cizích jazyků v Pekingu, 1960, , karton č. 83.

²⁰² NA ČR, fond ÚV KSČ – AN II.-Z, č. 79, Uplatňování zásad unesení politického byra ÚV KSČ z 21. 3. 1961 v čs.-čínských vztazích a o dalším vývoji v Čínské lidové republice, karton č. 83.

²⁰³ NA ČR, fond ÚV KSČ – AN II.-Z, č. 166, XII. Sjezd KSČ a postoj KS Číny, karton č. 89.

vedly k tomu, že Wu Siou-čchüan byl během svých projevů přerušován dupáním, bušením a hulákáním přítomných delegátů. Na čínskou stranu se tehdy přidali pouze zástupci KLDŘ.²⁰⁴ Zajímavostí je, že o těchto skutečnostech domácí archivní prameny prakticky nic neříkají. Čínská delegace pak těsně před koncem sjezdu předala československým protějškům své prohlášení, které v podstatě sumarizovalo čínské názory a označilo sjezd za „*velké neštěstí*“.²⁰⁵

V materiálech, které pak KSČ po sjezdu publikovala pro vnitrostranickou potřebu a pro potřebu výuky v rámci Československého svazu mládeže, se neobjevují prakticky žádné zmínky o čínském postupu. V brožuře „*XII. sjezd KSČ a současná mezinárodní situace: na pomoc funkcionářům a propagandistům*“ se objevují pouze náznaky, které zmiňují boj proti revizionismu a následování linie KSSS.²⁰⁶ Výjimku tvoří vydané proslovy, kde je publikovaná závěrečná řeč Antonína Novotného, ve které dává najevo svůj nesouhlas s čínskou delegací.²⁰⁷ Informace se nezveřejňovaly ani ze sjezdů ostatních komunistických stran. V informačním bulletinu ze III. sjezdu KS Rumunska není o střetech mezi Chruščovem a Čínou žádná zmínka.²⁰⁸ Informační zpráva určená vedení KSČ konstatovala, že většina komunistických stran zatím neinformuje o neshodách s Čínou vnitrostranickou cestou.²⁰⁹ Otázkou zůstává, proč se i přes události na sjezdu takto postupovalo. Vedení KSČ zřejmě ve světle událostí rozkolu s Albánií a dalších mezinárodních událostí nechtělo vynášet na světlo další problémy.

Oproti tomu Čínský tisk takřka ihned reagoval na XII. sjezd KSČ. Zejména Lidový deník (Žen-min ž'-pao) vydal celou řadu šablonovitých článků. Většinou byly publikovány v plném znění projevy delegátů KS Číny a také výtahy z vystoupení delegátů jiných stran, kteří kritizovali čínskou politiku.²¹⁰ Československé vedení pak samo odpovědělo publikováním článků v Rudém právu, který reagoval na čínské útoky a bránil československou politiku.²¹¹

---

²⁰⁴ LUTHI, The Sino-Soviet split, s. 231.

²⁰⁵ NA ČR, fond ÚV KSČ – AN II.-Z, č. 166, XII. Sjezd KSČ a postoj KS Číny, karton č. 89.

²⁰⁶ LAVIČKA, Jaromír. XII. sjezd KSČ a současná mezinárodní situace: na pomoc funkcionářům a propagandistům. Praha: Mladá fronta, 1963, s. 4–6.

²⁰⁷ XII. sjezd Komunistické strany Československa. Praha: Ústřední výbor, 1962 s. 87

²⁰⁸ III. Sjezd Rumunské dělnické strany 20.–25. června 1960 1960. Praha: SNPL, 1961.

²⁰⁹ NA ČR, fond ÚV KSČ – AN II.-Z, č. 49, Informace o postoji bratrských stran k politice KS Číny, karton č. 81

²¹⁰ AMZV, fond TO ČLR 1960-1964, Ohlasy XII: sjezdu KSČ a sjezdů bratrských stran v ČLR, karton č. 9

²¹¹ NA ČR, fond ÚV KSČ – AN II.-Z, č. 166, XII. Sjezd KSČ a postoj KS Číny, karton č. 89.

Otázkou vyplývající z XII. sjezdu KSČ je, proč československé vedení změnilo svůj dosavadní přístup. Prvním důvodem je jisté posun situace v čínsko-sovětských vztazích v průběhu 1962. Druhým důvodem je i změna čínského přístupu. V letech 1961-1962 se Číňané pokoušeli najít s východoevropskými satelity společný zájem. Nejvíce svou pozornost upírali na Československo a Maďarsko.²¹² Důvodem tohoto zájmu mohla být již zmíněná československá nejednoznačnost. V rámci československo-čínských vztahů se situace pomalu zhoršovala. Českoslovenští odborní i diplomatictí zástupci se v Číně dostali do úplné izolace. Na československé velvyslanectví již nebyl dodáván denní čínský tisk a byla omezena možnost cestování československých pracovníků do ČLR. Expertům byly ztíženy pracovní podmínky tak, že už mnohdy nemohli pokračovat ve své práci, proto došlo k jejich postupnému odvolávání zpět do Československa. Na konci roku 1961 se v rámci obchodních styků objevil nový fenomén. Českoslovenští pracovníci konstatovali zlepšenou atmosféru během jednání, která byla dána korektním a slušným vystupováním Číňanů, ale v zásadě nesměřovala k celkovému zlepšení. Čínská strana totiž čím dál častěji začala reklamovat již dodané technické vybavení. Českoslovenští pracovníci během prověřování těchto záležitostí zjistili, že se jedná o neoprávněné požadavky. Číňané také často znemožňovali přístup k reklamovaným zařízením. Tento problém se stal spíše obecným trendem v čínské politice vůči zemím východního bloku. S problémem reklamací se krom Sovětského svazu také střetávala NDR.²¹³

Od roku 1963 se vzájemné vztahy již odvíjely v konotacích čínsko-sovětské roztržky. ČLR omezila veškeré styky na minimum v každé oblasti. V obchodu došlo k mírnému oživení díky tomu, že Čína intenzivně splácela dlužnou částku z úvěru poskytnutého v roce 1956. Nicméně v této oblasti pokračoval spíše sestupný trend. Vzhledem k tomu, že došlo také k uzavření všech konzulátů Sovětského svazu na čínském území a československým úřadům bylo v podstatě znemožněno vykonávat svoji činnost, rozhodlo se československé vedení k uzavření svého konzulátu v Šanghaji. Toto rozhodnutí bylo čínské straně odůvodněno úspornými důvody.²¹⁴

---

²¹² JERSILD, s. 164.

²¹³ NA ČR, fond ÚV KSČ – AN II.-Z, č. 84, Přehled protestů, incidentů a nepřátelských aktů ČLR vůči ČSSR 1962, karton č. 83.

²¹⁴ NA ČR, fond ÚV KSČ – AN II.-Z, č. 79, Informace o krocích, které jsme činili vůči ČLR v poslední době 1963, karton č. 83.

V polovině dekády začalo docházet k postupné proměně charakteru vzájemných vztahů. Na bilaterální úrovni je lze charakterizovat jako pokračování dosavadní stagnace. V této době došlo k ukončení partnerství v rámci Československé námořní plavby s tím, že již pominuly důvody, které vedly k uzavření patřičných dohod. ČLR už totiž neměla takové problémy s embargem a sama mohla nakupovat a provozovat obchodní lodě.²¹⁵ Československo mělo k ukončení spolupráce samozřejmě důvody plynoucí z mezinárodní situace, ale také díky domácí ekonomické reformě.²¹⁶ Společné podnikání vytvářelo příležitosti, které mohly znepríjemnit československé postavení v rámci bloku. Čína se několikrát v letech 1961–63 pokusila využít společnou obchodní flotilu pro plnění vlastních zájmů ve Třetím světě. Jednalo zejména o přepravu čínského vojenského materiálu do Guiney a na Kubu. V případě Afriky se politické byro ÚV KSČ rozhodlo nepovolit převoz čínského materiálu plavidly pod československou vlajkou. Přeprava na Kubu pak byla podmíněna tím, že loď bude pod československým velením a posádkou. Postup byl samozřejmě konzultován se sovětskou vládou, aby nedošlo ke kolizi s jejím zájmem.²¹⁷

Zhoršování vztahů s Československem nenabralo takové prudkosti jako tomu bylo se Sovětským svazem. Číňané se snažili o přesné naplňování ročních dohod o výměně zboží, čímž se chtěli vyhnout obvinění z narušování bilaterální vztahů. Československé ministerstvo zahraničních věcí hodnotilo obchod s Čínou jako velice výhodnou aktivitu.²¹⁸ Toto hodnocení by vysvětlovalo občasné náznaky československých představitelů s přáním zlepšit vztahy v této oblasti.²¹⁹

Problematika československo-čínských vztahů se díky postupné radikalizaci čínských postojů a činností začala promítat i v samotném Československu. Čínské velvyslanectví vyvíjelo v tomto ohledu intenzivní propagandistickou činnost prakticky hned po zhoršení vztahů. Prostřednictvím pražské pobočky tiskové agentury Nová Čína často docházelo k rozšiřování čínských názorů. Agentura byla československou stranou přinucena svoji pobočku uzavřít. Tento krok byl následně Čínou propagandisticky využit

---

²¹⁵ KRÁTKÁ, s. 95.

²¹⁶ Tamtéž s. 91.

²¹⁷ NA ČR, fond ÚV KSČ – AN II.-Z, č. 107, přeprava čínského vojenského materiálu na Kubu a do Guineje československými loděmi 1961/63, karton č. 85.

²¹⁸ AMZV, fond Porady kolegia, Porada 18 února 1965 – rozbor vztahů mezi ČSSR a ČLR, kniha č. 101.

²¹⁹ Cable from the Chinese Embassy in Czechoslovakia to the Ministry of Foreign Affairs, 'Our Contacts with Middle- and Lower-Level Personnel', December 03, 1964. [online] Wilson Center Digital Archive [cit. 2017-08-08] Dostupné z <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/119202>.

a pracovníci agentury byli při svém návratu uvítáni davem jako hrdinové.²²⁰ Číňané se pokoušeli působit na skupiny náchylnější k přijímání radikálních názorů. Jednalo se o československé a zahraniční studenty a skupiny emigrantů. Svou úlohu mezi studenty z rozvojových zemí hráli jejich čínští kolegové, kteří hráli roli zprostředkovatelů styku s ambasádou.²²¹ K rozšiřování propagandistických materiálů byli využiti i řečtí emigranti.²²² Když začala Kulturní revoluce, byli čínští studenti odvoláni zpět do vlasti. Ještě před svým odjezdem rozdávali letáky s protisovětským prohlášením.²²³ Čínská aktivita byla sledována bezpečnostními orgány a československé vedení ji chtělo čím dál více omezovat.²²⁴ Co se týče vlivu čínské propagandy na československé občany, nejednalo se o nic závratného. Existovaly například případy nošení čínských odznaků, ale vzhledem k době jejich výskytu se jednalo spíše o projev rezistence vůči počínající normalizaci.²²⁵

Díky mezinárodně politické izolaci, do které Čína během Kulturní revoluce upadla, nedošlo ve vztazích k dramatické proměně. Politické byro ÚV KSČ vyjadřovalo nesouhlas s politikou Kulturní revoluce.²²⁶ Přes ideologicky vyostřenou situace chtělo Československo usilovat o přiměřené kontakty s Čínou. V tomto období narážela československá strana na stejné problémy jako Sovětský svaz, zejména s dopravou materiální pomoci do Vietnamu.²²⁷ Diplomatické styky se také stávaly místem častých protestů proti činnosti čínského velvyslanectví v Praze.²²⁸ Díky Kulturní revoluci se změnila i situace v samotné Číně. Stejně jako v případě sovětského velvyslanectví se i československá ambasáda dostávala v průběhu roku 1967 do obležení.²²⁹

Intervence vojsk států Varšavské smlouvy v srpnu 1968 ovlivnila samotnou čínsko-sovětskou roztržku. Jak bylo řečeno v předešlé kapitole, Čína se postavila vůči této události velice kriticky. Na druhou stranu Čínské vedení nechovalo k Dubčekovu reformnímu vedení žádné sympatie a přisuzovalo mu revizionistický charakter.²³⁰ Během

---

²²⁰ AMZV, fond TO ČLR 1960–64, sign. 151/111, karton č. 3.

²²¹ ABS, fond I. Správa (IS) SNB, reg. č. 12676.

²²² ABS, fond A7, inv. j. 97, Správa o činnosti protistranických skupin gréckých emigrantů na území ČSSR.

²²³ NA ČR, fond ÚV KSČ – AN II.-Z, č. 38, Odvolání čínských studentů z ČSSR, karton č. 81.

²²⁴ NA ČR, fond ÚV KSČ – AN II.-Z, č. 79, K posledním opatřením vůči činnosti zastupitelského úřadu ČLR 1967, karton č. 83.

²²⁵ ABS, fond A13, inv. j. 133, Činnost čínského VV v Praze. Závadová činnost Lubomíra Javorského

²²⁶ NA ČR, fond ÚV KSČ – AN II.-Z, č. 35, Současná situace v Čínské lidové republice 1966, karton č. 81.

²²⁷ AMZV, fond Porady kolegia, 28. dubna 1966, kniha č. 121.

²²⁸ TRHLÍK, Zdeněk. Československo-čínské vztahy. [2. část, období let 1966-1984]. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1985, s. 281. (Dále jen TRHLÍK, 2. část).

²²⁹ Tamtéž s. 286.

²³⁰ ROBINSON, China confronts the Soviet Union, s. 249.

pohraničního konfliktu se Československo postavilo na stranu Sovětského svazu. Zajímavostí je, že vojenský přidělenec na ambasádě v Pekingu ve své zprávě přiznával existenci dvou různých verzí pohraničního střetu. Avšak to na československém postoji nic nezměnilo.²³¹

Celkově lze československou politiku vůči Číně zhodnotit jako zdrženlivou. Československo sice projevovalo zájem o výhodný obchod, ale na druhou stranu nepřistoupilo na větší sblížení s Čínou. Ani z opačného hlediska, tedy ve vztahu k Sovětskému svazu, nelze československou politiku hodnotit jako aktivní v řešení čínského problému. Je ovšem otázkou, jak se tato problematika projevila na stranické úrovni.

---

²³¹ VUA-VHA, fond MNO 1969, sign. 31 16/25, karton č. 213.

4. Internacionalizace rozkolu a Československo

Pro zodpovězení otázky, zda se Československo zachovalo v čínsko-sovětském rozkolu jako menší hráč, je důležité vydělit otázku postoje samotné KSČ. Politická linie komunistické strany zásadně ovlivňovala bilaterální úroveň československo-čínských vztahů, její vedení mohlo tedy postupovat samostatně mimo ni. Chruščov dovedl rozkol během jeho první fáze do internacionálního rozměru a v podstatě tak dal možnost dalším stranám, aby se k němu vyjádřily. Sovětský svaz v tomto smyslu logicky hledal spojence a snažil se zvýhodnit svoji pozici díky svému postavení v rámci bloku.

Internacionalizaci čínsko-sovětských sporů můžeme jednoduše rozdělit do několika kategorií. Za první kategorii lze počítat rozšíření roztržky mezi vládoucí komunistické strany, tj. mezi státy se socialistickým zřízením. Druhou kategorií jsou nevládnoucí komunistické strany, mluvíme zde tedy o rozšíření konfliktu v rámci mezinárodního komunistického hnutí. Další kategorií představují kapitalistické státy. Zde jde hlavně o Spojené státy, kterým se takto otevřela možnost sblížení s Čínou. Poslední kategorií jsou státy Třetího světa. Mezi těmito státy se jak Čína, tak i Sovětský svaz pokoušely o co největší rozšíření svého vlivu a v podstatě v tom soupeřily.

Z hlediska Československa jsou platné zejména první dvě kategorie a v menší míře i ta poslední. Hledání odpovědi na to, jak KSČ k celé problematice přistupovala, lze najít právě v komunikaci s dalšími stranami a zejména v chování na mezinárodních fórech. V této souvislosti nelze souhlasit s tvrzením Daniely Kolenovské, že neexistovala platforma, kde by se dosáhlo shody o tom, jak má východní blok posílený Čínou fungovat.²³² Existovala celá řada různých míst, kde se dala vyvolat vnitrobloková diskuze. Mnohé z těchto platforem následně Chruščov využíval proti Číně. V první řadě se jednalo o sjezdy KSSS a dalších komunistických stran. Od roku 1957 se také dalo využít Mezinárodního setkání komunistických a dělnických stran. Internějším fórem se staly schůze politického poradního výboru Varšavské smlouvy. Čína se těchto schůzek zúčastňovala jako pozorovatel a měla svou delegaci i při založení paktu. V letech 1955–57 se dokonce uvažovalo o institucionálním propojení ČLR s paktem.²³³

Tato kapitola se zaměří na tři aspekty internacionalizace čínsko-sovětského konfliktu. První dva oddíly se týkají postoje KSČ na výše zmíněných platformách

---

²³² KOLENOVSKÁ, s. 541.

²³³ LÜTHI, Lorenz. The People's Republic of China and the Warsaw Pact Organization 1955-63. Cold War History, 2007, roč. 7, č. 4, s. 479.

a faktorů, které jej ovlivňovaly. Poslední oddíl se doplňkově zabývá dalším prostorem, do kterého se roztržka promítla, a tím je Třetí svět. Zde bude hlavní problematikou možný střet Československa s čínskou činností v této oblasti.

4. 1. Linie Komunistické strany Československa

Prvním místem, kde se čínsko-sovětský spor stal veřejným, byl III. sjezd komunistické strany Rumunska v červnu 1960. Chruščov zde reagoval na čínský postup během zasedání Světové odborové federace.

Během porad komunistických a dělnických stran, které se udály na pozadí bukurešťského sjezdu, se Chruščov snažil spíše o diskuzi. Oproti tomu čínská delegace se v reakci na Chruščovovy útoky přidržela své rétoriky. V rámci diskuzí se Antonín Novotný postavil plně za Chruščova. Často se přitom odvolával na podklady poskytnuté sovětskou stranou. Novotný se během svého vystoupení pokoušel poukázat na to, že obě strany sporu mají více společného, než se díky problémům může zdát. Jeho řeč se spíše stáčela na problematiku politiky Spojených států. Celkově lze Novotného postoj charakterizovat spíše jako umírněné bránění pozice KSSS. Kromě vládnoucích komunistických stran se na stranu Sovětů postavila řada stran bez mocenské pozice.²³⁴

Na Moskevské konferenci komunistických a dělnických stran v listopadu 1960 bylo československé postavení mnohem rozhodnější. Antonín Novotný ve svém projevu označil čínské názory na mezinárodní situaci za svérázné a vyjádřil s nimi nesouhlas. Zároveň se přímo postavil za politiku KSSS a dalších bratských stran.²³⁵ V rámci programu se nejednalo o nijak výstřední vystoupení. Prakticky všechny přítomné delegace vyjádřily stejné stanovisko a kritizovaly čínskou politiku.²³⁶

Konference měla i další úrovně, na kterých se mohly komunistické strany dostávat do rozporů. Jednou z nich byla redakční komise, která měla na starosti přípravu společné deklarace. Československé zastoupení v komisi pod vedením Vladimíra Kouckého dostalo nejprve instrukce vytvořit podkladové materiály týkající se postojů KS Číny a shrnout kritická stanoviska KSČ.²³⁷ Hlavní ideolog KSSS Michail Andrejevič Suslov

²³⁴ NA ČR, fond ÚV KSČ – AN II.-Z, č. 38, Zpráva A. Novotného o poradách komunistických a dělnických stran v Bukurešti ve dnech 24. – 26. června 1960, karton č. 53.

²³⁵ NA ČR, fond ÚV KSČ – AN II.-Z, č. 55, Vystoupení A. Novotného na poradě komunistických a dělnických stran v Moskvě 1960, karton č. 54.

²³⁶ NA ČR, fond ÚV KSČ – AN II.-Z, č. 53, Vystoupení delegací na moskevských poradách v listopadu 1960, karton č. 54.

²³⁷ NA ČR, fond ÚV KSČ – AN II.-Z, č. 160 Přípravy mezinárodní rady komunistických a dělnických stran, karton s. 65

na schůzce s československými členy komise dal jasně najevo, že během jednání komise je potřeba odmítnout čínské požadavky a označil čínskou politiku za trockistickou.²³⁸ Během samotného fungování komise se zástupci KSSS v podstatě drželi zpátky, ale Číňané pokračovali ve své kritice. Delegace KSČ ve svých vystoupeních v diskuzi bránila sovětskou politiku, ale přímo nenapadala KS Číny.²³⁹ Avšak v hlavních projevech československá delegace obviňovala Číňany z dogmatismu a sektářství a vyjádřila odmítnutí čínské politické koncepce.²⁴⁰

Důvodů, proč státy východního bloku stály za Sovětským svazem, je několik. V případě Československa se jednalo o problematické vztahy s Čínou, které byly popsány v předešlé kapitole. I v Polsku došlo k posunu postoje, navzdory krátkodobému sblížení s ČLR po krizi v roce 1956. Zhoršení čínsko-polských vztahů bylo výsledkem kritiky čínské domácí kampaně Sta květů, následované Kampaní proti pravičákům ze strany Polska.²⁴¹ Po ideologické stránce bylo zásadní čínské vnímání jaderné války. Jak Antonín Novotný, tak i Władysław Gomułka nesouhlasili s Mao Ce-tungovou teorií nukleárního konfliktu. Mao Ce-tung tvrdil, že Čína by přežila i nukleární konflikt díky své velikosti. Oproti tomu by to pro středoevropské státy znamenalo likvidaci, což samozřejmě znepokojovalo jejich vůdce.²⁴² K tomu ještě nelze opomenout fakt, že minimálně Novotný nebral některé čínské postoje nijak vážně. Při svém vzpomínání hovořil takto: „*My jsme se vždycky smáli chvástavosti některých čínských soudruhů o přesunu vedení světové revoluce z Moskvy do Pekingu.*“²⁴³

Sovětské vedení si před svými veřejnými kroky zajistilo podporu od svých satelitů. Komunistické strany byly o neshodách s Čínou dobře informovány ze sovětského úhlu pohledu. Navíc většina stran posílala ostatním svoji korespondenci s Čínou.²⁴⁴ Krom této zavedené praxe představovalo další pojistku osobní jednání, jako byla výše uvedená schůzka Suslova a československých členů redakční komise.

V letech 1961-62 se značně změnila situace ve vztazích východního bloku s Čínou. Během tohoto období se uskutečnily sjezdy zbylých vládnoucích komunistických stran.

---

²³⁸ NA ČR, fond ÚV KSČ – AN II.-Z, č. 44 Zpráva o práci reakční komise na dokumentu komunistických a dělnických stran porady v Moskvě (říjen 1960), karton č. 53.

²³⁹ NA ČR, fond ÚV KSČ – AN II.-Z, č. 45, Zpráva o průběhu práce redakční komise, karton č. 53.

²⁴⁰ NA ČR, fond ÚV KSČ – AN II.-Z, č. 48, Vystoupení delegace ÚV KSČ, karton č. 53.

²⁴¹ LUTHI, The Sino-Soviet split, s. 72.

²⁴² Tamtéž, s. 77.

²⁴³ ČERNÝ, Rudolf. Antonín Novotný: vzpomínky prezidenta. Česká Kamenice: PolArt, 2008, s. 328.

²⁴⁴ NA ČR, fond ÚV KSČ – AN II.-Z, č. 177, Korespondence ÚV KS Číny s ostatními komunistickými a dělnickými stranami, karton č. 90.

Jak bylo demonstrováno v části o XII. sjezdu KSČ, Albánie a potažmo Čína se stala cílem kritiky, což vedlo ke střetům s přítomnou čínskou delegací. Sjezdy ostatních stran nebyly výjimkou. Jediný, kdo si ve věci čínsko-sovětské roztržky zachovával větší neutralitu, bylo Rumunsko.²⁴⁵

Krom stranických setkání se Chruščov pokusil využít i Varšavskou smlouvu. Sice v případě tohoto paktu nemůžeme mluvit o klasické integraci jako v případě Severoatlantické aliance, na druhou stranu se jednalo o jedinečnou jednotící platformu mezi Sovětským svazem a jeho evropskými satelity. Čína mohla využít své role v sovětsko-albánském rozkolu, aby si udržela spojení s Varšavskou smlouvou a pokusila se ji ovlivňovat.²⁴⁶ Z toho plyne, že ze strategického hlediska bylo pro Chruščova důležité, aby Varšavská smlouva stála za ním. Proto není překvapivé, že se Chruščov pokusil pakt využít proti Číně.

Pro tento účel využil v roce 1963 další sovětský satelit, a to Mongolskou lidovou republiku, která v paktu figurovala v pozici pozorovatele. Pro Mongolsko byla otázka partnerství s východním blokem záležitostí bezpečnosti. Čína vzhledem ke svým revizionistickým snahám o znovupřipojení tohoto státu představovala čím dál větší hrozbu.²⁴⁷ Mongolská lidová republika s podporou Moskvy požádala o vstup do paktu v červenci 1963. Svou žádost Mongolové podporovali tvrzením, že se z nich stane opora proti Spojeným státům na Dálném východě, přičemž jako argument byly využívány i americké pokusy o jaderné vyzbrojení Japonska. Mongolsko bylo v tomto směru iniciativní a poslalo dopis se svou žádostí do Varšavy.²⁴⁸

Polský ministr zahraničních věcí Adam Rapacki na mongolskou žádost odpověděl zamítavým memorandem. Dokument označil rozšíření aliance tímto směrem za provokativní a členství by podle něj mělo být omezeno pouze na evropské státy. Poláci žádost označili za přímý krok namířený proti Číně, čehož by mohla využít k obvinění, že rozkol je vtahován do vojenských aliancí.²⁴⁹ Rumunské vedení reagovalo podobným způsobem a zaslalo dopis Chruščovovi, ve kterém ho varovalo, že vstup Mongolska by přetransformoval smlouvu evropských zemí do paktu proti Číně.²⁵⁰ Československo

---

²⁴⁵ MINGJIANG LI, s. 403.

²⁴⁶ LÜTHI, *The People's Republic of China and the Warsaw Pact Organization*, s. 484.

²⁴⁷ Tamtéž s. 487–488.

²⁴⁸ BYRNE, Malcolm a Vojtech MASTNY. *A cardboard castle?: an inside history of the Warsaw Pact, 1955-1991*. New York: Central European University Press, 2005, s. 152.

²⁴⁹ Tamtéž s. 154.

²⁵⁰ LÜTHI, *The People's Republic of China and the Warsaw Pact Organization*, s. 488.

i v této věci stálo za Sovětským svazem. Vedení KSČ se v této věci usneslo následujícím způsobem: „*Předsednictvo ÚV KSČ a vláda ČSSR po projednání dopisu souhlasí, aby bylo vyhověno žádosti Mongolské lidové republiky o připojení k Varšavské smlouvě*“. Bohužel z dostupných dokumentů není jasné, zda před tímto krokem probíhala nějaká diskuze.²⁵¹ Lze tedy konstatovat, že státy paktu byly v této otázce rozděleny. Chruščov nakonec od toho záměru upustil s tím, že by to mohlo představovat špatný signál pro Západ v době sbližování.²⁵² Podobně probíhalo i následné zasedání politického poradního výboru Varšavské smlouvy, kde Rumunsko opět vystoupilo proti mongolské žádosti.²⁵³ U zbylých států paktu, tj. Bulharska a NDR se nepodařilo dohledat reakci, ale jejich postavení spíše nasvědčuje tomu, že se příliš nelišila od té československé.

Přístup Československa se nezměnil ani po Chruščovově pádu. Například v roce 1965 při poradě komunistických a dělnických stran v Moskvě měla delegace KSČ držet dosavadní linii. To znamenalo navazovat na závěry minulých konferencí. Ve zprávě podkládající rozhodnutí politického byra o této konferenci je v souvislosti s čínskou politikou kladen důraz na to, že dosavadní čínský postup potvrzuje, že KSČ si stanovila správný kurz.²⁵⁴ Začátek Kulturní revoluce s sebou přinesl novou radikalizaci čínských postojů. Z korespondence mezi komunistickými stranami vyplývá, že tento fakt přispěl spíše k semknutí ostatních stran s KSSS. KSČ se v rámci výměny dopisů ostře ohrazovala vůči čínskému postupu ve věci Vietnamu.²⁵⁵ Tento stav se projevil i na setkání představitelů komunistických stran států Varšavské smlouvy a Mongolské lidové republiky v říjnu 1966. Všechny přítomné strany se vyjádřily kriticky směrem k politice KS Číny. Důraz byl především kladen na válku ve Vietnamu. Například delegace NDR označila čínské kroky ve věci pomoci Vietnamu za přímou pomoc americké agresi.²⁵⁶

Kritika Číny v souvislosti s Vietnamským konfliktem se stala prakticky hlavní linií názorů komunistických stran. Krom kritiky se v diskuzích představitelé stran států východního bloku zabývali i hledáním jeho příčiny. Například během setkání představitelů mezinárodních oddělení komunistických stran v roce 1967 se diskuze

---

²⁵¹ NA ČR, fond KSČ-ÚV-100/3 předsednictvo 1962-66, svazek 28, zápis č. 29, bod 28.

²⁵² BYRNE M. a V. MASTNÝ, *A cardboard castle*, s. 25

²⁵³ LÜTHI, *The People's Republic of China and the Warsaw Pact Organization* s. 488.

²⁵⁴ NA ČR, fond ÚV KSČ – AN II.-Z, č. 160, Přípravy mezinárodní porady komunistických a dělnických stran, karton č. 65.

²⁵⁵ NA ČR, fond ÚV KSČ – AN II.-Z, č. 173, Korespondence mezi ÚV KSČ a ÚV KS Číny (reakce na dopisy mezi KSSS a KS Číny), karton č. 89.

²⁵⁶ NA ČR, fond ÚV KSČ – AN II.-Z, č. 42, Setkání představitelů komunistických a dělnických stran VS, Mongolska a Kuby ve dnech 17.21.10. 1966 v Moskvě, karton č. 24.

zabývala situací v KS Číny během 30. let. Zajímavostí tohoto setkání je, že polská delegace nechtěla vydat jakékoli společné prohlášení. Postoj československých zástupců zůstal neměnný, navíc českoslovenští delegáti připravovali pro toto setkání podkladové materiály.²⁵⁷

Postup KSČ byl tedy čistě prosovětský a místy spíše umírněný. Tento fakt může být spíše důkaz toho, že pro československé komunisty byl tento problém spíše něčím vzdáleným, a ne moc prioritním. Otázkou ale zůstává, zda tento postoj vzešel ze samostatného rozhodnutí, nebo vyplýval ze sovětských direktiv.

Z hlediska vnitřní situace KSČ nelze kvůli nedostatku pramenů konstatovat, že by se díky ideologickému vlivu Číny vytvořila pročínská frakce uvnitř strany. Jediným případem, kdy se problematika rozkolu uvnitř strany projevila, byl spor mezi Antonínem Novotným a ministrem vnitra Rudolfem Barákem. Během rozepří v roce 1961 Barák odeslal do Moskvy dopis, ve kterém obviňoval Novotného z pročínské politiky. Dopis se následně dostal do Novotného rukou. Je zřejmé, že mu Sověti nepřikládali moc velkou váhu, protože na první pohled jde jen o čisté využití aktuálních problémů k diskreditaci Novotného.²⁵⁸ Barák sám zastával kritické stanovisko vůči Číně. Svým synům Barák situaci vysvětloval tak, že neshody s Novotným vznikly již v roce 1959 kvůli jeho špatnému hodnocení situace v Číně. Odtud pravděpodobně pramenila Barákova snaha využít tuto problematiku ve svůj prospěch.²⁵⁹ Časem sice došlo k radikalizace Barákovy pozice, kdy spíše sympatizoval s čínskou ideologickou kritikou, ale nejednalo se o nic výjimečného. Většinu svých takto naplněných výroků učinil Barák ve vězení, kam se dostal za zpronevěru.²⁶⁰ Barák se zřejmě snažil ze sebe udělat oběť politických sporů, protože v předchozích letech nikdy podobné názory neprojevoval a ve střetu s Číňany zachovával linii KSČ.²⁶¹

4. 2. Faktor Antonín Novotný

Pro pochopení problematiky politiky KSČ a potažmo i československé vlády je důležité zaměřit se na její vrcholné představitele. V tomto případě je důležitý zejména Antonín

---

²⁵⁷ NA ČR, fond ÚV KSČ – AN II.-Z, č. 174, Diskuze představitelů mezinárodních oddělení oddělení ÚV komunistických stran o situaci v Číně. Moskva 1967, karton č. 89.

²⁵⁸ KAPLAN, Karel. Antonín Novotný: vzestup a pád "lidového" aparátčíka. Brno: Barrister & Principal, 2011, s. 102.

²⁵⁹ Tamtéž s. 109.

²⁶⁰ Tamtéž s. 124–125.

²⁶¹ NA ČR, fond ÚV KSČ – AN II.-Z, č. 47, Průběžná a závěrečná zpráva delegace KSČ o průběhu porady představitelů komunistických a dělnických stran v Moskvě 1960, karton č. 53

Novotný, i přesto, že nebyl v čele státu až do roku 1969. Novotného vedení v čele státu stálo v době začátku a eskalace čínsko-sovětské roztržky, tudíž muselo definovat své postavení v rámci celého sporu. Můžeme konstatovat, že Novotného nástupci udrželi kontinuitu v postoji vůči Číně. Do této kontinuity je také nutné započítat faktor domácí politiky, která tou dobou měla jasnou prioritu a vyvrcholila počínající normalizací.

Novotný měl v rámci československého vedení skoro až nedotknutelnou pozici. Kolenovská poukazuje na fakt, že se těšil opravdu veliké důvěře svých spolupracovníků. Což se například projevilo v tom, že měl volnou ruku při výběru složení delegací a možnost si upravovat připravené podklady k mezinárodním jednáním, které dokonce mnohdy přepracovával na místě. Celkově pak vystupoval sebejistě a zprávy stranickému vedení podával pouze zpětně.²⁶² S přihlédnutím k archivním pramenům lze s charakteristikou Kolenovské souhlasit, přičemž by tato fakta mohla alespoň částečně vysvětlovat absenci diskuzí v záznamech ze stranických jednání. Na druhou stranu je důležitější než důvěra v Novotného jeho vlastní chápání politiky. I po změně kurzu na XX. sjezdu KSSS se z Novotného nikdy nestal příznivec reformní politiky a v podstatě zůstal stalinistou. Například měl po dlouhou dobu obtíže se změnou postoje k Jugoslávii, což se místy projevilo i v reálné politice. V době, kdy Chruščov obrátil Sovětskou politiku směrem k usmíření, se v Československu stále vedla protijugoslávská kampaň.²⁶³ Novotného postoj se nejvíce projevil v roce 1967, kdy vyzýval stranické kolegy ke krokům proti liberalizaci. Obecně tento trend Novotný odsuzoval a stavěl se i proti ekonomické reformě, což postupem času začalo vyvolávat ve vedení strany pochybnosti a odpor.²⁶⁴ Je nutné si uvědomit, že Novotného pevné postavení bylo výsledkem Chruščovovy podpory. S novým sovětským vedením se situace změnila a Brežněv mu již podobnou oporu neposkytl.²⁶⁵

Pro pochopení Novotného postoje je kruciólní právě jeho vztah ke Chruščovovi. Vzájemný vztah těchto dvou představitelů hodnotí Karel Kaplan jako velmi přátelský, ba dokonce převyšující úřední poměr.²⁶⁶ Samotný Chruščov pak vzpomínal na to, jak při prvním setkání Novotný působil výborným dojmem.²⁶⁷ Vztah ke Chruščovovi měl zřejmě

---

²⁶² KOLENOVSKÁ, s. 536.

²⁶³ KAPLAN, Antonín Novotný, s. 164.

²⁶⁴ KAPLAN, Karel. Československo v letech 1967-1969. Část 4. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1993. s. 8.

²⁶⁵ Tamtéž s. 11.

²⁶⁶ KAPLAN, Antonín Novotný, s. 11.

²⁶⁷ CHRUŠČOV, s. 148.

i veliký vliv na zpětné hodnocení politiky ve vlastních Novotného vzpomínkách. Navzdory tomu, že se sám neprofiloval jako zastánce nové destalinizační politiky, vyjádřil se k XX. sjezdu KSSS takto: „*My jsme jako většina komunistických a dělnických stran v Moskvě i doma postupovali tak, jak nám velely zásady komunistického hnutí. Postavit se plně za novou linii KSSS, která přišla s výzvou hledání nových cest, jež přiblížily vítězství socialismu. Veškeré nepříjemnosti, jež z odhalení na XX. sjezdu plynou, jsme pokládali za nutné zlo vyplývající z obratu politiky.*“²⁶⁸ Jako kontrast lze uvést Chruščovu vzpomínku na rozhovor, kde došlo na kritiku předešlého vedení: „*Když jsem tyto myšlenky sdělil Novotnému, byl jsem otřesen jeho reakcí. Zdál se mi velmi nervózní. Trhl sebou a řekl: «Ne, soudruhu Chruščí» – tak mě oslovoval, soudruhu Chruščí – « Ne, tak tomu u nás nebylo. Všechno jsme prováděli podle litery zákona. Měli jsme důkazy pro zatýkání i pro tvrdé tresty.»*“ Chruščov v tomto rozhovoru dále vznesl přesvědčivé argumenty o chybách vedení KSČ, jako například byl proces s Rudolfem Slánským. Novotný však stále trval na svém, že vše proběhlo správně.²⁶⁹ Dále Chruščov hodnotil situaci takto: „*Československo setrvalo na stalinistických pozicích. Novotný nepochopil svou odpovědnost. Nedokázal si uvědomit, že musí mít čisté svědomí v politických i lidských záležitostech.*“²⁷⁰

Chruščovovu důvěru vůči Novotnému lze potrhout tím, jakou náplň měly vzájemné rozhovory. Po Kubánské krizi a čínsko-indickém pohraničním konfliktu v jednom takovém rozhovoru Chruščov otevřeně řekl, že „*vztahy s Čínou budou horší...*“ a dále také kritizoval i indický postup v hraničních sporech.²⁷¹ Chruščov o pár let později na schůzi, kde byli přítomni i Władysław Gomułka a Walter Ulbricht, také přiznal, že Číňané stále vyvolávají pohraniční spory a zmínil plno dalších čínských pochybení. Podle záznamů Novotný nijak nevstoupil do diskuze a pouze projevoval souhlas s Chruščovovým projevem.²⁷² Podobné chování Novotného lze vysledovat i na dalších mezinárodních poradách a konferencích, jež jsou zmíněné v předešlém oddílu.

Místy vypadalo Novotného chování v čínské problematice laxně a nekonceptně. Souvisí to zřejmě s tím, že pro KSČ nebyla Čína hlavním problémem, a tak absentovala jakákoli koncepce. Jedním z takových případů byl i problém odkupu čínských

---

²⁶⁸ ČERNÝ, s. 135.

²⁶⁹ CHRUŠČOV, s. 150.

²⁷⁰ CHRUŠČOV, s. 151.

²⁷¹ LUTHI, The Sino-Soviet split, s. 228

²⁷² REIMAN, Michal a Petr LUŇÁK. Studená válka 1954-1964: sovětské dokumenty v českých archivech. Brno: Doplněk, 2000, s. 386-387

objednávek Sovětským svazem. Novotný později vzpomínal na Chruščovovy reakce, když se vůči Číňanům projevil liberálněji v ekonomických otázkách: „*Pokud si vzpomínám, Maův avanturismus vás přišel na pět miliard korun. A vy se chováte jako španělský grand, Antone Antonoviči, jako by vaše státní pokladna pukala zlatem!*“ Svoji reakci na výtku prezentoval Novotný takto: „*Odpověděl jsem v tom smyslu, že i když musíme počítat s každou korunou, existují přece hodnoty, které se nedají zaplatit žádnými penězi na světě. Tehdy obrátil všechno v žert: «Nemůžete mi povědět, co se nedá za pět miliard koupit? Zavřené dveře Pekingu! Když je necháte pootevřené, vrátí se jednou zpět a ten účet s omluvou...»*“²⁷³ Je jen otázkou, zda si Novotný tuto scénu trochu neupravil vzhledem k době, kdy na ni vzpomínal. Avšak z hlediska čínsko-sovětské roztržky se jedná spíše o nevinnou epizodu, stejně tak i z hlediska československo-čínských vztahů.

Pokud Chruščov Novotného opravdu takto vnímal, tak se jejich dobrý vztah nedá vysvětlit jinak než osobními sympatiemi nebo čirým pragmatismem. Novotný zřejmě tušil, že by se bez mocného spojence, jako je 1. první tajemník KSSS, příliš dlouho u moci neudržel. Chruščov naopak mohl hledat po událostech v Maďarsku a Polsku v roce 1956 stabilního partnera, který byl na první pohled dost silný a zároveň věrný Moskvě. Svoji věrnost v zásadě potvrdil již během zmíněných krizí, kdy nabídl zapojení jednotek československé armády do potlačování maďarské revoluce.²⁷⁴

Karel Kaplan popisuje Novotného postoj jako čistě poslušný. Novotný by neudělal nic proti sovětským zájmům a co by odporovalo cílům Moskvy.²⁷⁵ S přihlédnutím k politickým rozhodnutím, které Novotný udělal, nelze s tímto tvrzením nesouhlasit. Tuto charakteristiku lze ještě podložit tím, že Novotný se pohyboval na hranici dílčích či vynucených změn podřízené sovětské praxi.²⁷⁶ Obecně lze tedy konstatovat, že Novotný si sám nevytvářel prostor pro manévrování mezi Sovětským svazem a Čínou, nehledě na to, že sám v závažných momentech telefonoval do Moskvy pro instrukce.²⁷⁷

I přes to se nedá říci, že by československé vedení pouze bezmyšlenkovitě plnilo sovětské direktivy. V tomto problému můžeme mluvit spíše o československé pasivitě než aktivitě. Novotnému by odklon od Sovětského svazu zřejmě nic zásadního nepřinesl,

---

²⁷³ ČERNÝ, s. 328.

²⁷⁴ KOLENOVSKÁ, s. 534.

²⁷⁵ KAPLAN, Antonín Novotný, s. 9.

²⁷⁶ Tamtéž s. 23.

²⁷⁷ KOLENOVSKÁ, s. 538.

tak se rozhodl postupovat v hranicích, které namalovala Moskva. Navíc následovat instrukce bylo v tak vzdáleném problému jednodušší, než vytvářet vlastní ideologické a politické příspěvky do čínsko-sovětské debaty.

4. 3. Československo, Čína a Třetí svět

Čínsko-sovětská roztržka se postupně stala sporem globálního rozměru. Rozepře mezi těmito komunistickými zeměmi v mnohém ovlivnily globální dění i politiku uvnitř východního bloku. Jak bylo shrnuto ve druhé kapitole, čínsko-sovětské rozepře pramenily z různých faktorů, počínaje různým výkladem marxismu-leninismu a konče osobnostmi Chruščova a Mao Ce-tunga. Z hlediska Třetího světa se hlavním nástrojem čínského pronikání stala ideologie.

Třetí svět se stal místem, kde se obě strany roztržky pokoušely udržet svůj vliv. Číně se jednalo o dva hlavní motivy. Prvním je čistě politický záměr vytlačit z této oblasti Sovětský svaz a narušit jeho prestiž. Druhým je ideologické hledisko, za kterým stála snaha o vytvoření nového revolučního centra. Je nutno podotknout, že z chronologického pohledu se jedná o velmi krátký časový úsek ohraničený roky 1960–66, tedy počátkem internacionalizace rozkolu a Kulturní revolucí. Čínská politika operovala v tomto směru na třech úrovních. Na oficiální úrovni v rámci bilaterální vztahů a materiální pomoci. Druhou rovinou je individuální, zde šlo o osobní kontakty s vůdci rozvojových zemí a působení není. Jako poslední je revoluce, tedy podpora revolučních a národně osvobozeneckých skupin.²⁷⁸

V 50. letech se zahraniční politika Sovětského svazu v zemích Třetího světa prakticky neangažovala. Tento stav můžeme považovat za součást dědictví Stalinovy vlády. Stalin totiž nepovažoval vůdce z rozvojových zemí za spolehlivé partnery a zastával velice skeptické stanovisko. Považoval politické představitele těchto zemí za zkorumpované jedince, kteří se spíše starají o svoje osobní privilegia než o nezávislost svého státu.²⁷⁹ Podobnou skepsi Stalin choval i k Mao Ce-tungovi, jak bylo ukázáno v oddíle o nulté fázi roztržky.

Změna v sovětské politice vůči rozvojovým zemím nastala až díky Chruščovovi. Sovětští reportéři přítomní na bandungské konferenci v roce 1955 hlásili, že jejich

---

²⁷⁸ WHITING, s. 533.

²⁷⁹ FRIEDMAN, Jeremy. Free at Last, Now What: The Soviet and Chinese Attempts to Offer a Road-map for the Post-Colonial World, In: *Modern China Studies*, Roč. 22, Č. 1. s. 265

kolegové z Asie mají o Sovětský svaz až entusiastický zájem. Na druhou stranu konference také ukázala nedostatky v sovětských propagandistických materiálech, které se málo věnovaly Asii nebo Africe. Konferenci je možné považovat za jeden z důvodů, proč Chruščov během následujícího roku změnil sovětskou politiku vůči Třetímu světu. Během tohoto období sám navštívil Indii, Barmu a Afganistán, což z hlediska jeho postavení jakožto hlavy Sovětského svazu představovalo úplně nový přístup k zahraniční politice.²⁸⁰

Jako zlomový okamžik lze považovat XX. sjezd KSSS. V rámci nového politického kurzu destalinizace došlo i ke změně postoje vůči rozvojovým zemím. Nicméně, jak bylo zmíněno v souvislosti s čínsko-sovětským rozkolem, sjezd přinesl i nová ideologická východiska. Jedním z nich byla tzv. mírová koexistence, která se následně ukázala jako velice problematickou záležitostí v boji o vliv ve Třetím světě.²⁸¹ Chruščov spatřoval výhodu pronikání do dekolonizovaného prostoru v tom, že v nových státech bude možné snadněji ovlivňovat jejich zahraniční politiku a nastavit kurz mimo západní orientaci. Stejně tak se otevírala možnost ovlivňovat domácí záležitosti směrem radikální ekonomické transformaci a budování socialismu. Sovětský svaz měl v postkoloniálním světě poněkud výhodnější postavení než západní státy. Bývalé koloniální velmoci jako Francie a Velká Británie byly stigmatizovány svojí minulostí a postavení Spojených států se obdobně začalo zhoršovat. Na druhou stranu Sovětský svaz i ČLR byly v druhé polovině 50. let limitovány svou vlastní špatnou hospodářskou situací.²⁸²

Pro Čínu symbolizoval Třetí svět otevřené dveře, které vedly zpět do mezinárodní politiky. Jedním z důsledků Korejské války byla izolace Číny. Organizace spojených národů považovala ČLR v tomto konfliktu za agresora, což vedlo ke zvýraznění negativního obrazu země ve světě. Čína v tu chvíli měla dvě možnosti, jak na situaci reagovat. Prvním řešením byla orientace na východní blok a Sovětský svaz. Druhým, které v podstatě definoval Čou En-laj, bylo postupovat přes rozvojové země skrze antiimperialismus a antikolonialismus.²⁸³

---

²⁸⁰ Tamtéž s. 266.

²⁸¹ FRIEDMAN, Jeremy. *Shadow Cold War: the Sino-Soviet competition for the Third World*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2015, s. 25.

²⁸² FRIEDMAN, Free at last, s. 262.

²⁸³ BARNOUIN s. 151.

Kromě prolomení mezinárodní izolace potřebovala Čína po dlouholetém válčení stabilizovat domácí ekonomiku. Také potřebovala zlepšit svou regionální prestiž, která byla narušena strachem svých sousedů, motivovaným nejen válkou v Koreji, ale i obavami z rozšiřování komunismu. To v kombinaci s celkovou mezinárodní izolací představovalo složitý problém. V tomto ohledu byla pro čínskou zahraniční politiku důležitá bandungská konference.²⁸⁴ Čínská delegace v čele s Čou En-lajem měla na konferenci příležitost setkat se s představiteli rozvojových zemí a vyřešit i některé zásadní otázky se svými sousedy. Čou En-laj například jednal s indonéským prezidentem Sukarno ve věci čínské menšiny v Indonésii. Z pohledu postavení Číny ve Třetím světě bylo také důležité, že se Číňané dostali do kontaktu Gamálem Násirem.²⁸⁵

Bandungská konference nastavila v čínské zahraniční politice kurz, který Austin Jersild označuje jako bandungský diskurz. V podstatě se jedná o politiku přiblížení k národně osvobozeným hnutím a antikolonialismu. Tento přístup byl pro rozvojové země mnohem přijatelnější než sovětská politika mírové koexistence. Čínskému postavení v to chvíli nahrávala i americká přítomnost v jihovýchodní Asii a problém Tchaj-wanu. Poukazování na hrozbu imperialismu z čínské strany znělo přinejmenším věrohodně. Konference přinesla také adaptaci pěti principů mírové koexistence původně aplikovaných Čínou při definování vzájemných vztahů s Indií v roce 1954.²⁸⁶ Obecně měla KS Číny výhodu i v tom, že nepatřila k evropským stranám, tudíž její počínání nemělo konotace s minulostí koloniálních států. Výhodu mohla představovat i agrární orientace státu a strany.²⁸⁷ Navzdory těmto vhodným podmínkám Čína moc mezi rozvojové státy s výjimkou vlastního regionu nepronikla. Důvodem může být počínající politika Velkého skoku, na kterou čínské vedení soustředilo svou pozornost, ale také poměrně brzké narušení bandungského diskurzu v konfliktu s Indií v roce 1959.

Sovětský svaz se zpočátku zaměřil na země, které byly z jeho pohledu klíčové. Jednalo se o Afghánistán, Indii, Indonésii a Sjednocenou arabskou republiku. V průběhu roku 1958 došlo k rapidnímu nárůstu Sovětské materiální pomoci těmto zemím. Největšímu rozměru dostaly sovětské dodávky v roce 1961, kdy byl do Sovětské pomoci zahrnut Cejlon, Etiopie, Ghana, Guinea, Indonésie, Irák, Kuba, Mali a Pákistán.²⁸⁸ Rok

---

²⁸⁴ Free at last s. 271.

²⁸⁵ FRIEDMAN, Free at last, s. 151.

²⁸⁶ JERSILD, s. 157.

²⁸⁷ FRIEDMAN, Shadow Cold War, s. 5.

²⁸⁸ FRIEDMAN, Jeremy. Soviet policy in the developing world and the Chinese challenge in the 1960s. In: Cold War History, Vol. 10, No. 2, May 2010, s. 253.

1960 se stal přelomem v dekolonizačním procesu. Díky nezávislosti mnoha nových států vzniklo otevřené mocenské vakuum, do kterého se Sovětům podařilo proniknout. Navíc Sovětský svaz uspěl díky své ochotě poskytnout vojenskou a politickou ochranu nově vzniklým státům.²⁸⁹

Při zběžném pohledu na formu sovětského pronikání je jasné, že se dostávala do střetu se Spojenými státy. V podstatě lze říci, že tento stav prakticky kolidoval s politikou mírové koexistence. Dalším problémem byl i charakter nově vzniklých států, který po ideologické stránce nebyl přinejmenším ideální. Ideologický rámec sovětské politiky vůči Třetímu světu byl definován v závěrečné deklaraci na setkání komunistických a dělnických stran v Moskvě v roce 1960. Pro tyto účely vznikl koncept národní demokracie. Oproti konceptu lidové demokracie, který byl aplikován na země střední a východní Evropy po druhé světové válce, byl nový přístup poměrně volnější. Národní demokracie měla být řízena širokou národní frontou. Mělo jít o spojení dělníků a rolníků s národní buržoasií a demokratickou inteligencí. Tyto pokrokové složky měly vedením místních komunistických stran dospět k nekapitalistické cestě vývoje.²⁹⁰

V tomto přístupu zřejmě sehrála roli inspirace v Mao Ce-tungově přístupu v prvních letech Čínské lidové republiky.²⁹¹ S odkazem na druhou kapitolu je nutno zdůraznit, že přes určitý ideologický rozpor mezi novým sovětským konceptem a cestou marxismu-leninismu Číňané závěrečné deklaraci neodporovali. Problémem nebyla ani samotná roztržka. Nicméně i přes tento vývoj se Čína nenechala zatlačit do defenzivy. V roce 1960 navázala ČLR mnoho mezistranických, stáních a obchodních styků mezi zeměmi Afriky.²⁹² Byl to právě africký kontinent, který se stal dobrou příležitostí pro ideologický boj. Ke státům jihovýchodní Asie měla Čína vždy mnohem blíže, a tak postavení Sovětů zde bylo poněkud složitější.

Nejdůležitějších partnerem Sovětského svazu v Africe byla na počátku 60.let Guinea. Tato země se měla stát vzorem sovětského modelu na africkém kontinentě. Sověti na základě domácích zkušeností dávali důraz na těžký průmysl. Tento kurz se snažili držet i přes skutečnost, že většina rozvojových zemích byla agrárně zaměřená, stejně tomu tak bylo i v Guinei.²⁹³ Výsledkem sovětských snah byl pokus přejít na

---

²⁸⁹ FRIEDMAN, Free at last, s. 261.

²⁹⁰ Tamtéž s. 277.

²⁹¹ FRIEDMAN, Soviet policy, s. 255.

²⁹² FRIEDMAN, Shadow Cold War, s. 50.

²⁹³ Tamtéž s. 78.

plánované hospodářství a tvorba tříletého plánu, který začínal rokem 1960. Krom Sovětů hrála při tvorbě plánu výraznou roli i pomoc československých poradců.²⁹⁴ Československo se v Guineji těšilo sovětské podpoře. Chruščov během svého setkání s guinejským prezidentem Ahmedem Sékou Touré doporučoval Československo jako dobrého partnera. Guinea se podle Chruščova neměla vázat jen na jednu socialistickou zemi, ale měla své problémy „rozložit na různé země socialistického tábora“.²⁹⁵ Sověti zřejmě chtěli jednak rozložit vlastní zátěž pomoci, ale také podpořit modelové postavení Guiney.

V polovině roku 1961 došlo k částečným změnám guinejského vedení, neodpovídajícím sovětským představám. Sověti pak následně kritizovali guinejské představitele, hlavně kvůli jejich kontaktům se západem. Zhoršování vzájemných vztahů vyvrcholilo otevřenou roztržkou mezi Guineou a východním blokem.²⁹⁶ Problematickou situaci podtrhávaly i problémy samotného Československa. Československá strana měla již roce 1960 problémy dodávat zboží včas a poskytovat dostatečný servis.²⁹⁷ Situace se částečně zlepšila během roku 1962, kdy přes 40 % zahraniční pomoci směřující do země přicházelo ze Sovětského svazu.²⁹⁸ Čína tou dobou již aktivně propagandisticky pracovala proti Sovětskému svazu. Avšak vzhledem prozápadní orientaci guinejských politických špiček, díky kterému země spolupracovala i se Spolkovou republikou Německo, se Číně nedostalo potřebného prostoru.²⁹⁹

Oproti tomu Alžírsko nebo i Indonésie měly pro pronikání čínského vlivu lepší předpoklady, respektive můžeme tyto země označit za státy s revolučním nábojem. Alžírsko mělo za sebou válku o nezávislost s Francií a v Indonésii existovala silná komunistická strana.³⁰⁰ V případě Alžírka měla Čína z počátku lepší postavení, protože materiálně pomáhala alžírské prozatímní vládě ještě před tím, než ji Sovětský svaz uznal. Peking také aktivně pomáhal ve vojenských záležitostech tím, že Číňané trénovali příslušníky Fronty národního osvobození (Front de Libération Nationale, FNL). Sověti se snažili držet určitý odstup od alžírských povstalců, aby nenarušili své vztahy s Francií.³⁰¹ Podobný odstup od FNL a prozatímní vlády si udržovalo i Československo,

---

²⁹⁴ FRIEDMAN, Free at last, s. 281.

²⁹⁵ ZÍDEK, Petr. Československo a francouzská Afrika 1948-68. Praha: Libri, 2006, s. 107.

²⁹⁶ FRIEDMAN, Free at last, s. 282.

²⁹⁷ ZÍDEK, s. 109.

²⁹⁸ FRIEDMAN, Free at last, s. 282.

²⁹⁹ ZÍDEK, s. 114.

³⁰⁰ FRIEDMAN, Shadow Cold War, s. 134.

³⁰¹ Tamtéž.

které ale i tak dodávalo do země různými oklikami vojenský i civilní materiál. Petr Zídek hodnotí československé postoje k Alžíru jako přesně sledující rytmus změn v postoji Moskvy.³⁰²

Sovětský svaz pak v následujících letech poskytoval Alžíru hojnou ekonomickou podporu. Alžírský prezident Ahmed Ben Bella se těšil v Moskvě stejné náklonnosti jako Fidel Castro. Sověti měli alžírskou podporu ve věci zákazu testů jaderných zbraní v atmosféře. Alžířané doufali, že se tím podaří zablokovat testy francouzských jaderných zbraní na Sahaře. I když problematika jaderných zbraní byla jednou z otázek v čínsko-sovětské roztržce, nehrálo v ní Alžírsko významnou roli. Ben Bella totiž nechtěl vstupovat do vzájemných sporů obou států, které mu poskytovaly pomoc.³⁰³ Když byl Ben Bella odstraněn převratem v roce 1965, bylo to překvapení jak pro Moskvu, tak pro Peking. Tato situace vedla k frustraci Moskvy, která dávala najevo svou nespokojenost. Číňané hodnotili sovětské volání po návratu Ben Bella jako výsledek toho, že Moskva do něj doposud musela hodně investovat.³⁰⁴

Převrat v Alžírsku však dal Číňanům možnost nového postupu ve věci tzv. druhé bandungské konference, která se zde měla uskutečnit. Hlavním místem, kde se Čína pokoušela vytlačit Sověty, byly právě různé mezinárodní konference. Snaha Pekingu byla rozsáhlá a dotýkala se i málo významných fór. Například v roce 1962 na setkání afrických a asijských spisovatelů v Káhiře vystupovala čínská delegace přímo proti sovětské politice mírové koexistence. Číňané byli ve svých názorech mnohem radikálnější. Podle nich neměly rozvojové státy přijímat pomoc od států mimo Afriku a Asii. Další podobnou událostí byla 3. konference Organizace solidarity národů Afriky a Asie v tanzanském Moši roku 1963. Číňané zde ostře útočili proti sovětské delegaci a dotěrně se dotazovali, proč vůbec přijeli.³⁰⁵ Přístup Číny ve věci této konference byl obecně stejný vůči všem Evropanům. Toto čínské negativní stanovisko se dotklo i československé delegace, ale jednalo se spíše o drobné komplikace.³⁰⁶ Celé tažení bylo doprovázeno obrovskou čínskou propagandou. Sovětský svaz na situaci reagoval velice pomalu. Sověští dopisovatelé v Alžíru hlásili všudypřítomnost čínských propagačních brožur, zatímco sovětské materiály bylo možné získat pouze jen v knihkupectvích.³⁰⁷ Podobně se situace

---

³⁰² ZÍDEK, s. 74–76.

³⁰³ FRIEDMAN, *Shadow Cold War*, s. 137.

³⁰⁴ Tamtéž s. 138.

³⁰⁵ FRIEDMAN, *Soviet policy*, s. 259.

³⁰⁶ TRHLÍK, 1. část, s. 209.

³⁰⁷ FRIEDMAN, *Soviet policy*, s. 259.

vyvíjela i v jiných afrických zemích. Když levicoví aktivisté v Keni a Zanzibaru žádali Čínu, Československo a Sovětský svaz o poskytnutí propagačních materiálů, byla to právě Čína, která zareagovala takřka okamžitě. Čínské vedení totiž dávalo mnohem více svých finančních zdrojů do propagandistického aparátu.³⁰⁸

Snahu učinit z druhého Bandungu své hrací pole podpořili Číňané Čou En-lajovou cestou po Africe na přelomu roku 1963 a 1964. Čou En-laj navštívil Alžír, Etiopii, Ghanu, Guineu, Súdán, Somálko a Tunis.³⁰⁹ Co se týče mezinárodních návštěv, tak ani Sověti nebyli pozadu. Své cesty po Africe vykonali i Kosygin s Brežněvem. Všechny tyto kroky měly minimálně vliv na vnímání přítomnosti obou zemí ze strany Spojených států, které situaci hodnotily jako ztrátu svých pozic.³¹⁰

Rok 1963 lze počítat za vrchol čínské přítomnosti ve Třetím světě. Čína se u rozvojových zemí prezentovala jako plnohodnotná alternativa Sovětskému svazu, a to včetně ekonomické pomoci a vlastního rozvojového modelu. Přesto byly čínské snahy omezené diplomatickou izolací, protože mnoho zemí stále uznávalo Čankajškovu vládu.³¹¹ Číňané přistupovali k pomoci budování nových států rozdílným způsobem než Sověti. Sovětský model si kladl za cíl přivést tyto země k nekapitalistické cestě vývoje a nejlépe k socialismu. Oproti tomu Čína dávala důraz na zemědělství a hlavním cílem byla ekonomická autonomie.³¹² V ideologické rovině mohla Čína také nabídnout vzor pro revolucionáře. Militantnost a důraz na boj proti imperialismu spolu s pekingskými nároky na přesun revolučního centra vyvolávaly ve Třetím světě sympatie.³¹³

I přes všechny výhody se čínská strana setkávala s překážkami. Mnoho čínských partnerů si všimlo, že Peking je více zainteresován v boji proti Sovětskému svazu než v ekonomické pomoci bývalým koloniím. Čína opakovaně v letech 1963-65 začínala nové programy zahraniční pomoci mířené speciálně na Afriku. Avšak programy se často ukázaly jako neefektivní. Mnoho čínských projektů nebylo nijak velkých, například v Tanzanii to byla textilka nebo dálnice v Somálsku.³¹⁴ Problémem byla i čínská podpora pro místní komunistické strany, které často chtěly svrhnout aktuální vládu.³¹⁵ Čínský cíl

---

³⁰⁸ Tamtéž s. 258.

³⁰⁹ FRIEDMAN, *Shadow Cold War*, s. 117.

³¹⁰ KLÍMA, Jan. *Poslední koloniální válka*. Praha: Libri, 2001, s. 87.

³¹¹ FRIEDMAN, *Shadow Cold War*, s. 104.

³¹² Tamtéž s. 117.

³¹³ RADCHENKO, s. 37.

³¹⁴ FRIEDMAN, *Free at last*, s. 290.

³¹⁵ ROBINSON, *China confronts the Soviet Union*, s. 228.

vytlačit Sovětský svaz z Afriky v podstatě ztroskotal na tom, že většina místních vůdců se do čínsko-sovětské roztržky nechtěla zapojit. Nehledě na to, že mnoho z nich přišlo o své iluze díky výše zmíněným problémům.³¹⁶ Sovětské hodnocení čínského pronikání, respektive jeho vlivu na postavení SSSR, bylo smíšené.³¹⁷ Ve zprávě Československé tiskové kanceláře určené pro vedení KSČ se situace hodnotí poněkud odlišně. Čínské snahy diskreditovat Sovětský svaz byly vnímány jako snaha zakrýt vlastní neschopnost pomoci svým partnerům.³¹⁸ Toto mylné hodnocení lze přisoudit nedostatku informací a určité míře nezájmu.

Dílčí úspěchy v letech 1960-63 motivovaly čínské vedení k větší aktivitě ve věci druhého Bandungu. Sověti na čínské snahy reagovali svým vlastním postupem a propagandou. V klíčových zemích, jako bylo Alžírsko, Indonésie a Sjednocená arabská republika, se Sovětská propaganda i diplomaté pokoušeli vyobrazit Čínu jako nespolehlivého a nezodpovědného partnera. Přirozeně s cílem ukázat, že se nejedná o adekvátní alternativu k Sovětskému svazu.³¹⁹ Svou roli zde sehrála síla sovětské ekonomické základny, tedy schopnost poskytovat mnohem hodnotnější a větší materiální pomoc. Ukázalo se, že tento faktor plně překonává ideologické hledisko, se kterým přicházela Čína. Když se blížilo datum druhého Bandungu, dávalo čím dál více států najevo, že si přejí sovětskou přítomnost na této konferenci. Kromě Indie a Spojené arabské republiky zastávala tento postoj i Ghana, Irák, Laos a Senegal. Sovětský svaz společně s Indií tlačil na uskutečnění konference, avšak Číně se v této záležitosti podařil dílčí úspěch. Odvoláním na převrat v Alžírsku se Číně podařilo konferenci odložit a konference se v důsledku nekonala. Pekingu se podařilo vycouvat ze svých snah a neztratit tvář, ale v konečném důsledku to lze označit za klíčovou prohru.³²⁰

Dalším výrazným místem, kde se projevovalo čínsko-sovětské soupeření, byly portugalské kolonie. Násilná forma dekolonizace portugalského koloniálního impéria vytvořila pro Čínu možnost, jak ovlivnit nově vzniklé skupiny. V podstatě zde panovala stejná situace jako v ostatních afrických zemích. Hlavní představitel angolské MPLA (Angolské Lidové hnutí za osvobození Angoly) Agostinho Neto sice upevňoval vztahy s Moskvou, ale na druhou stranu se vyhýbal veškerým Chruščovovým instrukcím ohledně

---

³¹⁶ WHITING, s. 533.

³¹⁷ FRIEDMAN, *Free at last*, s. 290.

³¹⁸ NA ČR, fond ÚV KSČ – AN II.-Z, č. 54, Snahy KS Číny o vytvoření druhého centra revolučního hnutí, karton č. 81.

³¹⁹ FRIEDMAN, *Shadow Cold War*, s. 104.

³²⁰ FRIEDMAN, *Shadow Cold War*, s. 145.

ideologického boje.³²¹ V Angole se nakonec rozvinula složitější situace, kdy každý z aktérů měl svojí skupinou, kterou podporoval. Východní blok v čele se Sovětským svazem podporoval MPLA, Spojené státy podporovaly Národní frontu pro osvobození Angoly (FNLA) a Čína vkládala své naděje pomoc do UNITA (Národní svaz za úplnou nezávislost Angoly).³²² Československo zde zachovalo kurz sovětské politiky a dodávalo zbraně pro MPLA.³²³

Čína se také pustila do pomoci povstaleckým skupinám Guineji-Bissau. Příslušníci PAIGC (Africká strana pro nezávislost Guineje a Kapverd) dostávali čínskou pomoc i instruktory pro výcvik.³²⁴ Čína nakonec od své podpory z ideologických a politických důvodů upustila a soustředila se na konkurenční FLING (Fronta boje za nezávislost Guiney). Tato organizace nebyla v konfliktu výrazně aktivní, což samozřejmě vedlo jen k omezenému čínskému vlivu v zemi.³²⁵

Mimo Afriku slavila Čína omezené úspěchy na Kubě. Stejně jako ostatní země východního bloku poskytovala Fidelu Castrovi rozsáhlou podporu. Kuba se stala tématem i čínské propagandy. Nejdříve s poukazem na boj proti Spojeným státům, ale po Kubánské krizi i proti Sovětskému svazu. Chruščovovo rozhodnutí stáhnout sovětské rakety z ostrova provedené bez jakýchkoli konzultací s Castrem přivedlo Kubánce na krátkou dobu na čínskou stranu. Situace se zlepšila během roku 1963, kdy Castro navštívil Moskvu. Havana totiž narazila na tentýž problém jako africké státy. Postupně se ukázalo, že pomoc ze strany Číny jsou pouhá slova a jediná materiální podpora přichází ze Sovětského svazu.³²⁶ Kuba se sice navrátila na prosovětský kurz, ale sovětské řešení krize spolu s následnou čínskou propagandou způsobily Sovětům ve Třetím světě komplikace a úpadek prestiže.³²⁷

Na rozdíl od Afriky a Kuby byla situace v jihovýchodní Asii pro Peking mnohem příznivější. Asijské komunistické strany se většinou postavily v čínsko-sovětské roztržce na stranu Pekingu. Tento stav byl výsledkem několika faktorů. Předně lze mluvit o podobné historické a kulturní zkušenosti i ideologické spřízněnosti.³²⁸ Samozřejmě zde

---

³²¹ KLÍMA, s. 65.

³²² Tamtéž s. 90.

³²³ ZÍDEK, s. 118.

³²⁴ WHITING, s. 533

³²⁵ KLÍMA, s. 117; FRIEDMAN, *Shadow Cold War*, s. 121.

³²⁶ FRIEDMAN, *Soviet policy*, s. 262.

³²⁷ RADCHENKO, s. 36.

³²⁸ FRIEDMAN, *Soviet policy*, s. 261.

do jisté míry fungovala z čínské strany taktika manipulace a zastrašování. Z tohoto hlediska představoval největší problém Sovětů v regionu čínský vliv ve Vietnamu. Vztahy Sovětského svazu s Vietnamskou demokratickou republikou se diametrálně zhoršovaly od roku 1960, tedy od doby, kdy Chruščov přišel se svým čínským problémem na veřejnost. Jak bylo zmíněno v předešlých kapitolách, od tohoto roku zastávala vietnamská delegace na různých fórech pročínské stanovisko. Situace se dokonce vyostřila do té míry, že v samotném Vietnamu byla zakázána sovětská propaganda.³²⁹ Vzhledem k situaci není postoj vietnamského vedení nepochopitelný. Pro Vietnam byla sovětská politika mírové koexistence těžce aplikovatelná. Svou roli hrály i vzájemné vazby Hanoje s Pekingem skrze indočínský konflikt. Pro Čínu byla válka ve Vietnamu prestižní záležitostí z několika důvodů. Jedním rozměrem je ideologie a boj proti imperialismu a druhým, že již v případě první Indočínské války bylo právě díky Číně dosaženo řešení, které vedlo k ženevským jednáním.³³⁰

Složitou otázku představuje motivace zvýšení sovětských pomocných programů směřujících do Vietnamu. Je těžké určit, jakou roli v tom hrála samotná Čína, každopádně výsledkem bylo zlepšení sovětské pozice na úkor Číny. Rozsah sovětského angažmá ve vietnamské válce měl vliv i na ostatní země Třetího světa. Mnoho států, jejichž dosavadní přístup byl spíše orientován na Čínu, následně změnilo svůj přístup k Sovětskému svazu. Jednalo se například o Irák, Jižní Afriku nebo Kongo.³³¹

Stejně jako v dalších sférách čínské zahraniční politiky, nastal i ve Třetím světě obrat během Kulturní revoluce. Jeremy Friedman velmi výstižně zhodnotil význam Kulturní revoluce v této oblasti tím, že Číňané sami dělali práci za Sověty. Kulturní revoluce se na ukázala jako velmi radikální kampaň, které našla ve Třetím světě jen málo pochopení. Mnoho afrických představitelů si na jejím počátku volalo sovětské velvyslance jenom proto, aby před nimi tuto politiku odsoudili.³³² Nejblíže se Kulturní revoluci postavila Tanzanie, která v podstatě vytvořila její derivát. V zemi existovaly, jako obdoba rudých gard, zelené gardy. Dokonce vznikla i malá zelená knížka s citáty prezidenta Juliuse Nyerere.³³³ Po ideologické rovině lze Kulturní revoluci považovat za dovršení čínské ideologické selhání. Čínské neúspěchy v Alžíru, Indonésii a v Africe vyvolávaly otázku o správnosti Mao Ce-tungovy teze o paralele čínské

---

³²⁹ Tamtéž s. 261-263

³³⁰ NAKAJIMA, s. 283.

³³¹ FRIEDMAN, Soviet policy, s. 266.

³³² FRIEDMAN, Shadow Cold War, s. 154.

³³³ Tamtéž s. 155.

revoluce s postkoloniální radikalizací v rozvojových zemích.³³⁴ Čína se samozřejmě nevzdala své politiky v této oblasti. V době konsolidace po radikální fázi Kulturní revoluce byl na XI. sjezdu KS Číny v roce 1969 deklarován úmysl v následujícím období zlepšit vztahy s africkými zeměmi, a přitom klást větší důraz na arabské země.³³⁵

Kromě materiální pomoci poskytoval východní blok a Čína možnosti výchovy nových kádrů. Je jasné, že každý z aktérů využíval výchovu nových kádrů k rozšiřování svého vlivu. Peking si tento cíl definoval velice široce a zahraniční studenti se zde měli učit specifickou cestou čínské revoluce.³³⁶ I tato cesta však měla zřejmě své limity. Navzdory deklarované blízkosti mezi čínským lidem a dalšími národy Afriky a Asie se studenti stávali terčem rasistických útoků. Číňané sice navenek zvládali respektovat Evropany, ale vůči studentům z afrického kontinentu se projevoval zakořeněný rasismus a nepochopení.³³⁷ Čínský vliv mezi studenty z rozvojových zemí působil problémy v Sovětském svazu a v Československu. Ve třetí kapitole bylo zmíněné, že čínská ambasáda o tyto studenty projevovala zvýšený zájem a aktivně se je snažila ovlivňovat. Mnohdy se čínské snahy ukázaly jako úspěšné. Studenti často zastávali čínská stanoviska.³³⁸ Činnost ambasády také pronikala prostřednictvím čínských studentů do studentských organizací. Například během večírku Federace afrických studentů byly reakce na projev čínských zástupců velice kladné. Avšak obecně lze konstatovat, že krom problémů způsobených československé straně nepřinesl patřičný efekt v rozvoji čínských vztahů s africkými zeměmi.³³⁹ Na druhou stranu podobné praktiky aplikovalo i Československo a Sovětský svaz. Kupříkladu studenti z Mali, kteří studovali v Praze, se stali terčem pokusu je indoktrinovat vůči vlastní vládě.³⁴⁰ Stejně jako v Číně se i v Československu a Sovětském svazu setkávali s problémem rasismu, který místy přerůstal v různé incidenty.³⁴¹

Československo samozřejmě sledovalo čínskou aktivitu na africkém kontinentu. Z československé perspektivy Čína nebyla hodnocena jako velké ohrožení. Ministerstvo zahraničních věcí konstatovalo, že je čínské propagandě nutné čelit vlastním

---

³³⁴ ROBINSON, China confronts the Soviet Union, s. 225.

³³⁵ ABS, fond I. Správa (IS) SNB, reg č. 12335.

³³⁶ FRIEDMAN, Shadow Cold War, s. 50.

³³⁷ ABS, fond I. Správa (IS) SNB, reg č. 13025/141.

³³⁸ NA ČR, fond ÚV KSČ – AN II.-Z, č. 28, Rozhovory se studenty rozvojových zemí, kteří studují v ČSSR 1962-63, karton č. 03.

³³⁹ AMZV, fond TO ČLR 1960-64, sign 151/113, karton č. 4.

³⁴⁰ FRIEDMAN, Free at last, s. 284.

³⁴¹ NA ČR, fond ÚV KSČ – AN II.-Z, č. 28, Rozhovory se studenty rozvojových zemí, kteří studují v ČSSR 1962-63, karton č. 3.; FRIEDMAN, Soviet policy, s. 257.

cizojazyčným propagačním materiálem. Hlavním prostředkem, jak čelit Číňanům, se měly stát hospodářské styky s rozvojovými zeměmi. Pozornost měla být směřována zejména na úseky, kde se výsledky mohou projevit víceméně okamžitě. Na druhou stranu se tato činnost měla odehrávat pouze s vynaložením minimálních nákladů. Dalším opatřením mělo být snížení výdajů rozvojových zemí na československé poradce a přiblížit jejich cenu čínské konkurenci. V obecném rámci se měla československá politika řídit stanovenou směrnicí pro vztahy s Čínou. Československo mělo nadále zachovávat principiální postoj ve všech ideologických otázkách a čelit rozkolnické politice.³⁴²

Pokud šlo o styk se zeměmi, které projevovaly pročínské postoje, postupovalo Československo velice opatrně. Například ve věci prodeje vojenského materiálu Kongu bylo vše napřed konzultováno s Moskvou.³⁴³ Konzultace se Sovětským svazem byly jedním z rysů československé politiky ve Třetím světě. Praha svůj postup koordinovala se Sověty buď skrze svou ambasádu v Moskvě, nebo skrze zastupitelské úřady v hlavních městech rozvojových států.³⁴⁴

Československá zahraniční politika se zde pohybovala ve stejném kurzu, který byl zmíněn výše, tedy čistě pro sovětské linii bez jakýchkoli výstřelků. Praha přizpůsobila svou činnost a vliv nejen v bilaterálních záležitostech, ale i v mezinárodních organizacích. Svou roli v tom hrála i samotná podoba čínských aktivit, která ideologicky směřovala k levicovému radikalismu. Jak již bylo zmíněno, tento směr Číně mnohokrát spíše uškodil, než pomohl. V podstatě lze souhlasit s hodnocením Daniely Kolenovské, že vzhledem k charakteru čínské politiky to nevytvářelo pro československou činnost komplikace.³⁴⁵

---

³⁴² AMZV, fond TO ČLR 1960–64, sign. 111, karton č. 2.

³⁴³ VUA-VHA, fond MNO 1960, sign. 31 2/23, karton č. 379.

³⁴⁴ ZÍDEK, s. 53.

³⁴⁵ KOLENOVSKÁ, s. 532.

5. Závěr

Čínsko-sovětská roztržka představovala výzvu pro Sovětský svaz. Chruščov a jeho následovníci se museli vypořádat nejen s Čínou samotnou, ale také s jejím vlivem. Roztržku lze považovat za studenou válku uvnitř komunistického světa.

Vztahy mezi Sovětským svazem a Komunistickou stranou Číny byly problematické již během 20. a 30. let. Sovětský svaz, ať už v diplomatické rovině, nebo prostřednictvím Kominterny, prosazoval v Číně výhradně své zájmy. Základním kamenem sovětské čínské politiky bylo vytvořit bariéru vůči vzrůstajícímu japonskému vlivu. Proto sovětské vedení nejprve spoléhalo na Kuomintang jako na jedinou možnou sílu, která mohla dostát sovětským cílům. Tato politika dovedla čínské komunisty v roce 1924 do první jednotné fronty. Toto spojení fakticky znamenalo integraci komunistické strany do Kuomintangu. Jednotná fronta byla v roce 1927 krvavě ukončena a následně vypukla otevřená válka mezi těmito stranami. Sovětský svaz i přesto neustoupil od svých dosavadních cílů. Vzhledem k tomu, že bylo spojení s Čankajškovou vládou na konci 20. let dočasně přerušeno, dosahovala Moskva svých cílů i podporováním místních militaristů. Komunistická strana Číny se tak mnohdy ocitla na vedlejší koleji.

Přes problematické období v meziválečném čase se hlavní příčiny roztržky nacházejí v letech 1945-53. Stalin se po válce snažil udržet imperiální postavení Sovětského svazu v Číně. Díky Stalinovu pohrdavému vztahu k asijským komunistům si Sovětský svaz držel odstup od KS Číny i v době občanské války a nějak výrazně Mao Ce-tungovi nepomáhal. Po komunistickém vítězství a založení Čínské lidové republiky v roce 1949 se Stalin pokusil zachovat Sovětské postavení. I když z této politiky nakonec ustoupil, vymohl si při jednání s Mao Ce-tungem řadu ústupků. Kritickým bodem čínsko-sovětských vztahů se stala válka v Koreji. Stalinovy sliby ohledně letecké podpory a jiné pomoci se ukázaly jako problematické. Mao Ce-tung požadavky na podporu letectva podmiňoval vstup Číny do korejského konfliktu. Sovětská podpora nakonec přišla pouze v omezené míře, což u Číňanů vyvolalo pocity velké křivdy.

Mírné zlepšení v čínsko-sovětských vztazích nastalo během prvních let vlády Nikity Sergejeviče Chruščova. Pro Mao Ce-tunga nepředstavoval Chruščov vůdce s tak neochvějnou pozicí, jako měl Stalin. Čínský vůdce se viděl jako Stalinův nástupce a dělal si nároky na vůdčí roli ve světovém komunistickém hnutí. Mao Ce-tung využil pro rozchod se Sovětským svazem řadu různých faktorů. Při své kritice sovětské politiky

využíval ideologických rozdílů nebo jen čistě zveličoval drobné sovětské přehmaty. Určitou roli hrálo i to, že si oba vůdci navzájem nesesdli po osobnostní stránce. Pro čínské vedení představovala zásadní problém sovětská politika mírové koexistence s kapitalistickými státy. Z počátku tento kurz Číňanům vyhovoval, ale postupně jej začali vnímat jako bezpečnostní riziko. Podobně tomu bylo i s destalinizací nastolenou na XX. sjezdu KSSS. Mao Ce-tung ji nejprve vnímal pozitivně s ohledem na Stalinovo čínské dědictví, ale posléze kritiku kultu osobnosti vnímal jako ohrožení vlastního postavení. Ze sovětského úhlu pohledu byly problematické čínské domácí experimenty a obecná radikalizace vnitřní politiky.

První neshody mezi Sověty a Číňany zůstávaly v podstatě interní záležitostí. Zlom nastal v roce 1960, kdy Chruščov na Čínu zaútočil na několika mezinárodních fórech. Zásadní bylo Chruščovovo vystoupení na III. sjezdu komunistické strany Rumunska a na mezinárodním setkání dělnických a komunistických stran v Moskvě. Většina komunistických stran se k sovětské kritice připojila, s výjimkou Albánie a dalších asijských stran. Československo na těchto fórech udržovalo sovětskou politickou linii. V následujících letech se neshody s Čínou přenesly i na sjezdy ostatních vládnoucích komunistických stran. Na XII. sjezdu KSČ v roce 1962 situace nebyla jiná. Vedení KSČ skrytě kritizovalo Čínu skrze albánský problém. Československé vedení pak bylo Číňany obviněno, že nechává zneužívat svůj sjezd jako místo dalšího střetu.

Chruščov se do svého odchodu v roce 1964 pokoušel několikrát neshody překlenout. Nicméně tyto snahy narážely na neústupnost na obou stranách. Nové sovětské vedení chvíli doufalo, že bez Chruščova se podaří s Čínou usmířit. Leonid Iljič Brežněv a Alexandr Nikolajevič Kosygin viděli v bývalém sovětském vůdci hlavního původce roztržky. Přes sovětské snahy a Kosyginův entusiasmus se urovnání problémů neuskutečnilo. Mao Ce-tung byl tou dobou dávno rozhodnutý pokračovat ve svém politickém kurzu závislém na radikalizaci domácí politiky. Velká proletářská kulturní revoluce přinesla další radikalizaci čínských postojů, ale také uvrhla Čínu do mezinárodní izolace. Roztržka v druhé polovině 60. let přešla do agresivní fáze. Kulturní revoluce přinesla krom radikalizace čínské mládeže i vlnu násilí, které se mnohdy obrátilo vůči sovětské ambasádě v Pekingu a sovětským diplomatům. Čínsko-sovětské vztahy nakonec v roce 1969 přerostly v pohraniční ozbrojený konflikt. Čínské vedení bylo také vyděšeno aplikací Brežněvovy doktríny na Československo v srpnu 1968. Konflikt sehrál v čínském myšlení dvě úlohy. Ozbrojený boj měl být signálem pro Moskvu, že v případě

intervence se Čína hodlá bránit. Druhým motivem byla snaha vyslat signál Spojeným státům, že Čína je ochotna normalizovat své vztahy.

Z perspektivy československo-čínských vztahů neznamenal roztržka ve svých počátcích nic zásadního. V 50. letech se vzájemné vztahy vyvíjely vcelku příznivě. Asi nejvýznamnějším problémem byla čínská neochota uzavírat s Československem dlouhodobé obchodní dohody. Československé vedení totiž pohlíželo na Čínu jako na vhodného obchodního partnera. Československá aktivita nepředstavovala v kontextu východního bloku nic zvláštního. Stejně jako Sovětský svaz, Československo vyslalo do Číny své experty, kteří zde pomáhali s realizací několika desítek projektů. Největším společným podnikem se stala Československá námořní plavba. Čínská lidová republika nemohla kvůli embargu nakupovat námořní dopravní lodě, což při její geografické poloze byl veliký handicap. Čína se proto obracela na východní blok, aby pomocí společných podniků mohla provozovat obchodní flotilu maskovanou pod cizí vlajkou. Krom Československa měla Čína podobnou společnost s Polskem. Je nutné říci, že tato společnost nebyla pro Prahu nijak lukrativní, a přesto k ní přistoupila.

Československo zachovávalo věrnost sovětské linii i z hlediska mezinárodních vztahů. Základním problémem čínské zahraniční politiky byla mezinárodní izolace. Mnoho států stále uznávalo Čankajškovu vládu na Tchaj-wanu, která měla své zastoupení v Organizaci spojených národů. Československá vláda nároky ČLR plně podporovala a mnohdy v nich hrála i aktivní roli. Československé ministerstvo zahraničních věcí, potažmo českoslovenští diplomaté, hráli roli prostředníků v navazování diplomatických styků ČLR s dalšími státy. Často se však jednalo pouze o pomoc ve formě poskytování tlumočnicků. Krom hospodářské a politické oblasti se spolupráce rozvíjela i v kulturní a vědecko-technické rovině.

Na počátku 60. let působila čínsko-sovětská roztržka na Československo s krátkým časovým odstupem. Během sjezdů a mezinárodních setkání sice českoslovenští zástupci drželi linii sovětské kritiky, ale do vzájemných vztahů se to promítalo velice pomalu, nebo spíše vůbec. Když se Chruščov rozhodl odvolat všechny sovětské poradce z Číny, tak jejich českoslovenští kolegové setrvali o něco déle, i když v menším počtu. Čínské vedení se rozhodlo, že nebude v této situaci východnímu bloku stále dlužno. Proto můžeme sledovat z hlediska obchodní výměny mírný nárůst, který měl pokrýt Československem poskytnutý úvěr. Oproti tomu všechny ostatní styky se dostávaly spíše do neutrální a formalizované podoby. Na první pohled se československá

touha po zisku a oživení obchodních styků může jevit jako nezávislá iniciativa. Československé pokusy však nebyly v rámci východního bloku výjimkou a mohly být ovlivněny občasnou sovětskou snahou o smír. Nehledě na to, že prezident Novotný vše v kritických chvílích konzultoval s Moskvou.

Postupná radikalizace čínského postoje místy vedla k menším komplikacím. Čínské velvyslanectví v Praze velmi aktivně rozvíjelo propagandistickou činnost. Kromě rozšiřování samotných propagačních materiálů se Číňané pokoušeli ovlivňovat zejména cizí studenty na československých vysokých školách. Čínská propaganda mířila zejména na studenty z rozvojových zemí a příslušníky emigrantských skupin. Oproti československým občanům byly tyto skupiny náchylnější k přejímání čínských názorů. Československé orgány sice vznášely čínské straně protesty, ale tento jev se nestal určujícím faktorem pro vzájemné vztahy. Čínská strana ruku v ruce se svou propagandu radikalizovala své postoje během vzájemných jednání, která se často stávala spíše ideologickou polemikou. Vedení KSČ vydalo v této věci směrnici, jak postupovat při stycích s čínskou stranou. V zásadě českoslovenští zástupci měli zastávat sovětská stanoviska, ale zároveň se vyhýbat polemice, která by vzájemnou komunikaci dovedla do slepé uličky. Obecnou definicí vzájemných vztahů se tedy stala neutralita a zdrženlivost. Přesto dále přetrvával zájem oživit obchodní výměnu. Tyto snahy však narážely na lhostejnost čínské strany. Během Kulturní revoluce se vzájemné vztahy zhoršily, stejně jako u dalších států východního bloku. Československá ambasáda v Pekingu se stávala terčem přímých útoků a českoslovenští občané byli v Číně fyzicky napadáni.

Velice podobnou linii zachovávala i KSČ při dalších stranických mezinárodních jednáních. Stranické delegace vždy zastávaly názorový kurz Moskvy a nevydělovaly se v tomto směru horlivější aktivitou. Československá strana stála za Sovětským svazem i ve chvíli, kde se část zemí bloku postavila proti. Chruščov se v roce 1963 pokusil využít organizace Varšavské smlouvy a udělat z ní pakt namířený proti Číně. Mongolská lidová republika považovala Varšavskou smlouvu za záruku své vlastní bezpečnosti a požádala o členství. Do této chvíle bylo Mongolsko pouze pozorovatelem, ale vzrůstající čínský radikalismus působil jako ohrožení jeho nezávislosti. Chruščov samozřejmě mongolské snahy plně podporoval a je možné, že byl i jejich částečným strůjcem. Avšak proti tomuto záměru se ohradilo Polsko a Rumunsko s tím, že pakt má zůstat v hranicích Evropy, která byla jeho hlavním působištěm. Oba státy také bránily transformaci paktu do čistě protičínské aliance. Československo i v tomto případě stálo za Moskvou. Ve

vnitrostranické situaci se roztržka neprojevila. Archivní prameny nenasvědčují, že by v rámci KSČ existovala pročínská frakce. Jediným případem, kdy se problematika čínsko-sovětských sporů projevila, byl konflikt mezi Rudolfem Barákem a Antonínem Novotným. Barák zaslal do Moskvy dopis obviňující Novotného z pročínské politiky. Nicméně nejednalo se o nic víc než instrumentální využití problému a na postavení KSČ a vztahy s Moskvou nemělo žádný vliv. Lze tedy konstatovat, že KSČ plně zastávala politickou linii KSSS.

Další sférou čínsko-sovětské roztržky se staly státy Třetího světa. Čína se v této oblasti pokoušela omezit sovětský vliv. Čínská strana se snažila vytlačit Sovětský svaz pomocí masivní propagandy, která dávala důraz na antikolonialismus a revoluční boj. Díky tomuto směru se ve Třetím světě Čína jevila jako sympatičtější partner, než Sovětský svaz se svou politikou mírové koexistence. Zásadním důvodem, proč se i přes to Číně nepodařilo uspět, byla sovětská ekonomická základna. Sověti totiž dokázali poskytovat efektivnější a hodnotnější pomoc, na rozdíl od Číňanů, kteří sázeli hlavně na ideologii. Čínské pomocné programy byly v kontextu rozvojového světa spíše nepatrné. Čínská ekonomika díky předešlým experimentům, jako byl Velký skok, nebyla schopna Sovětům konkurovat. Nehledě na to, že díky odchodu sovětských expertů čínské hospodářství zaostávalo i po technologické stránce.

Československo patřilo mezi aktivnější činitele ve Třetím světě. Avšak československá aktivita se zaměřovala spíše na materiální stránku a zapadala do sovětského kontextu. Proto lze konstatovat, že díky charakteru čínské činnosti nedocházelo ke střetu s Československem. Čínská aktivita byla z Prahy sledována a československá vláda na ni odpovídala navýšením vlastní propagandy. Celkově se pak setkávání s Čínou mělo řídit zmíněnou směrnicí. V otázce konfliktu ve Vietnamu se Československo potkávalo se stejnými problémy jako Sovětský svaz. Čína komplikovala tranzit materiálních dodávek z východního bloku do Vietnamu přes svoje území. Československo a další země protestovaly proti čínským praktikám, ale řešení situace zcela záviselo na tom, jak se Čína dohodne se Sovětským svazem.

Tezi o tom, že Československo figurovalo v čínsko-sovětské roztržce, se nepodařilo na základě archivního výzkumu v plném rozsahu potvrdit. Československu lze přičíst spíše minimální podíl na vývoji čínsko-sovětských sporů. Hlavním faktorem v československé zahraniční orientaci byl Antonín Novotný. Osobní vztah s Chruščovem, který by se dal označit za přátelský, hrál v politickém směřování Československa

důležitou roli. Avšak naprosto zásadní byla Novotného závislost na spojení se Sověty. Chruščov se v podstatě stal garantem Novotného mocenské pozice, postavit se proti němu by tedy bylo krajně nevýhodné. Novotný a jeho straničtí kolegové ve vedení KSČ mnohdy nesouhlasili s Chruščovovou politikou destalinizace. Chruščov sám považoval Novotného za čistého stalinistu a o destalinizaci v rámci KSČ se tou dobou nedalo mluvit. Z tohoto úhlu pohledu se čínská kritika nových sovětských ideologických postupů zdála pro vedení KSČ pochopitelná a sympatická. Díky naprosté oddanosti Moskvě další čínské názory spíše odrazovaly od pročínského postavení. Kritika destalinizace byla jen malou součástí čínských ideologických východisek. Čínské názory v otázkách jaderné války nebo ekonomické experimenty byly středoevropským státům naprosto vzdálené až nepochopitelné.

V perspektivě mezinárodní politiky by opuštění sovětského kurzu znamenalo i ztrátu podpory Moskvy. Z pohledu vedení KSČ československá bezpečnost závisela na spojení a spolupráci se Sovětským svazem. Svou roli sehrála i geografická vzdálenost Číny, díky které by se nemohla stát adekvátní náhradou Sovětů. Oproti Rumunsku nebo Albánii, kvůli absenci přístupu Československa k moři, nebylo možné realizovat spojení s Čínou přímo a muselo vždy spoléhat na zprostředkování. Zeměpisné umístění obou států hrálo ve vnímání celého problému také svou roli. Praha díky odlehlosti nemusela čínský problém pokládat za akutní, ba spíše mohl v konotacích reálné politiky působit ve střední Evropě jako marginální nebo nezajímavá záležitost.

Dle mého názoru tyto faktory ovlivnily i intenzitu prosovětských aktivit Československa. Prostudované archivní prameny vytváří dojem, že se vedení KSČ problémem moc nechtělo zabývat a chtělo si odbýt pouze internacionální povinnost postavit se za Sovětský svaz. Praha sice v hojné míře řešila otázku albánsko-sovětského rozkolu, který sehrál roli i v problémech s Čínou, ale nejedná se o nic překvapivého. V první řadě se jednalo o Evropský problém, který byl mnohem blíže. Dále se pak albánská problematika dotýkala přímo Varšavské smlouvy, což pro středoevropské státy byla bezpečnostní záležitost. Na základě výše zmíněných argumentů se nedá mluvit o tom, že by se československý postoj vyvíjel pouze podle direktiv z Moskvy. Novotný častokrát konzultoval se Sověty všechny své kroky, ale pokud bývalé sovětské archivy nevydají nové informace, tak vše ukazuje spíše na vlastní iniciativu Prahy. Archivní výzkum v této věci neobjevil přítomnost přímých sovětských příkazů. Novotný chtěl mít zřejmě vždy jistotu a raději vše konzultoval, aby nezavdal Sovětům příčinu pochybovat o jeho loajalitě.

Seznam pramenů a literatury

Archivní prameny

Archiv bezpečnostních složek

- I. Správa (IS) SNB
- fond A7
- fond A13

Archiv ministerstva zahraničních věcí

- TO ČLR 1960–64
- Porady kolegia

Národní archiv ČR

- ÚV KSČ – AN II.-Z
- KSČ-ÚV-100/3 předsednictvo 1962-66

Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv

- MNO 1952
- MNO 1954
- MNO 1958
- MNO 1960
- MNO 1968
- MNO 1969

Prameny v elektronické podobě

National Security Archive:

U.S. State Department, Bureau of Intelligence and Research: Intelligence Note, "War Between Russia and China: A Communist Nightmare," 23 September 1969, Secret, No Foreign Dissem [online] The National Security Archive [cit. 2017-08-08] Dostupné z <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB49/>.

Wilson center Digital Archive:

Cable from the Chinese Embassy in Czechoslovakia to the Ministry of Foreign Affairs, 'Our Contacts with Middle- and Lower-Level Personnel', December 03, 1964. [online] Wilson Center Digital Archive [cit. 2017-08-08] Dostupné z <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/119202>.

Discussion between N. S. Khrushchev and Mao Zedong, October 02, 1959. [online] Wilson Center Digital Archive [cit. 2017-08-08]
Dostupné z <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112088>.

First Conversation between N. S. Khrushchev and Mao Zedong, Hall Huaizhentan (Beijing), July 31, 1958. [online] Wilson Center Digital Archive [cit. 2017-08-08]
Dostupné z <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112080>

Letter, Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union to the Chinese Communist Party, on the Soviet Union's Readiness to Provide Assistance to China in the Event of an Attack, September 27, 1958. [online] Wilson Center Digital Archive [cit. 2017-08-08] Dostupné z <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117028>

Letter, Khrushchev to the Central Committee of The Socialist Unity Party of Germany, regarding Soviet Specialists in China, July 18, 1960. [online] Wilson Center Digital Archive [cit. 2017-08-08]
Dostupné z <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116831>.

Note Number 291 from the Department of Asia-Oceania, 'China and the Events in Czechoslovakia', September 03, 1968. [online] Wilson Center Digital Archive [cit. 2017-08-08] Dostupné z <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116446>.

Soviet Memorandum on the Sino-Indian Border Issue, October 23, 1962. [online] Wilson Center Digital Archive [cit. 2017-08-08] Dostupné z <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/121895>.

Soviet Military Order from Operations Chief, Section Chief Lieutenant General Filyashev/Filyashkii to Commander of East-Asian Operational Section General Lieutenant Managarov, July 6, 1948. [online] Wilson Center Digital Archive [cit. 2017-08-08] Dostupné z <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117867>.

Vydané prameny a paměti

BUBENIN, Vitalij Dmitrievič. *Krovavij sneg damanskogo: Sobytiya 1966 – 1969*. Moskva: Žukovskij, Granica, Kulčkov pole, 2004, 189 s. ISBN 5-86090-086-4.

BYRNE, Malcolm a Vojtech MASTNY. *A cardboard castle?: an inside history of the Warsaw Pact, 1955-1991*. New York: Central European University Press, 2005, 726 s. ISBN 963-7326-08-1.

ČERNÝ, Rudolf. Antonín Novotný: vzpomínky prezidenta. Česká Kamenice: PolArt, 2008, 422 s. ISBN 978-80-87286-00-5.

CHRUŠČOV, Nikita Sergejevič. *Vzpomínky Nikity Sergejeviče Chruščova: magnetofonové nahrávky z období glasnosti*. Vyd. 1. Přeložil Luděk MATYSKA. Brno: Jota, 2000, 225 s. ISBN 80-7217-103-8.

LAVIČKA, Jaromír. XII. sjezd KSČ a současná mezinárodní situace: na pomoc funkcionářům a propagandistům. Praha: Mladá fronta, 1963, 53 s.

LI ČHI-SUJ. Soukromý život předsedy Maa. Praha: ETC, 1996, 377 s. ISBN 80-901792-7-4.

OSTERMANN, Christian. East German documents on the border conflict, 1969. In: *Cold War History Project Bulletin*, zima 1995/1996, č. 6 – 7, s. 186-193.

RADCHENKO, Sergej. New Documents on Mongolia and the Cold War. In: *Cold War History Project Bulletin*, zima 2008, č. 16, s. 341–366.

REIMAN, Michal a Petr LUŇÁK. Studená válka 1954-1964: sovětské dokumenty v českých archivech. Brno: Doplněk, 2000, 439 s. ISBN 80-7239-064-3.

III. Sjezd Rumunské dělnické strany 20.–25. června 1960. Praha: SNPL, 1961, 147 s.

XII. sjezd Komunistické strany Československa. Praha: Ústřední výbor, 1962, 376 s.

Monografie

BARNOUIN, Barbara. Zhou Enlai: a political life. Hong Kong: The Chinese University Press, 2006, s. 397. ISBN 9629962446.

DITTMER, Lowell. Sino-Soviet normalization nad its international implications, 1945-1990. Seattle: University of Washington Press, 1982, 373 s. ISBN: 978-0295971186.

DURMAN, Karel. Popely ještě žhavé: velká politika 1938-1991. Díl 1, [Světová válka a nukleární mír 1938-1964]. Praha: Karolinum, 2004, s. 604. ISBN 80-246-0697-6.

EDMONDS, Robin. Soviet Foreign Policy: The Brezhnev Years, Oxford: Oxford University Press, 1983, 298 s. ISBN: 978-0192851253.

FRIEDMAN, Jeremy. Shadow Cold War: the Sino-Soviet competition for the Third World. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2015, 304 s. ISBN 978-1-469-62376-4.

GADDIS, John Lewis. The Cold War: a new history. New York: Penguin Press, 2005, s. 141, 352 s. ISBN: 978-0143038276.

GALENOVIČ, Jurij Michajlovič. Piat'desiat let s Kitajem. Moskva: Vagrius, 2011, 347 s. ISBN 978-5-9697-0787-0.

HARRISON, Hope, Driving the Soviets up the Wall: Soviet-East German Relations, 1953–1961, Princeton: Princeton Univerzcity Press, 2003, 368 s. ISBN: 978-0691124285.

CHLEVNJUK, Oleg Vital'jevič. Stalin: nový životopis. V Praze: Paseka, 2016, 432 s. ISBN 978-80-7432-684-4.

JERSILD, Austin. The Sino-Soviet alliance: an international history. Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 2014, 352 s. ISBN 978-1-4696-1159-4.

KAPLAN, Karel. Antonín Novotný: vzestup a pád "lidového" aparátčíka. Brno: Barrister & Principal, 2011. Kronika komunistického Československa, 342 s. ISBN 978-80-87474-08-2.

KAPLAN, Karel. Československo v letech 1967-1969. Část 4. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1993, 81 s. ISBN 80-04-26142-6.

KLÍMA, Jan. Poslední koloniální válka. Praha: Libri, 2001, 211 s. ISBN 80-7277-033-0.

KRÁTKÁ, Lenka. Domovský přístav Praha: československá námořní plavba v letech 1948 až 1989. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. Orální historie a soudobé dějiny, 329 s. ISBN 978-80-246-3464-7.

LITERA, Bohuslav. Cesta na výsluní: zahraniční politika Sovětského svazu 1917-1945. Praha: Dokořán, 2015, 318 s. ISBN 978-80-7363-719-4.

LUTHI, Lorenz M. The Sino-Soviet split: Cold War in the communist world. Princeton: Princeton University Press, 2008, 375 s. ISBN 978-0-691-12934-1.

MASTNÝ, Vojtěch. Studená válka a sovětský pocit nejistoty: 1947-53 Stalinova léta. Praha: Aurora, 2001, 294 s. ISBN 80-7299-049-7.

RADCHENKO, Sergey. Two suns in the heavens: the Sino-Soviet struggle for supremacy, 1962-1967. Washington, D. C.: Woodrow Wilson Center, 2009, 288 s. ISBN 9780804758796.

RETEGAN, Mihai. 1968: Ve stínu Pražského jara. Praha: Argo, 2002, 233 s. ISBN 80-7203-435-9.

SKŘIVAN, Aleš ml. Československý vývoz do Číny 1918 - 1992. Praha: Scriptorium, 2009, 485 s. ISBN 978-80-87271-12-4

SHORT, Philip. Mao. Praha: BB art, 2001, 588 s. ISBN 80-7257-576-7.

SOW-THENG LEONG. Sino-Soviet Diplomatic Realitons 1917-1926. Canberra: Australian National University Press, 1976, 361 s. ISBN: 978-0824804015.

TAUBMAN, William. Chruščov: člověk a jeho doba. Praha: BB art, 2005, 846 s. ISBN 80-7341-625-5.

TRHLÍK, Zdeněk. Československo-čínské vztahy. [1. část, období let 1949-1965]. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1985, 245 s.

TRHLÍK, Zdeněk. Československo-čínské vztahy. [2. část, období let 1966-1984]. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1985, 549 s.

TRHLÍK, Zdeněk. Československo-čínské vztahy. [3. část, přílohy]. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1985, 65 s.

WHITING, Allen S. Soviet Policies in China, 1917-1924. Stanford: Stanford University Press, 1968, s. 350.

ZÍDEK, Petr. Československo a francouzská Afrika 1948-68. Praha: Libri, 2006, 248 s. ISBN 80-7277-305-4.

Studie, statě a odborné články

FRIEDMAN, Jeremy. Free at Last, Now What: The Soviet and Chinese Attempts to Offer a Road-map for the Post-Colonial World, In: Modern China Studies, Roč. 22, Č. 1. s. 259–292.

FRIEDMAN, Jeremy. Soviet policy in the developing world and the Chinese challenge in the 1960s. In: Cold War History, Vol. 10, No. 2, May 2010, s. 247–272.

HU SHIH, China in Stalin's Grand Strategy. In: Foreign Affairs, Vol. 29, No. 1. s. 11-40.

KOLENOVSKÁ, Daniela. Mezi dvěma slunci: Československo ve střetu Moskvy a Pekingu o mezinárodní komunistické hnutí (1953–1962). In: Soudobé dějiny, roč. XXI, č. 4, s. 530–558.

LIN YUNHUI. The 20th Party Congress of the Soviet Union and Mao Zedong's Toruous Path. In: The Cold War History of Sino-Soviet Relations. Curich: Parallel History project on Cooperativ Security, 2005, s. 1–14. [online] Parallel History project on Cooperativ Security [cit. 2017-08-08] Dostupné z <http://www.php.isn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/publications/areastudies/documents/sinosov/Yunhui.pdf>

MILLWARD, James A. a Nabijan TURSUN. Political History and Strategies of Control, 1884 - 1978 In: STARR, Frederick. Xinjiang: China's Muslim borderland. New York: M. E. Sharpe Inc., 2004, s. 63–98.

MINGJIANG LI. Ideological dilemma: Mao's China and the Sino-Soviet split 1962–63. *Cold War History*, 2011, roč. 11, č. 3, s. 387–419.

NAKAJIMA, Mineo. Foreign relations: from the Korean war to Bandung Line. In: FAIRBANK, John a Roderick MACFARQUHAR. *The Cambridge History of China: The People's Republic*, Part 1, Volume 14. New York: Cambridge University Press, 1991, s. 259–289.

ROBINSON, Thomas. China confronts the Soviet Union: warfare and diplomacy on China's Inner Asian frontiers. In: FAIRBANK, John a Roderick MACFARQUHAR. *The Cambridge History of China: The People's Republic*, Part 2, Volume 15. New York: Cambridge University Press, 1991, s. 218–301.

ROBINSON, Thomas. The Sino-Soviet border dispute: background, development and the March 1969 clashes. *The American Political Science Review*, Prosinec 1972, roč. 66, č. 4, s. 1175–1202.

SHICHOR, Yitzhak. The Great Wall of Steel: Military and Strategy in Xinjiang. In: STARR, Frederick. Xinjiang: China's Muslim borderland. New York: M. E. Sharpe Inc., 2004, s. 120–160.

SMITH, Tony, New Bottles for New Wine: A Pericentric Framework for the Study of the Cold War, in: *Diplomatic History* Vol. 24, No. 4, Fall 2000, s. 567–591.

YANG KUISONG. *The Sino-Soviet Alliance and Nationalism: A Contradiction*. In: *The Cold War History of Sino-Soviet Relations*. Curich: Parallel History project on Cooperativ Security, 2005, s. 1-12. [online] Parallel History project on Cooperativ Security [cit. 2017-08-08] Dostupné z <http://php.isn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/publications/areastudies/documents/sinosov/Kuisong.pdf>

WHITING, Allen S. The Sino-Soviet split. In: FAIRBANK, John a Roderick MACFARQUHAR. *The Cambridge History of China: The People's Republic*, Part 1, Volume 14. New York: Cambridge University Press, 1991, s. 478–542.

ZAGORIA, Donald. Mao's Role in the Sino-Soviet Conflict. *Pacific Affairs*, 1974, roč. 47, č. 2, s. 139–153.

Film

Čerez Gobi i Chingan. Díl 2 [film], Režie Vasilij ORDYNSKIJ a Badrahin SUMHU. Sovětský svaz: Mosfilm, 1981, 1:12:25.